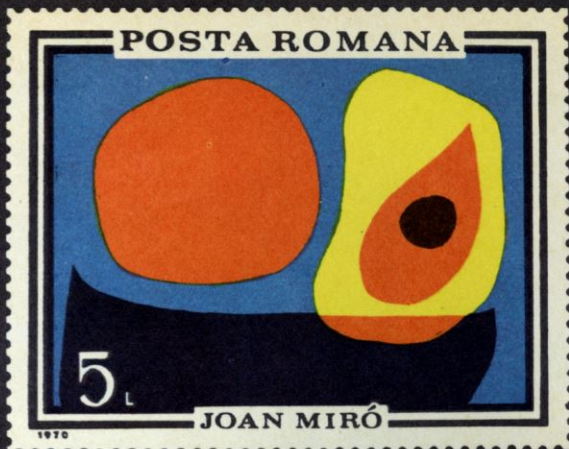

magazin istoric

ANUL XVIII Nr. 6 (207) IUNIE 1984

geneza unui timbru

Pentru cititorii care ar dori să afle din paginile Magazinului istoric geneza acestui timbru, conceput de Joan Miró pentru România, trebuie să spun că l-am cunoscut pe marele artist spaniol pe la începutul verii anului 1970, când inundații puternice devastaseră regiuni întinse ale țării. Eram în căutarea unei acțiuni mai deosebite care să sensibilizeze opinia publică internațională. Cu un prieten francez, mare cunoscător al tainelor publicității, am explorat diferite posibilități. — Ce-ai zice, mi-a sugerat el, de un timbru care s-ar vinde în lume pentru ajutorarea sinistratilor? — Bine, dar cine să ni-l facă? — Știu eu? Poate Joan Miró. A doua zi amicul meu mă recomanda impresarului mare-lui artist, Aimé Maeght, care fu repede cîștigat de idee, astfel încît după cîteva zile m-am dus în rue de Téhéran, unde, în birourile lui Maeght, l-am cunoscut pe Joan Miró.

Miró avea pe-atunci vreo 77 ani și era deja suferind de o artrită care-l făcea să umble încet, cu precauție. Mic de statură, cu ochi calzi și iscoditori de copil care țigneau dintr-un chip albastru cam șifonat și plin de pistrui, omul părea pierdut în vîltoarea afacerilor și a mesajelor telefonice din biroul lui Maeght. Prin gest, prin comportament și calitatea glasului, semăna puțin cu Argezi și cu Buñuel. l-am înfățișat situația în care ne aflam și necesitatea de a beneficia de un sprijin internațional. M-a ascultat cu un aer pătruns, apoi, după cîteva clipe de tăcere, mi-a mărturisit că nu pictase decît un singur timbru în viața sa: pentru Republica Spaniolă înjunghiată

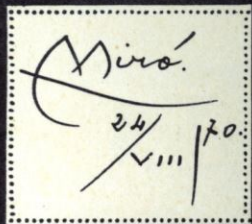
de Franco. S-a lăsat din nou o tăcere, pe care mă pregăteam s-o iau drept un refuz, cînd Miró mi-a spus: — Bine, am să mai fac un timbru. Pentru copiii din România.

La puțin timp după această întîlnire, ne-am revăzut tot la sediul Galeriei Maeght. Miró aduse cu el, sub braț, compoziția ce avea să servească drept carton pentru viitorul timbru: o operă plină de ingenuitate și de melancolie, în culorile calde ale tricolorului românesc. — Vreau, mi-a zis Miró, să verific dacă fabrica voastră de timbre poate să redea culorile mele; țin foarte

mult ca timbrul să le reproducă cu fidelitate. După cîteva vreme, i-am prezentat probele, cu care a fost de acord. Miró a consimțit ca timbrul să fie realizat și difuzat în lume. El este azi o raritate filatelice. Înainte de despățire, mi-a dictat legenda ce urma să fie reproducă pe colită: „Un gînd al lui Joan Miró pentru copii sinistrați din România“, apoi a datat și a semnat cartonul. l-am cerut vole să-l string în brațe și să-i mulțumesc pentru toți copiii din Maramureș și de pe Valea Oltului.

Nu l-am mai revăzut vreodată pe Miró, iar de la întîlnirea cu el în rue de Téhéran au trecut aproape 14 ani. Ca diplomat, m-am ocupat de-atunci de alte treburi. Dar nu atît de pline de o emoție pură și gravă. Miró a plecat recent dintre noi. Îmi stăruie însă în amintire ochii lui și mai ales felul lui amuzant și sever de a examina tonurile de roșu, galben și albastru, pe care le voia perfecte.

Valentin LIPATTI

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XVIII
Nr. 6 (207)

iunie 1984

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

23 AUGUST 1944-23 AUGUST 1984: 40 ANI DE LA
REVOLUȚIA DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ,
ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIMPERIALISTĂ

• Știință — istorie — pace: <i>Dumitru Ghișe</i>	2
• Corpul de comandă al oștirii române împotriva Germaniei naziste: <i>Ilie Ceaușescu</i>	5
• București, iunie 1944 — a 249-a săptămână de război: <i>Eugen Preda</i>	15
• Faza hotărâtoare: <i>George Ivașcu</i>	18
• File de epopee: Concursul Magazin istoric, ediția 1984	45
• În mijlocul obștii, cu întreg Statul țării: Ștefan Olteanu... 22	
• Itinerare medievale europene: J. Boutier, A. Dewerpe, D. Nordman... 25 • „Cel mai sumbru secret al Zilei Z”... 28 • În- semnări de la sfârșit de veac: Gheorghe D. Palade... 29	
• 1861-1862. Lupta românilor pentru unitate în documente italiene: Matei Ionescu... 33 • „Viva Italia!": Dumitru Almaș... 38	
• Buenos Aires — cronologia unei capitale: Florentina Dolghin... 42 • „Eu cred în lecțiile istoriei”: Claude Gaier... 46	
• La școala ideilor lui Teofil Coridaleu: Constantin Noica... 47*	
• Filosof și medic, eretic și ateu: Cleobul Tzurkas... 49	
• Theba — „orașul cu o sută de porți”: Petru Ignat... 53	
• Cărți sosite la redacție... 56 • 1801. Sfârșitul țărului Pavel I: Henri Troyat... 57 • Poșta Magazin istoric... 63	

COPERTELE NOASTRE

①④ Strălucite mărturii ale străvechii arte egiptene: obiecte descoperite în mormântul lui Tutankhamon și expuse azi la Muzeul din Cairo: a) bijuterie din aur, sticlă colorată și pietre semiprețioase; b) detaliu din pictura ce împodobește un cofret din lemn, înfățișându-l pe celebrul faraon în carul său de război; c) Tutankhamon și soția lui, Ankhesenamun: sculptură pe capacul unei lădițe din fildeș (Theba: „orașul cu o sută de porți”, p. 53)

② Timbrul conceput de Joan Miró pentru România

③ Un alai impunător — oșteni călări, calești și trăsuri, care cu provizii — însoțea pe domnitorii evului mediu în călătoriile lor prin țară, așa cum ne sugerează și această frescă de la Sucevița, inspirată de una din frecvențele deplasări ale curții domnești medievale pentru îndeplinirea atribuțiilor ei politice și militare (În mijlocul obștii, cu întreg Statul țării, p. 22)

Macheta artistică a copertei ①: arhitect Ascanio Damian

①

④

②

③

ȘTIINȚĂ — ISTORIE — PACE

DUMITRU GHIȘE

În zorii epocii moderne, Francis Bacon avea conștiința exultantă a importanței pe care știința începe să o aibă, tot mai mult, în viața omului. „Știința și puterea omului — spunea el la începutul aforismelor sale din *Novum Organum* — sînt unul și același lucru”.

Într-adevăr, trăim astăzi epoca celui mai mare avînt al gîndirii științifice cunoscut de omenire de-a lungul mileniilor, a celei mai grandioase revoluții tehnico-științifice, marcată de descoperiri epocale ce au schimbat și schimbă radical reprezentările omului despre natură și societate, despre univers, influențează toate laturile existenței umane.

Asistăm, sub directa înfrîurire a științei, la modificarea continuă a condițiilor producției de bunuri materiale, la stăpînirea tainelor materiei și valorificarea tot mai eficientă a bogățiilor naturii, la sporirea capacității creatoare a popoarelor. Atît în sfera perfecționării forțelor de producție ale societății, cît și a gîndirii și creației spirituale, nici o națiune nu se mai poate dezvolta fără aportul științei și tehnicii înaintate, viitorul omenirii însuși nu mai poate fi conceput în afara marilor cuceriri ale gîndirii științifice. Cul-

tura și civilizația, începînd de la cea mai simplă unealtă, de la prima piatră șlefuită și pînă la marile și miraculoasele instalații tehnice contemporane, de la primele zgîrîțuri pe pereții peșterii și pînă la capodoperele artei de azi, de la prima articulație silogistică și pînă la metalogiciile actuale, reprezintă *calea regală*, pentru a utiliza o expresie a lui Malraux, a istoriei omului, a obiectivării și afirmării superbe a existenței sale. Revoluția științifico-tehnică de astăzi — baza celei de-a treia revoluții industriale a omenirii — e, nelîndoielnic, unul din momentele pline de grandoare ale acestui drum prin care omul își exprimă, în chipul cel mai elocvent, forța sa creatoare.

Din păcate, acest optimism teoretic posibil este amendat și umbrît de realitățile lumii contemporane. Nu mai e nici un secret faptul că multe descoperiri ale cercetării științifice și creației tehnice sînt folosite astăzi pentru producerea celor mai sofisticate arme de distrugere în masă, începînd cu arma atomică. În lume au loc o accentuare deosebit de îngrijorătoare a cursei înarmărilor, acumularea de arsenale militare în stare să distrugă în-

*Împreună cu întregul popor,
oamenii de știință
și cultură români
participă activ la inițiativele
și acțiunile României
pentru pace și dezarmare,
la marile manifestări
ale maselor populare,
care dau expresie
voinței întregii noastre națiuni
de a-și aduce contribuția activă
la eforturile popoarelor lumii
pentru pace și dezarmare,
pentru preîntâmpinarea
unui război nuclear nimicitor.*

NICOLAE CEAUȘESCU

Înalta apreciere a inițiativelor stăruitoare ale președintelui României pentru asigurarea păcii în Europa și în întreaga lume și-a găsit expresia și în cadrul primirii de către președintele Nicolae Ceaușescu și tovarăsa Elena Ceaușescu a participanților la Simpozionul internațional Pugwash, care a avut loc în octombrie 1983 la București, reunind personalități de frunte ale vieții științifice mondiale — laureați ai Premiului Nobel, academicieni, reprezentanți ai unor universități și foruri științifice din diferite țări. În telegrama pe care participanții la reuniune au adresat-o președintelui Nicolae Ceaușescu se spune, între altele: „Împărtășim aprecierile dumneavoastră privind răspunderea deosebită ce revin tuturor oamenilor de știință de a pune cuceririle științei exclusiv în beneficiul păcii, de a acționa pentru prevenirea unui război nuclear nimicitor, a războiului în general. Activitatea Comitetului «Oamenii de știință și pacea», creat la inițiativa dumneavoastră și condus de academicianul Elena Ceaușescu, constituie un exemplu grăitor privind potențialul celor ce muncesc pe tărîmul științei în domeniul încetării cursei înarmărilor și înlăturării dezarmării»

treaga planetă, să pună în pericol însăși viața umanității. Asistăm la agravarea încordării pe arena mondială, ca rezultat al politicii imperialiste de dominație, forță și dictat, se manifestă cu putere tendința de consolidare și reîmpărțire a zonelor de influență, se ascut contradicțiile între state și grupări de state. S-ar putea spune că niciodată de la terminarea celui de-al doilea război mondial omenirea nu s-a aflat într-un moment de asemenea gravitate. Situația s-a agravat în mod deosebit — așa după cum se știe — ca urmare a trecerii la amplasarea rachetelor nucleare americane cu rază medie de acțiune în unele state vest-europene, ceea ce a determinat retragerea Uniunii Sovietice de la negocierile de la Geneva și anunțarea unor contra-măsuri, inclusiv amplasarea de rachete nucleare în unele țări socialiste europene, precum și în alte zone ale lumii. Toate acestea deschid calea unei intensificări a cursei înarmărilor și creează noi pericole pentru izbucnirea unui nou război mondial, care va fi inevitabil un conflict nuclear cu consecințe catastrofale pentru toate popoarele din Europa și din lume, primejdind însăși existența popoarelor, a vieții pe planeta noastră.

Un examen lucid al situației internaționale ne arată că omenirea se află la răspântie.

Astăzi, mai mult decît oricînd, așa cum arată președintele Nicolae Ceaușescu, problema fundamentală care se pune în fața oricărei conștiințe este aceea de a alege între politica de intensificare a cursei

înarmărilor, de producere de noi arme nucleare de distrugere în masă și politica de dezarmare, de destindere și pace. În ciuda oricărei sofistici care ar încerca să demonstreze contrariul, e limpede că o cale de mijloc nu poate exista! Principiul bătrînei logici aristotelice funcționează aici fără flexionări: *Aut, aut, tertium non datur!* (Ori, ori: a treia posibilitate nu există!).

În actualele împrejurări internaționale, oamenilor de știință, tuturor intelectualilor care lucrează într-un domeniu sau altul al culturii, le revine o uriașă răspundere în fața istoriei, față de prezentul și viitorul omenirii.

Relevînd însemnătatea uriașă pe care o are astăzi știința, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu a dezvoltat o concepție încheagată și armonioasă cu privire la rolul științei în viața socială, în cooperarea și progresul tuturor popoarelor, în asigurarea păcii și securității în lume — concepție care își găsește o largă reliefare în Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism, în rapoartele la congresele și conferințele naționale ale partidului, ca și în expunerile prezentate de secretarul general al partidului cu diferite prilejuri.

Activitatea științifică reprezintă — cum subliniază secretarul general al partidului, președintele țării — una din căile fundamen-

tales de înfăptuire a progresului economic și tehnic, ca și de manifestare a creativității și libertății umane. Ca atare, intelectualii de pretutindeni, ca și toți oamenii de bună-credință, nu pot fi decât de partea politicii de dezarmare și de pace. Dincolo de orice bariere ideologice, politice sau culturale, de limbă sau culoare, de religie sau sex, dincolo de orice diferențe de latitudine și longitudine geografică, trebuie să primeze rațiunea și raționalitatea, trebuie să fie asigurat dreptul la viață al tuturor oamenilor, al tuturor popoarelor, fie ele mari sau mici. Din Vest sau din Est, din Nord sau din Sud.

România socialistă — în frunte cu președintele Nicolae Ceaușescu — desfășoară o intensă și neobosită activitate pe plan internațional în direcția instaurării unui climat de destindere și înțelegere între state, așezind la baza relațiilor cu toate țările principiile depline egalități în drepturi, respectului neabătut al independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, renunțării la forță și la amenințarea cu forța. „Este necesar — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, în mesajul adresat participanților la simpozionul internațional *Oamenii de știință și pacea*, care a avut loc la București (4 septembrie 1981) — să se acționeze cu cea mai mare energie și hotărâre pentru oprirea cursei înarmărilor, pentru dezarmare și, în primul rând, pentru dezarmare nucleară, pentru oprirea amplasării și dezvoltării de rachete cu rază medie în Europa, împotriva producerii armei cu neutroni, pentru diminuarea bugetelor și efectivelor militare, pentru renunțarea cu desăvârșire la folosirea forței sau a amenințării cu forța în viața internațională, pentru făurirea unei lumi fără arme și fără războaie”.

Exprimând încrederea în contribuția pe care oamenii de știință o pot aduce la oprirea cursei înarmărilor și, în primul rând, a celor nucleare, tovarășul Nicolae Ceaușescu reliefa valoarea avertismentelor cercetătorilor și savanților: „Nu este pentru nimeni un secret — și institute de specialitate din toate țările, atât din Vest cât și Est, inclusiv din Statele Unite ale Americii au declarat de atâtea ori, în acest an — că războiul nuclear va duce la lichidarea a înseși vieții pe planeta noastră. Sintem în drept și popoarele au tot dreptul să-și pună întrebarea de ce nu sînt luați în seamă oamenii de știință — care cunosc bine ce înseamnă arma nucleară — cînd avertizează pe conducătorii politici, pe șefii de state, guvernele asupra acestui pericol, ci, dimpotrivă, se acționează contrar acestor avertismente, ceea ce face să crească pericolul războiului mondial, care inevitabil va fi un război nuclear, cu toate consecințele cunoscută”.

Intelectualii din România, indiferent în ce domeniu al științei și culturii lucrează, au conștiința limpede că numai pășind pe drumul de dezarmări și al păcii pot să servească idealurilor celor mai înalte spre care aspiră propriul

lor popor ca și toate popoarele lumii. Iată de ce ei prețuiesc în mod deosebit marile mișcări pentru pace din Europa și din întreaga lume, lupta dusă împotriva cursei înarmărilor, pentru înlăturarea unui război nuclear. Această și explică faptul că în România s-a constituit Comitetul național român „Oamenii de știință și pacea”, avînd ca președinte pe acad. dr. ing. Elena Ceaușescu și fiind alcătuit din reprezentanții cei mai de seamă ai vieții științifice din întreaga țară — academicieni, conducători de institute de cercetare, proiectare și inginerie tehnologică, cadre didactice din învățămîntul superior, cercetători, specialiști din unități productive, oameni de cultură și artă. Comitetul național român acționează consecvent pentru soluționarea, în spiritul colaborării și al păcii, a marilor probleme cu care se confruntă astăzi omenirea, aducîndu-și contribuția, în cadrul puternicului front mondial al savanților, la adoptarea unor măsuri viabile pentru oprirea cursei înarmărilor și trecerea la dezarmarea generală, în primul rînd, la dezarmarea nucleară, pentru crearea unei lumi a păcii, dreptății și egalității între popoare. „Împreună cu toți cei ce iubesc pacea și progresul — spunea președintele Comitetului, acad. dr. ing. Elena Ceaușescu, încă de la constituirea acestuia — trebuie să ne ridicăm în modul cel mai hotărît împotriva politicii de înarmări, să ne unim rîndurile cu oamenii de știință, cu forțele înaintate din întreaga lume, să manifestăm inițiativă și să desfășurăm acțiuni energice pentru a face ca știința, roadele muncii savanților și cercetătorilor să nu mai fie folosite în scopul războiului și distrugerii, ci să fie puse numai și numai în slujba vieții, a păcii și bunăstării popoarelor”.

Prin inițiative de înaltă valoare morală, luate pe plan intern, prin contribuția pe care o aduce la stringerea legăturilor de prietenie și colaborare cu oamenii de știință din întreaga lume, Comitetul național român se constituie într-un dinamizator factor de apărare a cauzei comune a omenirii — pacea.

În condițiile crizei economice mondiale, știința poate și trebuie să-și aducă contribuția nu la distrugere, ci la descoperire și valorificare de noi surse energetice și de materii prime și la punerea lor la îndemîna popoarelor, în fertilizarea și sporirea randamentului pămîntului și soluționarea marilor probleme a alimentației. Ea are datoria să-și aducă contribuția la ocrotirea securității oamenilor, la combaterea poluării, ameliorarea mediului ambiant, la transformarea întregii noastre planete într-o adevărată grădină înfloritoare care să asigure o viață demnă pentru toate popoarele. Expansiunea, valorilor culturii și civilizației, singurele care conferă sens și valoare vieții, trebuie să alcătuiască coloana vertebrală a unui program autentic umanist. Drumul spre acest umanism — prin care știința își poate marca întreaga ei măsură contemporană majoră în istorie — nu poate fi însă străbătut decât dacă în pinzele corăbiei umane va sufla, puternic, vîntul păcii!

CORPUL DE COMANDĂ AL OȘTIRII ROMÂNE ÎMPOTRIVA GERMANIEI NAZISTE

General-locotenent **ILIE CEAUȘESCU**,
doctor în istorie

Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a oferit armatei române șansa istorică de a demonstra, într-o împrejurare hotărâtoare pentru destinele națiunii, înaltul său patriotism, participând alături de întregul popor la croirea noului drum al României. Se învedera, astfel, în condițiile create prin epocalele evenimente din august 1944, concluzia — verificată în cursul tuturor marilor momente ale istoriei noastre — că armata română s-a manifestat permanent ca exponentă credincioasă a idealurilor poporului de dreptate și libertate națională. „De-a lungul istoriei — aprecia secretarul general al Partidului Comunist Român —, armata noastră a fost întotdeauna o armată de apărare a ființei poporului, a independenței naționale. Ea a jucat întotdeauna un rol activ în marile evenimente istorice care au dus la formarea statului național unitar“.

Evenimentele deceniului patru al veacului nostru — străbătut de mari bătălii antifasciste purtate de masele populare pentru apărarea independenței și a integrității teritoriale a patriei grav amenințată de statele fasciste, revizioniste — au confirmat și ele acest adevăr. Sub diferite forme și la diferite eșaloane, armata — formată în zdrobitoare majoritate din fii de țărani, muncitori și alte categorii de oameni ai muncii¹ — s-a aflat împreună cu forțele

patriotice, democratice, progresiste interesate în lupta pentru apărarea și consolidarea statului național-unitar, a cărui realizare, se știe, a fost rezultatul voinței întregului popor, voință exprimată cu fermitate și în timpul aprigelor confruntări ale armatei noastre cu trupele agresoare ale militaristilor germani.

Aversunea armatei față de militarismul german și față de organizațiile de extremă dreapta, în primul rând Garda de fier, considerată principala agentură nazistă în România, s-a amplificat după 1933. Oștirea s-a situat firesc în rindul forțelor care s-au pronunțat consecvent împotriva fascismului și revizionismului, pentru o politică de mobilizare a tuturor forțelor naționale în vederea apărării patriei.

Atitudinea generală antihitleristă a poporului, activitatea eroică a Partidului Comunist Român au generat starea de spirit a masei de soldați ca și a corpului de comandă al oștirii. Cercetarea situației din România anilor 1940-1944, depistarea factorilor care au favorizat coalizarea tuturor forțelor patriotice pe platforma revoluției de eliberare socială

batanți din primul război mondial. Din cei peste 3 550 ofițeri superiori și generali existenți în 1940 în oștire, 3 158 luptaseră pe cimpurile de bătălie din 1916-1918 împotriva armatelor germane invadatoare, contribuind la desăvârșirea unității naționale și statale a României. Cea mai mare parte a generalilor provenea din rindurile păturilor mici burghezi orașenești sau rurale, intelectualilor și militarilor, mulți dintre ei chiar din sinul țărănimii. Puțini erau cei care proveneau din clasele privilegiate.

¹ În privința gradelor superioare ale armatei sînt interesante și următoarele date. Majoritatea ofițierilor superiori și generalilor armatei române erau foști com-

și națională, antifascistă și antiimperialistă propusă de partidul comunist pun în lumină date interesante și mai puțin cunoscute despre diferitele forme și mijloace de exprimare ale rezistenței antihitleriste, antifasciste și anti-antonesciene în rândurile armatei. Cunoașterea lor ajută la înțelegerea mai clară a cauzelor ce au determinat ca armata — presupusă instrumentul de bază al regimului antonescian — să devină elementul de execuție al actului de răsturnare a dictaturii militaro-fasciste. România a oferit astfel un exemplu aproape unic în istorie când o întreagă armată a efectuat o cotitură radicală în atitudinea și comportarea sa, cu implicații de vaste proporții pentru mersul războiului antihitlerist.

La 23 august 1944, întreaga armată română, întorcând armele împotriva Germaniei hitleriste, s-a subordonat noului guvern rezultat din evenimentele insurecționale. Eforturile disperate ale lui Hitler de a găsi un înlocuitor pentru Antonescu în persoana unui general român s-au lovit de răspunsul ferm al corpului de comandă românesc, ce și-a manifestat fără șovăire atașamentul față de noul guvern, față de interesele țării.

Cum s-a ajuns la această angajare a înseși forurilor celor mai înalte ale armatei împotriva dictatorului și a politicii sale?

Acest proces de o profundă semnificație istorică s-a desfășurat în timp, pe parcursul anilor 1940-1944 și a cunoscut forme diferite de manifestare, de la nemulțumiri și proteste și până la atitudini de proteste fățișe și la angajarea — începând cu 23 august 1944 — a întregii armate alături de toate forțele patriotice, în frunte cu Partidul Comunist Român, în lupta pentru înlăturarea dictaturii militaro-fasciste, eliberarea patriei de sub dominația nazistă și alăturarea României la coaliția antihitleristă. Un fapt istoric esențial pe parcursul întregului proces care a făcut cu puțință prezența armatei în realizarea actului de la 23 August 1944 îl reprezintă activitatea și influența crescândă a P.C.R. în rândul militarelor, inclusiv legăturile stabilite de partid cu cadre de conducere ale armatei. Numai pornind de la aceste considerente poate fi înțeles aportul armatei la victoria insurecției cu care a început revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944.

Din primele momente ale existenței sale, P.C.R., în condiții deosebit de grele, și-a precizat cu claritate atitudinea sa politică și ideologică față de problemele fundamentale ale țării și față de armată. Politica revoluționară a partidului comunist — conexată permanent ansamblului sarcinilor și cerințelor apărării patriei împotriva oricărei forme de dominație și asuprire străină — s-a îmbogățit și dezvoltat continuu, potrivit realităților socio-economice și politice românești, mutațiilor survenite de-a lungul deceniilor, dinamicii situației internaționale.

P.C.R. a desfășurat o permanentă activitate în rândurile militarilor, și-a sporit continuu influența asupra armatei, a multiplicat firele ce au legat tot mai strâns organismul militar de poporul român din care se trăgea, până la admirabila îngemănare de voință, acțiune și destine afirmată în zilele glorioase ale insurecției și revoluției din august 1944.

Elemente semnificative pentru înțelegerea acestui proces ne oferă urmărirea mai atentă a evoluției pe care a cunoscut-o starea de spirit a corpului de comandă al oștirii, îndeosebi atitudinea și poziția adoptate de Marele Stat Major român (M. St. M.) față de eveni-

„Mare indirjire contra Germaniei”

Încă înainte de declanșarea celui de-al doilea război mondial — așa cum rezultă din numeroase documente de arhivă — corpul de comandă al armatei române considera Germania nazistă ca principalul factor de risc și pericol pentru integritatea teritorială și independența României. Cu cîteva luni înaintea declanșării marii conflagrații mondiale, un document întocmit de M. St. M. aprecia că singura soluție de politică externă corespunzătoare intereselor românești era aceea de colaborare cu preconizată alianță anglo-franco-sovietică și evitarea prin orice mijloace a căderii țării sub influența Germaniei hitleriste. „Oricare ar fi dificultățile prin care ar trece inițial România, victorioasă alături de coalițiune [Anglia, Franța, U.R.S.S.] nu va avea nimic de temut, atît în propășirea ei internă cît și în afirmarea ei ulterioară în concertul celorlalte state. În schimb, o Românie victorioasă alături de centrali [Germania și Italia] ar fi un stat vasal din punct de vedere economic, politic și cultural [al] Germaniei”.

Nu era o atitudine de conjunctură a M. St. M. Documentele ilustrează faptul că în toată perioada premergătoare declanșării războiului, întregul sistem politic-diplomatic și militar-statal al României a vizat edificarea mijloacelor de sprijin extern și a celor de rezistență internă în vederea apărării în fața

expansiunii statelor fasciste revizioniste. În pofida presiunilor și amenințărilor continue, a înrăutățirii situației internaționale a țării după München¹, ca și prin ocuparea Austriei și a Cehoslovaciei, guvernele din București au menținut cu mari eforturi cursul politicii externe tradiționale alături de Franța și Anglia, de relații normale de bună vecinătate cu U.R.S.S. Pe plan militar ca și pe plan politic acțiunile și măsurile inițiate au urmărit întărirea capacității de apărare, pentru respingerea unei agresiuni hitleristo-horthyiste. Studiile întocmite de M.St.M. sau de alte foruri de comandă ale armatei evidențiau, pe lângă atașamentul față de alianța cu Anglia, Franța și celelalte state interesate în apărarea statu-quo-ului teritorial și politic, hotărîrea de a rezista cu arma în mînă oricărei agresiuni. Convingerea fermă a ofițerilor, comandamentelor și M. St. M. era că Anglia, Franța și U.R.S.S. aveau capacitatea de a rezista și înfrînge pe agresori.

Așadar, pentru România nu exista decît alternativa de a fi alături de statele ce se opuneau Germaniei hitleriste.

La fel ca întregul popor, armata română, ofițerii și cadrele superioare de comandă au resimțit din plin și și-au manifestat deschis ura față de cei care prin forță au impus României dureroasele cesiuni teritoriale din vara anului 1940. În ciuda uriașei disproporții de forțe însă, nici un cadru cu funcții de răspun-

mente politice internaționale și situațiile impuse României în perioada respectivă. Extinderea dominației naziste asupra Europei, cîntirea teritoriului României în 1940, instaurarea dictaturii legionaro-antonesciene, subordonarea țării celui de-al III-lea Reich și spolierea bogățiilor naționale, declanșarea războiului hitlerist și antrenarea armatelor române, împotriva voinței poporului, pe frontul sovieto-german au fost tot alți factori care au dus la cristalizarea atitudinii cadrelor de comandă ale oștirii și la angajarea unui important număr dintre acestea la pregătirea actului istoric de la 23 August 1944.

dere în rîndul oștirii n-a opinat pentru transformarea României în stat satelit al Axei. Dimpotrivă, în perioada Diktatului de la Viena — de la șeful M. St. M., generalul Gheorghe Mihail, și pînă la ultimul ostaș, o singură dorință: rezistența cu arma în mînă. Un ordin circular din 2 septembrie 1940 al Ministerului apărării naționale menționa: „Ultimele evenimente care au dus la cîntirea teritoriului național fără ca armata să se pună în situația de a lupta pentru apărarea patriei au produs o explicabilă durere în sufletul ostașilor de toate gradele. Din această cauză, ... în oștire își face drum părerea că România... nu trebuia să se supună arbitrajului de la Viena”.

Pentru a intimida guvernul român și a evita o eventuală reacție a armatei în concordanță cu directivele M.St.M., Germania a trecut la amenințări directe, pregătind (ca și în 1939) importante efective militare destinate să invadeze România, în cazul în care nu s-ar supune Diktatului de la Viena. W. Fabricius recunoștea că prin intervenția sa directă a „contribuit la abdicarea regelui [Carol II] care, în lipsa intervenției mele, ar fi format un cabinet al generalului Mihail [șef al M.St.M.] și l-ar fi împușcat pe Antonescu”. Sprijinindu-l pe Antonescu să acapareze puterea, cercurile hitleriste au dorit să evite de fapt reacția armatei române. „Unele părți ale armatei — îi declara Fabricius lui Antonescu —, sub comanda unor generali fără simț de răspun-

¹ Magazin istoric, nr. 9/1973, 3-4/1982.

dere, se vor opune înaintării maghiare..., iar în interior va începe din nou împuşcarea gardiştilor”.

Semnificativă pentru starea de spirit a armatei române în acele zile este şi această telegramă expediată de Legaţia germană din Bucureşti în 2 septembrie 1940, în care sînt semnalate: „1. Mari demonstraţii antigermane la Braşov, Cluj, Oradea, Sighişoara şi Bucureşti. 2. Mare îndîrjire în armată contra Germaniei”.

Zeci de generali scoşi din armată

Conştient de puternica opoziţie ce se manifesta la M.St.M. şi în rîndurile cadrelor superioare de comandă ale armatei, una din primele măsuri luate de Antonescu, imediat după acapararea puterii, a fost să înlăture o serie de cadre militare ostile noii orientări imprimate ţării. Astfel, la 9 septembrie 1940, au fost îndepărtaţi din armată generali Gh. Argeşeanu (fost prim-ministru şi ministrul apărării), I. Ilcuş, C. Ilasievici, P. Teodorescu (fost ministru), Gh. Mihail şi Fl. Ţenescu (fost şefi ai M.St.M.), Gr. Corniciu, I. Bengliu, Gh. Jiteanu, P. Bărbuneanu, V. Dombrovski şi C. Atanasescu, personalităţi cu mare influenţă în rîndul oştirii şi cu puternice legături în cercurile politice ale ţării, adversari reductabili ai apropierii de Germania nazistă. Acelaşi scop l-a urmărit Antonescu şi prin trecerea în rezervă a altui însemnat număr de generali (19 pînă la 1 ianuarie 1941).

Relaţiile dintre Antonescu şi corpul de comandă al oştirii sînt ilustrate şi de faptul că în guvernul format la 14/15 septembrie 1940 au fost incluşi foarte puţini ofiţeri. Cu excepţia lt. colonelului Nicolae Dragomir, care conducea un departament civil, ceilalţi militari — generali C. Pantazi, Gh. Dobre, comandat Gh. Jienescu şi lt. colonelul Alex. Rîoşanu — conduceau departamente care şi în-

ainte avuseseră în frunze militare. Declarată singurul partid politic legal, Garda de fier deţinea preponderenţa şi forma baza politică a guvernului şi regimului nou instaurat. „Aducerea ei [Gărzii de fier] la putere — menţiona Lucreţiu Pătrăşcanu — nu era opera claselor noastre guvernante. Încredinţarea puterii mişcării legionare a avut loc sub controlul Germaniei şi din iniţiativa conducerii hitleriste, în exclusivul folos al maşinii de război naziste, pentru scopurile urmărite în răsarit şi în sud-estul Europei de către cel de-al III-lea Reich”.

Sosirea trupelor Misiunii militare germane în România¹, începînd cu 12 octombrie 1940, aderarea lui Antonescu la Pactul tripartit (23 noiembrie 1940), acapararea de către hitlerişti a economiei ţării printr-o serie de tratate şi aranjamente au fost tot atitea acte ce jalonau noul statut al ţării ca satelit al celui de-al III-lea Reich. „Intrarea trupelor hitleriste în ţară în 1940 — preciza secretarul general al partidului — a însemnat în fapt ocuparea României şi subordonarea ei maşinii de război naziste, a dus la fefuirea bogăţiilor ţării, provocînd grele suferinţe poporului român”.

Guvernarea legionară, impusă şi susţinută de Berlin, guvernare caracterizată prin crimă şi teroare², „alianţa” cu Germania au determinat de la început convergenţa în rîndul forţelor de rezistenţă. Încercarea legionarilor de a pătrunde în armată şi de a şi-o subordona s-a lovit de reacţii ferme la toate nivelurile. Documentele epocii, mai ales cele întocmite de M.St.M., se pronunţau ferm pentru curmarea imediată a „tulburărilor” legionare, depistarea şi arestarea celor care făceau propagandă legionară în armată. Legaţia hitleristă din Bucureşti telegrafia, în 28 noiembrie 1940, la Berlin că, după asasinatetele comise de legionari în acea lună, armata a generalii au acţionat solidar contra Gărzii de fier.

Înăbuşirea rebeliunii legionare a fost un act prin care armata, în totalitatea ei, şi-a exprimat implicit şi aversiunea faţă de Germania nazistă — protegitorul şi susţinătorul declarat al Gărzii de fier. Informaţii asupra acestor realităţi, naziştii au încercat, şi după rebeliune, să menţină Garda de fier la putere. În instrucţiunile trimise de la Berlin noului ministru german la Bucureşti, Manfred von Killinger, în noaptea de 24 spre 25 ianuarie 1941, se preciza: „Vă rog să recomandaţi în mod expres generalului Antonescu să nu facă cumva greşeala de a se sprijini, la reconstituirea noului stat român, pe armată, ci ca bază politică a acestui nou stat să ia în consideraţie exclusiv mişcarea legionară [subl. ns.]”.

Împreună cu muncitorimea din oraşe şi sate

Forurile germane îşi bizuiau această concluzie pe ade-vărată stare de spirit a armatei române, care încă din primele clipe ale prezenţei trupelor hitleriste în ţară şi-a exprimat aversiunea în cele mai diverse moduri.

În rîndurile oştirii răsunau tot mai puternic apelurile lansate de partidul comunist, care chema poporul la luptă pentru izgonirea ocupanţilor şi răsturnarea regimului politic instaurat de ei în România. „Soldaţi, uniţi-vă! Solidari sînteţi o putere de neîntrecut... Luptaţi împreună cu muncitorimea din oraşe şi sate pentru alungarea armatelor germane din ţară, alungarea trădătorilor din conducerea ţării”.

Opoziţia antihitleristă din rîndul ostaşilor şi ofiţerilor români, cărora le fusese ştirbită atît de grav onoarea şi demnitatea naţională, a îmbrăcat diferite forme de manifestare. „Pentru ofiţerimea română — nota Lucreţiu Pătrăşcanu — prezenţa acestor

¹ „Magazin istoric, nr. 1/1974; 11-12/1970.

armate era un *capitis deminutio*¹. Pusă într-o stare de inferioritate și de dependență față de noii veniți, ea se simțea lovită în amorul ei propriu și, mai ales după evenimentele din toamna anului 1940, în onoarea ei". Antonescu personal s-a văzut nevoit să intervină pentru a „tempera” manifestările de antipatie ale militarilor români față de reprezentanții Wehrmachtului. La 20 februarie 1941, un ordin general pe armată, arătând că „în ultimul timp s-au înmulțit cazurile de nerespectare a semnelor exterioare de poliție și chiar a celor de respect între ofițerii armatei noastre și cei ai armatei germane”, interzicea „cu desăvârșire tuturor ostașilor [români] de a repeta sau colporta de acum înainte glumele de prost gust, brodate pe evenimentele războinice ce au provocat unui aliat faze de un trecător în-succes”.

Ingerințele specialiștilor militari germani în viața economică românească, în vederea adaptării acesteia necesităților de război ale Reichului, au întâmpinat o serioasă opoziție din partea M.St.M. Într-un raport al Serviciului german „Economia de război în România” către Comandamentul suprem al armatei germane privind rezultatele obținute în perioada 12 octombrie-20 noiembrie 1940, se preciza că serviciul respectiv a avut „de învins greutatea la începutul activității sale. Acestea se datoresc faptului că românii nu s-au așteptat că va veni un serviciu al armatei germane care să se ocupe de problemele economiei de război... Cu toate avertismentele date de mai multe ori și cu toate că s-a arătat că ches-tiunea este urgentă, Marele Stat Major român n-a răspuns la propunerea conducerii [serviciului german] „Economiei de război în România” din 11.XI.1940. Șeful Misiunii armatei germane [din România] a fost azi rugat să determine statul major român să execute propunerea”.

Acțiunile germane de subordonare a economiei românești au întâmpinat rezistență și din partea altor organe superioare de comandă și de administrație ale armatei. Astfel, la 21 februarie 1941, Manfred von Killinger și Herman Neubacher, numit în ianuarie 1940 „însărcinat special pentru probleme economice pe lângă Legația din București”, transmiteau la Berlin că „deposedarea [de către statul român a industriașului Malaxa de uzinele ce îi purtau numele] reprezintă și o contramăsură a generalului Antonescu împotriva atacurilor propagandistice contra guvernului pentru pretinsa înstrăinare a avutului național în favoarea Germaniei. Ministrul economiei, [generalul Gh.] Potopescu, într-un memoriu mai lung către generalul Antonescu, s-a făcut purtătorul de cuvânt al acestei critici”. O zi mai târziu, 22 februarie, cei doi reprezentanți ai Reichului informau Ministerul de externe german că „în convorbirea de ieri cu conducătorul statului [român] și cu ministrul [Mihai] Antonescu am constatat că s-a pus în mișcare opoziția internă — ceea ce era de așteptat — împotriva planurilor contracte privind industria”.

Rezistența M.St.M., protestele generalului Gh. Potopescu și ale altor personalități n-au putut împiedica infiltrarea germanilor în economia țării. La 30 martie 1941, Neubacher comunica la Berlin acordul de arendare pe 10 ani a Uzinelor Malaxa, cu opțiune la cumpărare, precum și obținerea unei serioase participări la Reșița. La 27 februarie 1941, generalul Potopescu, în dezacord cu această orientare a politicii economice a guvernului Antonescu, și-a dat demisia (acceptată de dictator în luna mai), părăsind ministerul după numai câteva luni de la instalare. Chiar în zilele dificilelor „tratare” economice, atașatul militar german din București telegrafia superiorilor săi: „Crește anti-germanismul în popor și la unele oficialități. Evreii stau bine. Antonescu este sub o camarilă de generali pro-anglo-

francezi. A surprins faptul că regele și regina [mamă] au fost văzuți mereu în compania ministrului S.U.A. [la București]. Livrările de petrol sînt îngreunate prin mobilizarea muncitorilor. Prezența trupelor germane anihilează efectul rău, însă poate provoca sabotaje”. Atașatul militar organizase o anchetă cu scopul depistării persoanelor sau grupurilor interesate în sabotarea aprovizionării mașinii de război naziste, ajungînd la concluzia că „majoritatea ofițerilor dispuși spre sabotarea Germaniei se găsesc în Marele Stat Major [subl. ns.]”.

Ocuparea țării de către trupele hitleriste, jefuirea bogățiilor naționale au sporit ura poporului față de cei care, cum se exprima un document al M. St. M., „din cauza lor și după patronajul și aprobarea lor ni s-au ciuntit grănițele”. Legația nazistă din București știa că generalii români „au fost contra chemării misiunii Wehrmachtului german” și ei considerau so-sirea acestora ca pe „o ocupație militară deghizată a țării”.

Sfidind voința poporului

Adîncirea contradicțiilor dintre toate forțele și grupările politice interne nefas-ciste, indiferent de pozițiile și politica lor de clasă, pe de o parte, și regimul antonescian, pe de altă parte, a dobîndit amploare pe măsura tot mai strîmsei încadrări a politicii promovate de acesta în politica Germaniei naziste.

Atragerea României în războiul declanșat de Germania hitleristă la 22 iunie 1941 prin încălcarea Tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939, act cu consecințe incalculabile, a fost hotărîtă de Antonescu fără nici o consultare. După ce s-a declarat pe deplin favorabil unei colaborări militare germano-române, în convorbirile sale cu Hitler, Antonescu și-a rezervat în exclusivitate dreptul deciziei, lăsînd în același timp Führerului și O.K.W.-ului libertatea

¹ Expresie din dreptul roman însemnînd restrîngerea capacității juridice.

de a stabili condițiile tehnice ale raporturilor dintre cele două armate. Cunoșcând starea de spirit ce domina în România, inclusiv la M. St. M., forurile superioare militare germane au interzis formal orice fel de informare a părții române în legătură cu viitoarele planuri militare, mulțumindu-se cu angajamentul dictatorului român. Ilustrativ în acest sens este și faptul că toate acordurile tehnice privitoare la cooperarea militară între cele două armate au fost semnate începând cu data de 22 iunie, numai după ce Antonescu a ordonat armatei române declanșarea ostilităților.

Petre Tomescu, fostul ministru al muncii în guvernul de atunci al lui Antonescu, releva: „Deși membru în cabinet în momentul începerii războiului, totuși nu am luat cunoștință decât în dimineața de 22 iunie 1941 că armata română a trecut frontiera de est alături de forțele germane. Secretul intrării în război alături de Germania a fost atît de strănic, încît guvernului țării nu numai că nu i s-a cerut adeziunea pentru politica ce urma să o imprime țării și neamului” fostul dictator al României, „dar nici nu i-a comunicat, cel puțin într-un consiliu — așa cum era logic în asemenea împrejurări grave —, hotărîrea începerii ostilităților...”

Partidul Comunist Român și celelalte forțe politice progresiste au luat atitudine hotărîtă împotriva războiului, au demascat adevăratele scopuri ale imperialismului german, au chemat masele la luptă pentru încetarea conflictului militar și răsturnarea dictaturii antonesciene. „După cum se știe — arăta secretarul general al partidului —, încă din prima zi a războiului, partidul nostru a chemat forțele democratice naționale, întregul popor să se opună prin toate mijloacele războiului antisovietic, să saboteze mașina de război fascistă și să lupte pentru ieșirea din război și alăturarea armatei noastre, a întregului popor celorlalte forțe ale coaliției antihitleriste”.

Antrenarea țării într-un conflict care, *nolens-volens*, o situa pe poziții ostile vechilor ei aliați, într-o aventură militară cu grave implicații politice și sacrificii materiale și umane dureroase, a trezit serioase rezerve și opoziții și din partea cercurilor politice burgheze, care mai vedeau încă în Antonescu omul potrivit pentru a conduce statul în condițiile dominației germane pe continent. Astfel, pe lângă ceilalți factori și surse de alimentare a opoziției față de regimul antonescian și alianța cu Hitler, „colaborarea” militară cu trupele Wehrmachtului a sporit și mai mult ad-

tă în perspectiva evenimentelor care confruntaseră România în anul 1940. Studiarea documentelor de epocă impune concluzia că generalii români, în conformitate cu politica oficială tradițională statală, nici măcar nu concepeau, înainte de 1940, că România se va alătura în vreo agresiune declanșată de vreun stat împotriva U.R.S.S., pronunțându-se deschis pentru menținerea unor relații de colaborare și evitarea oricărei surse de conflict cu acest stat.

Toamna anului 1941 a consemnat o sporire a protestelor față de politica aventuristă

Septembrie 1940: împotriva Diktatului de la Viena.
Puternice demonstrații de protest la Cluj...

...și Sibiu (p. 6)

versitatea și ura poporului român, a armatei și a corpului ei de comandă față de Germania nazistă. Referindu-se la acest moment și sesizînd neaderența poporului român la un război alături de Germania nazistă pentru înfrîngerea și ocuparea Uniunii Sovietice, istoricul sovietic N.I. Lebedev menționa: „De aceea propaganda română oficială de la începutul războiului declara că trupele române nu duc război împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, ci sînt ocupate, chipurile, cu eliberarea provinciilor române”. Se sublinia insistent că ele nu vor merge mai departe de Nistru”.

Atitudinea generalilor români față de antrenarea țării în război nu poate fi înțeleasă decât dacă este analiza-

dusă de Antonescu. Semne evidente în această privință veneau de pe front, unde, în pofida măsurilor drastice împotriva celor care îndrăzneau să comenteze ordinea privind continuarea războiului în adîncimea teritoriului sovietic, manifestările de împotrivire luau proporții îngrijorătoare pentru dictator. Astfel, la 29 august, aflat în inspecție pe front, Antonescu — după cum consemna un proces-verbal întocmit la punctul de comandă al Corpului 4 armată — și-a exprimat nemulțumirea pentru faptul că operațiile militare stagnau din cauza lipsei de spirit ofensiv al infanteriei.

Opoziția armatei a fost alimentată și de atitudinea pe care trupele hitleriste o aveau față de unitățile românești. La 30 august 1941, comandan-

tul Armatei 4, generalul Nicolae Ciupercă, a intervenit la Marele Cartier General pentru a cere comandamentelor germane să „ordone să înceteze măsurile vexatorii pentru ostașii români...”, a interveni să înceteze abuzurile semnalate ce se fac de trupele germane”. Șeful Marelui Cartier General, generalul Al. Ioanițiu, a dat un răspuns semnificativ la 9 septembrie: „S-a intervenit la Misiunea militară germană ca abuzurile semnalate să înceteze. *Rog să dispuneți ca în cazul când ele nu vor înceta, trupele să procedeze conform legilor militare, întrebându-se armele. Ostașul ro-*

topit cu M.St.M., concentrându-și atenția asupra unor măsuri ce vizau diluarea tot mai pronunțată a colaborării cu cel de-al III-lea Reich.

Dezacordul tot mai pronunțat între M.St.M. și Ion Antonescu în privința utilizării forțelor armate naționale reiese clar dintr-un raport al Misiunii militare germane, în care se făcea cunoscut că deși fusese anunțat că „mareșalul Antonescu este complet de acord cu utilizarea Armatei 3” române în condițiile propuse de comandantul Armatei 11 germane, M. St. M. n-a dat curs acestei propuneri și și-a îndreptat atenția

de infanterie, o brigadă mixtă de munte și o brigadă de cavalerie, pe front rămânând doar 5 divizii de infanterie, 5 brigăzi de cavalerie, 2 de munte și 2 de fortificații.

Șeful M.St.M.: războiul nu este popular

Deși germanii înregistraseră un prim succes în urma contraofensivei sovietice din zona Moscovei, Antonescu a dat curs presiunii hitleriștilor și, în stilul său caracteristic, fără nici o consultare, și-a asumat noi angajamente față de Hitler, fapt ce a provocat un conflict răsunător cu un grup important de personalități cu funcții de răspundere în conducerea armatei, în frunte cu șeful M. St. M., generalul Iosif Iacobici.

Primind ordin să pregătească un nou grup de forțe ce urmau a fi angajate în operații în cursul preconizatei ofensive hitleriste din primăvara lui 1942, generalul Iacobici a răspuns printr-un raport în care își reafirma poziția expusă „verbal în ziua de 10.XII”, și anume că „Statul Major General al Armatei, în afară de trupele de ocupație și operative [existente atunci pe front], nu mai avea nimic disponibil și nici posibilitatea de a mai schimba marile unități aflate la est”, cerind ca această situație să fie comunicată înaltului comandament german.

În fața hotărârii lui Antonescu de a-și onora noile angajamente, generalul Iacobici a prezentat Referatul nr. 50, din 8 ianuarie 1942, pronunțându-se deschis împotriva poziției lui Antonescu și cerind dictatorului să revizuiască întreaga politică militară a țării. Între argumentele pe care le aducea generalul Iacobici era și acela izvorind din experiența noastră istorică: „Cum am mai raportat, pe scurt, verbal, cred că trebuie ținut seama și de faptul că românul nu se va bate bucuros departe de țara

mân care se va lăsa dezarmat [de germani] va fi aspru sancționat [subl. ns.]”.

Hotărârea lui Antonescu de a continua războiul în anul 1942 a provocat noi luări de atitudine din partea unui mare număr de generali și ofițeri superiori români, care, pentru opoziția manifestată, au fost demisi de dictator. Numai între 15 iulie și 30 septembrie 1941, 24 generali au fost demisi de Antonescu sau au cerut ei să fie trecuți în rezervă pentru a nu fi părtași la o politică militară profund antipopulară.

Starea de spirit ce domina opinia publică și repercusiunile ei în rândurile armatei l-au determinat pe Antonescu ca, după încetarea operațiilor de la Odessa, să ordone retragerea majorității efectivelor în țară. Marele Cartier General revenit și el în țară s-a con-

spre ca totul alte obiective, urmărind eludarea înțelegerii cu forurile militare naziste. Astfel, în lunile noiembrie-decembrie 1941, ordinele și directivele M. St. M. prevedeau lucrări de îmbunătățire a comunicațiilor din Transilvania, întocmindu-se unele proiecte în vederea concentrării forțelor și pregătirea lor pentru a fi gata să respingă un eventual atac horthyist. Concomitent, majoritatea rezerviștilor de la unitățile operative au fost demobilizați și a fost declanșată o amplă acțiune de reorganizare a marilor unități. Aceste măsuri ale organelor centrale de comandament indică intenția M. St. M. de a structura sistemul militar românesc pe direcții divergente celor reclamate de continuarea războiului hitlerist.

Pînă la 1 decembrie 1941 au fost aduse în țară 12 divizii

sa; în acest sens, participarea la o ofensivă ce duce forțele noastre departe de țară nu este populară...

Un alt și foarte puternic motiv — continua șeful M. St. M. —, care mă face a propune cit mai multă moderație la fixarea forțelor armatei expediționare este situația noastră față de Ungaria. Nu că m-aș teme de o acțiune imediată, care o cred pe durata războiului în curs aproape exclusă, mă tem că tineretul, care voiam să-l pregătim temeinic, va cădea pe plaurile îndepărtate ale Rusiei..., lipindu-ne foarte mult în socotelile cu Ungaria”.

În această ultimă parte a raportului său, șeful M. St. M. arăta o cunoaștere profundă a dorinței cercurilor largi ale opiniei publice a țării, care fusese de la început împotriva agresiunii hitleriste și cerea încetarea participării la un război străin intereselor poporului și păstrarea forțelor pentru ca la momentul potrivit să se poată acționa în vederea eliberării teritoriului răpit României prin Diktatul fascist de la Viena.

Încă la 18 iulie 1941, pentru a evidenția implicațiile și consecințele continuării războiului dincolo de Nistru, Iuliu Maniu se adresa lui Antonescu: „Nu este admisibil ca să ne prezentăm ca agresor față de Rusia, astăzi aliată a Angliei, probabil învingătoare, pentru alt motiv decît Bucovina și Basarabia, în tovărășie de arme cu Ungaria și Axa, care ne-au rupt printr-un act arbitrar, neratificat de nimeni, o parte importantă a țării noastre”.

Antonescu a rămas neclintit în hotărârea sa, iar la 17 ianuarie 1942, generalul Iacobici a înaintat o cerere prin care solicita desărcinarea sa din funcția de șef al M. St. M. Printre motivele invocate cităm: „Conform Legii pentru organizarea Ministerului apărării naționale, M. St. M. are în atribuțiile sale „pregătirea planurilor de război”. Șeful lui are datoria de a le concepe și poartă întreaga răspundere. Dacă concepția lui nu este aprobată: sau el se supune

concepției ce-i este impusă, fără însă a scăpa de răspundere, sau el trebuie să tragă consecințele.

În momentul de față nu pot încă afirma în mod sigur, dar am indicațiuni puternice că mă găsesc față de domnul conducător al statului în divergență de părere asupra concepției participării armatei române la campania de primăvară. Ceea ce este însă sigur este faptul că nu mi s-a dat ocazia de a-mi face datoaria, căci n-am fost nici măcar ținut la curent cu fazele unui schimb de păreri cu privire la viitoarele evenimente și cu intențiunile domnului conducător al statului”. O poziție care nu numai că punea în discuție, dar chiar contesta competența lui Antonescu de a hotări de unul singur în probleme ce angajau soarta statului.

Printr-un ordin special, generalul Iacobici a fost destituit din funcție, aducându-se o serie de acuzații care precizează și ele natura și dimensiunile contradicțiilor dintre dictator și corpul de comandă al armatei: „V-ați dezinteresat de trupele ce luptau în Crimeea, socotind că obligațiunile ce le aveau comandamentele în subordine nu mai aveau nevoie de nici o impulsie și de nici un control din partea dumneavoastră. De cînd v-ați înapoiat de pe front — se afirma în ordinul de destituire —, nici dumneavoastră, nici vreunul din subșefii Marelui Stat Major nu au vizitat unități de la est... Pentru a înlătura consecințele lipsei de contact între cei ce luptau la mari depărtări de organele de conducere superioară ale armatei am fost nevoit să trimit ofițeri de la cabinetul meu militar și pe generalul Pantazi pe front...”

După cum rezultă din documentele citate, părerile generalului Iacobici erau împărțite și de subșefii M. St. M. și ele se refereau nu numai la problema continuării războiului, ci și la aceea mai generală, dar foarte importantă, privind rolul armatei în stat, ca și la maniera lui Antonescu de a lua hotărâri fără nici un fel de

consultări. În „lămuririle” pe care le-a înaintat ministrului apărării naționale asupra cauzelor care au dus la declanșarea conflictului său cu dictatorul, generalul Iacobici afirma: „Nu știam nimic, absolut nimic și am fost surprins de schimbarea repetată a situației noastre militar-politice, uneori pe calea cu totul anormală a unor rezoluțiuni puse pe hîrtii de importanță redusă”. În continuare, fostul șef al M. St. M. afirma: „În ceea ce privește, în sfîrșit, ofensa gratuită pe care aș fi adus-o neamului, după afirmația d-lui comandant de căpetenie, apreciind că războiul departe de țară nu este popular, releviez că am fost dator, ca șef al Marelui Stat Major, a înregistra și a socoti toate manifestările neamului, indiferent dacă ele sînt sau nu plătite înaltei conduceri militare. Impresia nepopularității se reazimă pe curentul puternic ce zilnic poate fi constatat la Marele Stat Major în ceea ce privește pe foarte mulți chemați a merge, sau a rămîne în Crimeea sau în Transnistria”.

Demiterea generalului Iacobici, urmată de înlocuirea subșefilor M. St. M., extinderea conflictului dintre Antonescu și alte cadre superioare ale armatei au avut un larg ecou în opinia publică românească. O rezoluție adoptată de C.C. al P.C.R. în ianuarie 1942 surprindea faptul că dezacordul între Antonescu și corpul de comandă al armatei luate o amploare deosebită: „Crește nemulțumirea în rîndurile ofițerilor români... Generalii Ciupercă și Orășanu și-au dat demisia din armată ca semn de protest împotriva continuării războiului. Pînă și generalul Iacobici, pus de Antonescu la conducerea Marelui Stat Major, opunîndu-se trimiterii de noi sute de mii de oameni la moarte... a trebuit să plece”. Aceeasi atitudine a dictatorului, arăta rezoluția citată, a determinat pe mulți frunțași ai partidelor democratice, „sub presiunea poporului român”, să-și manifeste tot mai fățiș opoziția față de continuarea războiului.

Creșterea influenței P.C.R. în rândurile armatei, întărirea legăturilor sale cu o serie de ofițeri și generali a fost posibilă și datorită altor organizații și partide politice aflate sub influența comuniștilor sau care se situau pe poziții apropiate în problemele majore care stăteau atunci în fața poporului. Așa a fost cazul Partidului Social-Democrat, Frontului Plugarilor, Madoszului, Partidului Socialist-Tărănesc, Uniunii Patrioților, care aveau aderenți în armată, în special în rândul ofițerilor superiori sau al rezerviștilor.

O notă informativă întocmită la 7 martie 1942 de Serviciul Special de Informații (S.S.I.) preciza că în București se comenta în toate straturile societății atitudinea generalului Iacobici și a colaboratorilor săi: „La protestul său s-au asociat generalii Tătăranu, Mazarini și Pălăncău. Numeroși ofițeri superiori, generali intenționează să demisioneze din cadrele active ale armatei în semn de solidaritate”. Iar Misiunea militară germană, într-o notă din 4 iulie către Grupul german de armate „Sud”, observa că Iacobici și subșefii M. St. M. deveniseră un punct de coaliere a elementelor antigermene din întreaga țară: „Românii văd în acesta [Iacobici] și în subșeful său Tătăranu — preciza nota — un pol opus față de mareșal. Ambii se bucură de mare prestigiu în armată”.

Numerose documente de arhivă mai puțin cunoscute îndreptătesc concluzia că la începutul anului 1942 „colaborarea” militară româno-germană intrase într-o criză deosebit de puternică, hotărîrea lui Antonescu de a trimite noi efective pe front fiind împinată cu temeri și indignare de cercurile largi ale opiniei publice, cu virii opoziții din partea soldaților, a corpului de ofițeri și generali, a comandanților de mari unități și în special a M. St. M.

Cruzimea hoardelor hitleriste

General de armată
CONSTANTIN V. VASILIU-RĂȘCANU

La Muzeul militar central, într-o vitrină din sala consacrată anilor patruzei, între altele expozate, poate fi văzut și un calet cu coperte albastre, deschis. Paginile lui, liniate, sînt acoperite cu un scris mărunt, caligrafic. Însemnări de război. Autorul lor — generalul de armată Constantin V. Vasiliu-Rășcanu (1887-1980).

S-a născut la Brlad, ca al optulea copil al lui Vasile Vasiliu și al Elenel Rășcanu. Tatăl său era fiul unui tînar moț din pârțile Abrudului care, în 1849, în urma înfrîngerii forțelor revoluționare conduse de Avram Iancu, a trecut în Moldova spre a scăpa de represaliile autorităților habsburgice. Mama sa era dintr-o veche familie de răzeși pomeniți într-un hrisov din 1503 ca luptători sub steagul lui Ștefan cel Mare.

În anul 1906, Constantin Vasiliu a intrat în Școala de ofițeri, secția Infanterie; în 1908 a fost avansat la gradul de sublocotenent și repartizat la Regimentul 12 „Cantemir” din Brlad. La sfîrșitul anului 1911 a fost mutat în Batalionul 3 Vinători, devenit ulterior regiment, cu garnizoana la Ploiești. Aici l-a cunoscut pe C. Dobrogeanu-Gherea (în acea perioadă, patronul restaurantului din gara Ploiești). Împreună cu alți doi colegi, frecventează săptămînal casa lui Gherea, cu care au discutat despre socialism, despre scrierile sale, despre Capitalul lui Marx sau despre activitatea și ideile lui Jaurès.

În 1915, Constantin Vasiliu a fost admis la Școala superioară de război din București pe care o va întrerupe odată cu intrarea României în război, în toamna lui 1916. În acea vreme l-a cunoscut pe Gheorghe Cristescu, în casa căruia a auzit pentru prima dată vorbindu-se despre comunism și societatea comunistă.

În anul 1916-1917, a comandat o companie și apoi un batalion cu gradul de locotenent și, respectiv, căpitan, lînd parte la toate luptele duse de Regimentul 3 vinători, într-una din ele fiind și ușor rănit. În glorioasele zile ale lui august 1917, când ostașii români au scris epopeea de la Mărășești, a fost rănit pentru a doua oară în luptele de la Doaga. Internat în spital, după 20 zile, a cerut să fie trimis din nou pe front la regimentul său. Medicii nu l-au aprobat cererea, dar el s-a înnapoiat totuși la unitatea sa.

În anul 1919-1920 a fost curier diplomatic și delegat militar la încheierea tratatului de pace cu Germania. A făcut stagii de perfecționare în Anglia (Londra), în Franța (Chaumont), în Italia (Aqui și Torino). După încheierea Tratatului de la Trianon (1920) a fost numit în comisia de delimitare a frontierei de vest dintre România și Ungaria.

În anul 1923-1938 a activat în diferite unități, continuîndu-și, totodată, studiile. În 1929 și-a luat doctoratul în științe juridico-economice. În 1935 a fost avansat general, primind comanda Brigăzii 45 Infanterie din Vaslui, iar în 1940, ca general de brigadă, a primit comanda Detașamentului Dunărea, care asigura paza graniței între Turcu Severin și Călărași.

Războiul declanșat de Hitler împotriva Uniunii Sovietice îl găsește pe generalul Vasiliu-Rășcanu în cadrul Ministerului de război. În ianuarie 1942 a primit comanda Diviziei 1 munte pe frontul din Crimeea.

Din primele luni de pe front datează însemnările inedite pe care le prezentăm cititorilor revistei, în care se oglindesc atitudinea sa ostilă față de războiul hitlerist, față de hitleristi. În cel doi ani cît s-a aflat la comanda diviziei, răspunzînd de soarta a mii de oameni, s-a străduit să le ridice moralul, s-a îngrijit de traul și nevoile lor, căuind să cruțe viețile omenești, fiind convins de inutilitatea războiului hitlerist dus departe de țară și potrivnic intereselor naționale ale României și poporului român.

Demn de remarcă a fost și atitudinea sa omenoasă față de populația civilă, atitudine împărată comandanților și unităților din subordinea sa. A căutat să ajute populația civilă cu alimente, lemne și medicamente. Generalul român n-a dat curs ordinilor primite de la comandamentul german de a distruge case și lucrări de artă sau de a da foc satelor care adăpostiseră partizani.

La 1 februarie 1944 generalul de divizie Constantin Vasiliu-Rășcanu a fost numit comandant al Corpului 5 teritorial al sediului la Ploiești. Sub influența celor văzute pe front și față de realitățile vremurilor pe care le trăia țara, l s-a întărit convingerea că trebuia să acționeze și el pentru ieșirea României din războiul Germaniei hitleriste. Din această convingere, s-a alăturat, împreună cu mulți alți ofițeri superiori, forțelor patriotice care — sub conducerea Partidului Comunist Român — au pregătît și înapoiut acțiunea de la 23 August 1944. A făcut parte din comitetul militar de pregătire și a participat la numeroase întîlniri și acțiuni pentru definitivarea planului de acțiune privind desfășurarea insurecției.

În zilele insurecției a comandat Corpul 5 teritorial care și-a adus o contribuție importantă la înfrângerea hitleriştilor din Ploiești și Valea Prahovei.

La 6 martie 1945, generalul Constantin Vasiliu-Răceanu a fost numit ministru de război în guvernul condus de doctor Petru Groza, funcție pe care a deținut-o până la 1 decembrie 1946.

În septembrie 1945 a fost primit în rândurile membrilor Partidului Comunist Român, iar în toamna anului 1946 a fost ales deputat în Marea Adunare Națională. În februarie 1948, a fost trecut în rezervă. I s-a acordat dreptul de a purta uniforma militară toată viața și, în anul 1967, i s-a acordat titlul de „Erou al muncii socialiste”. În ultimii ani de viață a fost vicepreședinte al comitetului veteranilor din războiul antifascist.

Însemnările sale de război inedite¹ — din care publicăm, selectiv, câteva fragmente — conțin mărturia relevantă a atitudinii sale antihitleriste, expresie a profundei ostilități față de Hitler și aceluiași său, sentimente de care erau animați poporul român și lăii săi în uniformă militară.

Col. (r) Eugen CRINTEA, Neculai MOGHIOR

7.II.1942. Tiraspol. Tot mai mult mă înspăimântă ororile războiului. Ruine și chipuri palide și trase care mă înfioră când mă privesc. Îi văd amărâți, necăjiți și știu că ne privesc cu ură. Dar nu noi simțim cel vinovați, ei bestie nemțești care mai au pretenție să se zică că vor să civilizeze și să aducă dreptate popoarelor. Nu vor (desfi) să le subjughe și ei să profite de totul.

Luni 9.II.1942. Kerson. Nu știu de ce un neastîmpăr am în suflet și merg cu mai puțină încredere ca înainte. Lipsa de organizare, lăsarea în voia soartei a celor ce luptă pe front mă dezgustă și îmi slăbește avântul. La ce să mă potriveșc unor minți deșarte, ce cred că e o fericire în a ucide pe alții, a-i chinul și apoi a muri și tu poate? De ce omenirea aceasta nu s-ar împăca și nu s-ar da puțința ca tot omul să se bucure de roadele muncii sale și de bunățile acestui pământ?

Spitalul german din Kerson cheamă ofițerul Armatei a III-a ca să-l dea hainele soldaților români morți acolo. Cine sînt aceștia? Ce fel au ajuns? Nimeni nu știe. Ce neomenie și ce rușine! Ce știe Bucureștilor de asta?

Joi, 12.II.1942. Simferopol. La orele 6.30 mă scol și mă pregătesc de plecare. Drumul de la Armlanski la Dhamkoje e îngrozitor. Aceșii privilegiați și ei leri, cîmp întins, în unele părți plin de apă, sate rare și pe tot parcursul drumului, morminte, epave de mașini și tancuri, cai morți și bieți soldați români care înnoată prin apă și merg să-și caute unitățile pe front.

Miercuri, 18.II.1942. Ai Todor. După ce cel 12 000 de nenorociți evrei au fost amăgiți că vor fi trimiși în altă parte și îndemnați să-și ia lucrurile de preț și hrană pe 10 zile, au fost adunați, desbrăcați, li s-a furat tot ce aveau și împușcați apoi. Dar ce e și mai chinulor este să pui pe un nenorocit din aceștia să sape

groapa unuia din ai lui, să-l îngroape, ca apoi, el să fie împușcat. Astfel au procedat germanii cu cei 12 000 de nenorociți evrei din Simferopol. Nu au ținut cont de copii și femei; i-au desputat, le-au luat bliturile și le-au trimis la ei acasă și apoi i-au împușcat ca pe niște cîini lipsiți de apărare, în mod laș și odios.

Rușine acestei omeniri, rușine zile și blestem pe acești călăi ce vor să se pretindă binefăcători ai acestei lumi.

Sîmbătă, 21.II.1942. Ai Todor. Mă enervează radioul care anunță că se dau ajutoarele regulat și familiile ofițerilor primesc soldele regulat. E o mincună, căci, cu dovezi, ofițerii îmi arată că familiile lor nu au primit drepturile din decembrie. Numai laude, numai vorbe și fapte deloc. Simt o rușine și un dezgust față de mincuna ce o debitează toți acei nepricupuți ce au ajuns să conducă țara aceasta.

Nu mă nebulina unul om a aruncat întreașă omenie în a astfel de nenorocire și o măcinare zilnică și tot mai mare a vieților omenești. Mă întreb de ce și pînă cînd?

Luni, 9.III.1942. Ai Todor. De opt zile a trebuit să-mi întrerup înserierile zilnice în acest jurnal. O gripă groaznică m-a ținut la pat și încă nu știu cît mă va mai ține pironit în casă.

Furia mea e și mai mare contra nemților care au provocat războiul, care au rămas mereu aceeași nesătul, cruzi și nesinceri. În fiecare zi se macină soldatul nostru, în fiecare zi se duce, rînd pe rînd, bieții românași. Pentru cei 31m de ce? Putem avea încredere, cînd veștile din țară sînt așa de rele? Ne-au luat tot, ne-au lăsat săraci, flămînzi, lipsiți de orice. Iată binele și răul hitlerist. De altfel, în toate părțile pe unde au trecut hoardele lui Hitler nu e decît jale, plîns și mizerie, iar răul trimbat de Hitler este numai pentru el și oamenii lui.

Joi, 12.III.1942. Ai Todor. Am avut vizita șefului de stat major de la Corpul 5 german; mi-a adus

cîteva vești, însă nu m-au bucurat așa mult.

Am văzut pe col. Suțu, e ceva, mai bine. Colonelul Boteanu s-a îmbolnăvit și el, gripa vrea cu orice preț să clocească pe toți.

Venind spre casă de la Batalionul 3, pe drum un ostaș de la Batalionul 2 îmi prezintă un manifest aruncat de ruși și semnat de soldații români aflați prizonieri.

Departo de a împărtași cele înscrise în acest manifest, însă multe sînt adevărate. Că simțim trași pe sfoară de nemți și și-au bătut joc de noi este drept. În mîndria lui, Antonescu fie că vede și nu are ce face, fie că nu vede pericolul nemțesc. Dacă ar fi loiali față de noi, dacă ar ține cont de singele vărsat, de ce nu îndreaptă nedreptatea ce ne-au făcut cu cîntirea țării, cînd au dat o parte din Transilvania ungurilor.

Vineri, 13.III.1942. Ai Todor. Mă simt mai bine și sper să-mi relau din nou vizitele pe front, care sînt și necesare față de unele stări de demoralizare care au început a se semna.

Luni, 16.III.1942. Ai Todor. Mă duc la Batalionul 13. O atmosferă groasă, toți sînt plictisiți, fără avînt în ei și cu gîndul numai să plece cît mai repede de aici.

Miercuri, 18.III.1942. Ai Todor. Tot mai mult mă îngrijeste starea de deprimare a oamenilor și pierderile zilnice. Nu știu dacă cele 2 rapoarte ale mele vor găsi vreun răsnet la cei ce le-am adresat, însă pe zi ce trece situația devine tot mai critică.

Sîmbătă, 21.III.1942. Ai Todor. E o zi friguroasă cum nu a mai fost. Vîntul suflă puternic. Pentru prima dată de cînd sînt aici am văzut apă înghețată. Nu mai pot înțelege capriciile acestui anotimp și totmai aici unde se spune că chiar și iarna e cald.

Șederea aceasta fără să știți cît va dura și ce vei face mine devine din ce în ce mai insuportabilă. Dar acești bieți ostași care așteaptă o destindere de 8 luni de zile? Au fost duși pînă acum cu vorba și promisiuni, s-au hrănit cu speranța unui rezezi pe cărări de aici. Poate că am făcut rău pentru că le-am spulberat această speranță și le-am spus adevărul.

Încep tot mai greu să suport depărtarea de țară și de cei lăsați acolo. Sînt tot mai mult și mai tare muncit de gînduri și de dor.

Luni, 23.III.1942. Ai Todor. Cea mai mare parte din soldați nu luptă din convingere, ei luptă sub imperiul fricii de a nu fi sancționați, teama de pedepsă ține pe mulți la locurile lor în tranșee.

Joi, 26.III.1942. Ai Todor. Sînt convins și e vădit că nemții ne speculează și caută să ne stoarcă așa fel ca să fim robiți lor pentru totdeauna. Îi urăsc, dar nu am ce să fac.

¹ Pentru a ușura lectura, nu am marcat întreruperile de text.

București, iunie 1944:

A 249-A SĂPTĂMÎNĂ DE RĂZBOI

Dr. EUGEN PREDA

... Noaptea, strada s-a transformat într-un canal negru și îngust, străjuit inutil de felinare stinse, în care joacă indiscret luminițele blazate ale lămpilor de buzunar. Mai târziu, strada rămâne iar singură de tot. Luna se plimbă plictisită pe trotuar...

Este o imagine a nopții de sâmbătă 3 spre duminică 4 iunie 1944 din București, redată după un reportaj al vremii. O imagine comună

și pentru Șoseaua Militari, cu aspectul ei semirural, în care se impun vederii doar umbrele clădirilor care aparțin armatei, singurele mai arătoase. Răcoarea nopții întărește aroma de saicim și liliac, care se împletește cu mirosul crud de verdeață. Într-o casă modestă, înconjurată de grădină, cu ferestrele perfect camuflate pentru a nu lăsa să răzbată afară nici o rază de lumină, se află unul dintre acele lo-

curi din București în care activitatea nu încetează niciodată, unul dintre Centrele de radio-ascultare ale armatei.

Ora 2.45. O voce precipitată rostește în engleză: „Comandantul suprem al forțelor de invazie din Europa, generalul Eisenhower, a anunțat în acest moment că efective extrem de puternice de trupe, transportate de numeroase nave și sprijinite de flota aeriană, au debarcat în Europa. Sînt în curs lupte violente pentru adîncirea capetelor de

pod stabilite”. Citim în continuarea notei Centrelor de radioascultare București¹ din 4 iunie: „Postul New-York, care a anunțat această știre, și-a întrerupt brusc emisiunea în limba spaniolă care se difuza la ora 2.45. Scurt timp după anunțarea acestei știri, postul a revenit afirmînd că informația nu este adevărată, ca datorîndu-se unei erori de recepție a unui mesaj transmis de un corespondent american din Londra”.

Centrele de radioascultare București raportează

Iată însă că peste numai două zile, dezmințirea era la rîndul ei dezmințită.
6 iunie 1944

„Postul Moscova, ora 7.00:
Ziarul *Pravda* publică azi ur-

¹ Centrul de radioascultare al Marelui Stat Major funcționa într-o clădire, azi dispărută, din cartierul Militari. Un al doilea centru era subordonat Ministerului propagandei, întocmindu-se zilnic o sinteză comună. Presa P.C.R., mai ales *România liberă*, a folosit adeseori această sursă, datorită faptului că o serie de comunisti care lucrau în presă și chiar în aparatul de stat — de fapt cu sarcini de partid — aveau posibilitatea să o consulte. Pentru necesitatea de informare ale presei și propagandei P.C.R. erau urmărite de asemenea și prin mijloace proprii emisiunile posturilor de radio Moscova și Londra.

² Știrea a fost transmisă concomitent și de posturile de radio din interiorul Statelor Unite, unde, datorită decalajului orar, era seara zilei de 3 iunie. Explicația menținută oficial și în prezent constă în faptul că o operator de la teleimprimatorul biroului din Londra al Agenției Associated Press a dat din greșală drumul anunțului, căruia, datorită marelui sale importanță, i s-a făcut loc imediat în emisiuni, prin întreruperea programelor curente. Dezmințirea, prezentată după numai cîteva minute, ar fi survenit în urma faptului că s-a constatat că la sfîrșitul telegramei din Londra nu exista semnul convențional atestînd aprobarea cenzurii militare. Serviciile germane de radioascultare nu au luat în considerare informația, deoarece fuseseră interceptate anterior numeroase mesaje false, iar realitatea pe teren nu indica declanșarea invaziei. (Detalii privind acțiunea de acoperire a operației Ovarlord, în *Magazin istoric*, nr. 3-5/1984).

Cazul își are un precedent la 7 noiembrie 1918, cînd Agenția United Press a anunțat din Franța semnarea armistițiului, stîrnind în Statele Unite un deosebit entuziasm. Atunci știrea a fost dezmințită după cîteva ore, iar episodul a fost uitat, mai ales că la 11 noiembrie armistițiul a fost într-adevăr semnat.

mătoarea corespondență de război: „După cum anunță biroul sovietic de informații, la nord-vest și nord de Iași, forțele noastre continuă să respingă cu succes atacurile unor importante unități de tancuri și infanterie inamică... S-au dat lupte crîncene mai ales în a doua jumătate a zilei, cînd germanii au aruncat în luptă forțe proaspete de infanterie și tancuri”.

Postul Sofia, ora 7.50: „În acest moment, mari formații de avioane inamice [bombardiere americane — E.P.] trec în zbor deasupra Muntenegruului și se îndreaptă spre nord-est”.

Postul Londra, ora 8.00: Agenția [germană — E.P.] Transocean a anunțat acum o oră: „În primele ore ale dimineții de azi, mult așteptată invazie a început. Numeroase vase de debarcare și de război au fost semnalate în regiunea dintre gurile Senei și coasta de est a Normandiei. În același timp au fost lansați parașutiști din numeroase avioane, la extremitatea nordică a peninsulei Normandia. Se crede că acești parașutiști sînt însărcinați să captureze aerodromurile, spre a înlesni aterizarea altor trupe. Forțele navale germane au angajat în lupte forțe inamice care debarcaseră. În momentul de față, portul Le Havre este puternic bombardat. Ofensiva aliată a intrat într-o nouă fază, în care este afectată populația franceză pe o rază de 35 km³.”

³ Istoricul radiodifuziunii britanice, profesorul A. Briggs, afirmă că serviciul de radioascultare de la Caversham a recepționat la ora 7 a.m. primele anunțuri ale posturilor germane pe unde scurte (Radio Berlin) și radiotelegrafice de agenție privind începutul debarcării. La B.B.C. s-a decis că, în absența unui comunicat oficial aliat, să se folosească sursele

Postul Berlin, ora 8.00: „Mult așteptată invazie s-a produs în Vest, în zorii zilei de 6 iunie. Forțele navale au intrat în luptă la Le Havre, care se află și sub tirul artileriei de bază a vaselor inamice. Forțe de parașutiști au fost semnalate în extremul nord al peninsulei Normandia”.

Postul Londra, ora 8.30 (în l. franceză): „În noaptea care a precedat invazia, toată Franța a fost bombardată în mod intens. Împrejurimile Parisului au fost lovite pînă în zorii zilei, cînd au început primele operațiuni ale invaziei”.

Deutschlandsender⁴, ora 9.00: Nu transmite încă nimic despre Franța.

Postul Sofia, ora 9.50: Mari formațiuni de avioane inamice continuă să zboare deasupra teritoriului românesc⁵.

germane pentru prima relatare britanică despre invazie, spre a nu se pierde nici o bălăie în „războiul cuvintelor”. La aceeași oră (8 a.m.) cînd postul B.B.C.-Londra transmitea în acest mod vestea cea mare, generalul D.D. Eisenhower, aflat la Cartierul general operațional al la Portsmouth, informa la Washington pe șeful Statului major, generalul G. Marshall: „Nu am încă nici o informație referitoare la actuala debarcare, nici în legătură cu progresul nostru printre obstacolele de pe plaje. Comunicatul nu va fi dat publicității pînă nu voi ști că principalele trupe terestre sînt într-adevăr pe tărîm”.

⁴ Deși nu se difuza încă anunțul oficial aliat, în această manieră indirectă se preciza din sursă britanică începutul debarcării.

⁵ Cel mai puternic post de radio al Reichului, care putea fi recepționat pe unde medii în Germania și în cea mai mare parte a Europei. Considerat purtătorul de cuvînt oficial al guvernului de la Berlin.

⁶ La ora 16.00, Statul major român al Aerului, Secția a 2-a, raporta: „Astăzi 6 iunie 1944, formațiuni masive de avioane americane de bombardament, cu o puternică escortă de vînătoare, au bombardat Ploiești, Brașov, Craiova și R. Vileca”. După bombardamentul, avioanele ame-

diat spațiul amplu dedicat evenimentului și mai ales prezența masivă, alături de sursele germane, a celor anglo-americane, deși nu întotdeauna menționate, dar care pot fi identificate prin compararea cu buletinele secrete de informare păstrate în arhive. Apare, de asemenea, clar că evaluarea săptămânală întocmită de Direcția războiului politic (Political Warfare Executive) din Londra și transmisă, la 15 iunie 1944, pentru ministrul rezident la Cairo și alte instanțe diplomatice și militare ale Marii Britanii era schematică, poate și din cauza insuficienței surselor. În această apreciere se putea citi: „Reacții la operațiile împotriva Europei apusene: presa română și radioul urmează principala linie de propagandă germană că val doilea front cerut de Stalin a fost efectuat, dar subliniază (*Curentul* citat de Radio România 7.6) că soarta României va fi hotărâtă în Răsărit”.

Bineînțeles, aparatul oficial de control al presei și cenzura își executau atribuțiile și au existat unele zări în care predomină tonul directivelor, dar examinarea atentă a presei acelor zile completează tabloul unei situații specifice, în care opinia publică românească găsea modalități de a face să răzbată și în paginile cotidianelor și săptămânalelor atitudinea sa favorabilă coali-

ției Națiunilor Unite. Aceasta se referă nu numai la spațiul rezervat relatărilor privind debarcarea în nordul Franței, prezentarea zonelor de desfășurare a operațiilor și a celor învecinate, dar și la plasarea, fie direct, fie aluziv, dar în modalități potrivite, care să scape foarfecelor cenzurii, a unor aprecieri care atingeau probleme arzătoare pentru soarta societății românești, împinsă în pragul catastrofei naționale de regimul dictaturii militar-fasciste. Mai ales cotidianele *Timpu* și *Ecoul* și săptămânalul *Vremea* au jucat, din acest ultim punct de vedere, un rol deosebit. După ce a doua zi conscrasese patruzeci la sută din spațiul nepublicitar al ziarului debarcării, inclusiv unei relatări intitulate *Invasia văzută de anglosaxoni*, *Timpu*, în numărul următor, scria în *Cronica: Mersul războiului*: „Invasia de pe coasta de nord a Franței, care s-a produs în zorii zilei de 6 iunie, adică exact la unsprezece luni de la începutul ofensivei care i-a adus pe ruși de la Doneț pe Siret, pune din nou problema simultaneității operațiunilor aliate. Este foarte probabil că după ce comandamentul sovietic își va da seama de mersul operațiunilor din vest, el va da, la rândul său, ordinul de atac. Când se va produce aceasta, nu se poate spune, firește, cu precizie, dar este sigur că este

vorba de câteva zile — poate maximum o săptămână”.

Frontul principal

Încă în ziua anterioară, în *Ecoul*, sub semnătura *Observator*, se putea citi: „Desigur, după cele ce s-au întâmplat în Vest, ora atacului din Răsărit nu este prea departe”. În același număr, editorialul consemna: „Momentul de maximă intensitate a războiului se apropie repede... Poporul românesc trebuie să știe bine de tot că este momentul cel mai greu, în care se impune să facă dovada voinței sale de a supraviețui evenimentelor, oricât de aspre ar fi ele. Clipele sînt prea grave pentru a ne risipi atențiunea. Cu toții să știm că a sosit momentul concentrării forțelor noastre vitale și al seriozității absolute. Istoria a început să se scrie scump și cu mare vitează”. Tot *Ecoul*, în editorialele sale, plasa și astfel de fraze: „Din primele mărturii și comentarii asupra bătăliei [din Franța — *E.P.*] rezultă, în adevăr, că ea [debarcarea — *E.P.*] nu este numai faza inițială unei ere politice capabile de mari schimbări, ci un capitol nou, de mare importanță în tehnica războiului” (9 iunie); „nervozitatea și nerăbdarea [au cuprins] în așteptarea deciziei pe care o vor aduce armele și cancelariile

Faza hotăritoare

GEORGE IVAȘCU

În ziua de 6 iunie, cel de-al doilea război mondial a intrat în faza lui hotăritoare. Armate de milioane de oameni, pregătite ani de zile, au așteptat zi de zi tot cu mai multă încordare momentul suprem al uriașei înclătări.

Și Europa, acest bătrîn cîmp de bătălie, pe care s-au înfruntat atîtea ambiții, atîtea erezii, dar și atîtea idei și forțe izbăvitoare, a intrat în ziua de 6 iunie din nou în vârtejul hotărîtor de destine.

Desigur că nimeni dintre noi, în măsura în care simte

că face parte din populația acestui continent, nu subestimează semnificația — crucială — a zilei în care marea luptă a început. Căci prin dezlănțuirea ofensivei în Vest, războiul se apropie de punctul lui culminant, punct de pe care oricine va putea vedea — deslușit — cum se limpezesc apele.

Pentru această limpezire, se bate azi nu numai Europa, ci aproape omenirea întreagă. Se bate sub semnul unui viitor, pe care fiecare îl speră, îl vrea altfel decît trecutul apropiat care a dus la catastrofa pe care acum o trăim tot mai intens.

Bunuri și vieți omeniești neamurate, au căzut pînă acum pe neamuratele cîmpuri

ale uriașei lupte, care a început la 1 septembrie 1939 pentru ca apoi să cuprindă tot mai multe popoare, tot mai multe spații.

Între aceste bunuri și vieți jertfite acestui necruțător război se numără și cele românești. Mic, cu un trecut greu încercat, poporul român a resimțit și resimte mai mult decît popoarele mari, cu mijloace și rezerve îndestulătoare, nu numai sacrificiile făcute pe frontul propriu-zis, dar și grelele distrugerii dinăuntrul țării, în spatele frontului.

Iată de ce sensibilitatea poporului român e poate mai ascuțită decît a altor popoare acum cînd războiul a intrat în faza lui decisivă. Atenția lui e

diplomatice. Prinsă în hora acestui război, România străbatea ea însăși o epocă grea, de dirză încordare" (10 iunie). Sub semnătura *Săptămânal* citim: „Cercetătorul atent și obiectiv al fenomenelor militare își putea da seama cu mult înainte că luptele din Apus nu vor putea niciodată atinge proporțiile gigantice ale celor din Răsărit [la 13 iunie începuse și ofensiva sovietică pe frontul din Karelia — E.P.] și că frontul denumit al doilea nu va juca decât un rol complementar în acest groaznic război, marea și hotărâtoarea bătălie dîndu-se tot în Răsărit" (20 iunie).

În săptămînalul *Vremea*, din 11 iunie 1944, primul număr de după debarcare, apare un editorial (*Faza hotărâtoare*) al lui George Ivascu¹, consacrat luptelor din Normandia, articol pe care *Magazin istoric*, îl reproduce acumi. Deoarece, în ziare, ca reflex al unor opinii din cercurile oficiale și ale opoziției burgheze, se făceau speculații că debarcarea „principală” nu s-a produs încă și în rîndul politicianilor se mai aștepta debarcarea în Balcani, în același număr din *Vremea* (11 iunie), sub semnătura *Analist*,

se formula următoarea opinie: „Se înțelege că nu sînt excluse și alte debarcări, în altă parte, dar e greu să se creadă că sectorul Cherbourg, Caen, Le Havre să fi fost ales pentru una din acele «alarme false» de care vorbea cîndva dl. Churchill și că pentru o asemenea falsă acțiune să se fi folosit atîtea mijloace și să se fi făcut atîtea sacrificii ca acelea care s-au făcut și se fac”. După trei săptămîni (între timp, la 23 iunie, armata sovietică declanșase marea ofensivă din Bielorusia), tot *Analist*, descriind operațiile și indicînd că „războiul a intrat cu adevărat în faza lui hotărâtoare, deci ultimă”, insistă asupra a ceea ce se întîmpla „la Est, adică pe frontul principal al acestui război”².

¹ *Observator, Săptămînal, Analist*... Într-o zi rece a iernii trecute, autorul a suris enigmatic, cînd l-am solicitat o întrevedere, pentru a-mi vorbi, ca gazetar, despre *A 249-a săptămîină de război*, cum își intitulase o cronică. Din îndelungata convorbire cu George Macovescu se conturau noi elemente descriind ce anume a făcut posibilă nota aceea distinctă — de fapt antihitleristă — în lîntîlă în unele ziare românești dintre 1940 și 23 August 1944, nota răzbatînd mai ales în *Timpu*, *Ecoul, Vremea*.

Sub presiunea evenimentelor de pe front, a cărui linie se instalase încă de la începutul primăverii 1944 pe teritoriul țării noastre, a stărilor de spirit potrivnice războiului care cuprinsese cele mai largi și diverse categorii sociale, în cercurile regimului antonescian intrat în criză ireductibilă se întronase o atmosferă de derută, de descompunere, se făceau simțite diviziunile din rîndul lor, iar

M. Antonescu, care controla direct și Ministerul propagandei naționale, practica un joc dublu. Liderii opoziției burgheze, care doreau și sperau încă o prezență anglo-americană în România și aveau o orientare fillo- engleză, dispuneau de o puternică influență în redacții. Mai ales la *Timpu*, ce continua să fie sub influența lui G. Gafencu, aflat în Elveția. În contact atît cu I. Maniu, cît și cu M. Antonescu, *Timpu* ocupa o poziție deosebită în peisajul presei acelei perioade.

P.C.R. a dat instrucțiuni membrilor săi gazetari să folosească slăbiciunile unui regim în criză, condițiile existente în redacții unde lucrau numeroși democrați și antihitleristi, mai ales de la *Timpu* și, după apariția în decembrie 1943 și de la *Ecoul*. (O serie de revelatorii articole de atitudine antifascistă, patriotice și democratică au fost reproduse în 1977, în volumul *Cumpăna cîntului* de George Ivascu și Antoaneta Tănăsescu, apărut în Editura Eminescu, iar alte date și nume găsim în studiul semnat de maior dr. Mihail E. Ionescu, în *Revista de istorie*, nr. 7/1983.) Important, conform indicațiilor, era să se găsească modalități ca în coloanele acestor publicații să pătrundă pe cît posibil punctul de vedere al partidului, de a stimula din presă mișcarea de rezistență antihitleristă și antiantonesciană. Dealtfel, unii ziariști comunisti care lucrau în presa legală participau, în ilegalitate desigur, și la redactarea ziarului partidului *România liberă* (*Magazin istoric*, nr. 7-8/1969).

La începutul anului 1944, un document al Direcției războiului politic (P.W.E.) a guvernului Marii Britanii constata, pe baza unor rapoarte primite prin filiera serviciilor secrete, că în România „grupuri comuniste sau de stînga desfășoară energetic o competență propagandă clandestină pro-aliată”. În condițiile de atunci, ale unei tot mai mari îngrijorări față de soarta poporului român, ale preocupării pentru salvarea lui, care se putea obține numai prin dobîrîrea dictaturii militar-fasciste, vestea debarcării a produs satisfacție, care s-a completat prin declanșarea ofensivă în Răsărit, grăbind înfrîngerea hitlerismului.

mai încordată acum ca oricînd, urmărind cu vigilență războiul pe scara lui mondială. De aceea, evenimentele militare din apusul Europei sînt analizate și interpretate nu în sine, ci în complexul lor, fiind lucid raportate la situația de pe Frontul de răsărit.

Nu există — și nu pot exista — două războaie distincte pe solul european. E unul și același, cu un front la Est și unul la Vest, și operațiile în desfășurare vor decide soarta Europei, care se află între aceste două fronturi. De asemeni, nu există mai multe tabere adverse, decît două, acele pe care le știm cu toții. A ne lăsa pradă celor care-și

fac iluzii asupra unor eventuale disensiuni din tabăra anglo-americană-rusă, ar însemna una din cele mai mari greșeli. Însuși faptul dezlanțurii invaziei constituie suprema dovadă a consensului celor trei conducători, hotărîte să dea acum asaltul decisiv. Realitatea aceasta este, și ea trebuie privită în față, deschis, fără a o ocoli și fără a o vedea prin ochelari înșelători.

Că mline, raportul de forțe în Europa și în lume ar putea fi altul decît cel de astăzi, e posibil. Dar actualmente, în faza decisivă în care a intrat războiul, raportul de forțe este și rămîne acela pe care-l

cunoaștem prin experiența noastră și prin ceea ce vedem și vom vedea în jurul nostru.

A ști să tragem concluziile logice din suflul furtunii care a început la Apus și care se va înălța cu cea de la Răsărit, — iată scopul suprem către care trebuie să tindă mintea și forța fiecărui român luminat. În aprecierea situației, trebuie să avem conștiința justă a raportului de forțe care se înfruntă și care se vor înfrunta cu atît mai virtuos în săptămînile și lunile ce vor urma.

Această conștiință justă a raportului de forțe ne-a călăuzit în trecut, ea ne-a ajutat

CEL PUȚIN 15-16 DIVIZII ANGLO-AMERICANE AU FOST PROBABIL ANGAJATE ÎN LUPTE

BERLIN, 9. (Radio). — Marea Internațională de Informații, într-o știre transmită de agenția D.N.B. anunță:

Aspectul frontului de invazie nu s-a schimbat în mod esențial, după știrile noastre până azi diminuat.

Inaltul comandament aliat a putut acoperi de pod la vest de gura râului Orne și la nord de Caen în cursul serii și nopții de ieri, astfel încât pe drumul cel puțin 15-16 divizii americane și britanice au fost puși în luptă.

O mare
bătălie

se lor combinate a schimbat mult.

Tropele de invazie au suferit dereglări din cauza deosebite acțiuni de mijloc stabilită, în care de armă aeriană maritimă.

În

mată română! Crearea frontului al doilea și apropiata mare ofensivă comună a Aliților împotriva fiarei hitleriste trebuie să ne găsească de partea marilor puteri democratice aliate: Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite. Să trecem la luptă hotărâtă patriotică și națională pentru ca să contribuim și noi la înfrângerea definitivă a fiarei hitleriste, să scurtăm suferințele și durată războiului provocat de Hitler. Să realizăm imediat unirea și colaborarea sinceră a tuturor forțelor democratice și antihitleriste sub conducerea Comitetului Frontului Patriotic Național de luptă al poporului român în interesul luptei și acțiunii imediate pentru: încetarea războiului împotriva Aliților; ieșirea imediată din războiul lui Hitler; alungarea nemților din țară; pacea imediată cu Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite, eliberarea Ardealului de Nord; prietenie și luptă alături de Aliți, pentru zdrobirea hitleristilor și a complicilor lor; pentru România liberă, democratică și independentă" (România liberă, anul II, nr. 5, din 16 iunie 1944).

La Președinția Consiliului de Miniștri sau la Palat, în

apartamentul unde se afla Maniu sau în casa de pe strada Maria Rosetti, unde se întâlneau liderii liberali, debarcarea a produs o mare fierbere. Pentru I. Antonescu, după cum rezultă dintr-o însemnare pe un raport, ea se adăuga la „o situație foarte grea și periculoasă”.

Într-o sinteză întocmită de organele de stat antonesciene pe baza rapoartelor prefecților de județe pe luna iunie privind starea de spirit din țară, citim: „Populația de pe întreg cuprinsul țării continuă să se afle sub influența mersului operațiilor de pe teatrele de luptă. Acalmia de pe frontul românesc a născut în sufletele tuturor bănuiala că în curând se va dezlănțui și în acest sector o puternică ofensivă sovietică, în fața căreia forțele noastre împreună cu cele germane vor fi insuficiente pentru a-i opune rezistență.

La această neîncredere în capacitatea de luptă a armatei germane au contribuit atât insuccesele de pe frontul central german [în Bielorusia — E.P.], cât și faptul că, cu toată rezistența organizată pe coasta Atlanticului, trupele de invazie [anglo-americane — E.P.] au reușit să realizeze un important cap de pod pe teritoriul Franței”.

Încă în ziua de 6 iunie începea un carusel al întâlnirilor liderilor național-tărăniști cu cei liberali. Maniu se confesează intimilor

„Pentru ca să poată trăi statul și poporul român”

România liberă, anul II, nr. 8, din 28 iulie 1944 scria: „Din luna iunie a.c., de când a început să se simtă acțiunea militară coordonată a Aliților pe toate fronturile, se întrevește tot mai clar că acest război mondial a intrat în ultima lui fază... Antonescu vrea să ne trăsască în prăpastie alături de stăpînul lui. Trebuie să-l împingem să se prăbușească el și clica lui de trădători, pentru ca să poată trăi statul și poporul român”.

Toate elementele disponibile pentru a reconstitui mozaicul perioadei converg în a atesta că vestea debarcării anglo-americane în Franța a avut un efect electricizant la București. Expresie a orientării sale consecutive, P.C.R. a lansat următorul apel: „Popor român! Patrioți români! Ar-

să trecem greutățile ce au părut adesea insurmontabile. Să ne amintim, nu de altcineva, dar de Ștefan cel Mare, al cărui așteptat simț politic s-a exercitat de atâtea ori cu folos și a cărui subtilitate a atins punctul cel mai înalt în momentul când, pe patul morții, a comunicat acel — cunoscut — testament politic fiului și urmașului său Bogdan.

Luciditatea creatoare a lui Ștefan cel Mare nu s-a împiedicat de ceea ce, în cursul lungii sale domnii, n-a putut fi considerat de el decât doar ca un accident, ca un trecător semn al unor factori care nu se încadrau în realitatea poli-

tică a sectorului în care se afla Moldova. Ștefan cel Mare a urmărit în politica sa permanentul, ceea ce constituia realitatea care izvoara firesc din așezarea țării și din raportul de forțe definit pentru el, în funcție de această așezare.

Astăzi, după 440 ani, exemplul de înțelepciune politică a lui Ștefan cel Mare să ne îndrepte spre limanul mîntuirii românești, liman pe care trebuie să-l vedem — toți — într-un singur fel, unitar, definit prin lucida analiză a situației și perspectivei lor ei, așa cum ele se vor desprinde din cîncinirea decisivă începută la 6 iunie.

Asigurarea viitorului românesc, prin chezușuirea lui la viață, liberă și independentă, prin grija de a-l cruța cît mai mult în singele și în bunurile lui, prin curajul adevărului recunoscut unanim și prin unirea tuturor energiilor lui de lumină — iată ceea ce ne impune realitatea, marea realitate a războiului, intrat în faza lui hotărîtoare.

Să-i descifrăm — la vreme — semnele și să le urmărim fără șovăire. Să ținem astfel pas cu Istoria.

Dar să luăm aminte că Istoria merge azi cu totul altă viteză decât acum 4 veacuri.

săi: „dacă nu se va întreprinde o acțiune în cel mai scurt timp, atunci soarta României este pecetluită”. Fostul ministru M. Căncicov și fostul prim-ministru dr. C. Angelescu caută să-i administreze tranchilizante verbale. Primul susține că „situația nu este atât de gravă, deoarece există informații că rușii nu vor începe imediat ofensiva, dorind să vadă mai întâi cum decurg operațiile militare de invazie — și că deci mai există timp pentru a se găsi o soluție problemei românești”, al doilea declară că „din informațiunile din sursă diplomatică rezultă că anglo-americani vor pătrunde prin Dardanele, cu consimțământul Turciei, pentru a încerca o debarcare pe litoralul român și bulgar și că, în acel moment, situația României, în general, și a opoziției, în special, va fi enorm ușurată”.

Starea de dezorientare, alimentată de intoxicarea cu informații false și iluzia unui miracol, se desprinde și dintr-o notă a lui M. Antonescu către I. Antonescu (9 iunie): „Diversiunea din Franța de Nord va continua în același ritm ca și pînă azi, pînă ce comandamentul aliat își va fi format convingerea că a atras pe acest front maximum de forțe posibile germane, pe care îi [!] va angaja și menține în luptă pentru a le face nedisponibile pe alte fronturi. Vor urma — în scurt timp — probabil alte acțiuni de diversiune; fie în Franța, fie în Olanda, Danemarca, Italia și Norvegia... După atingerea acestui țel, se va produce acțiunea în Balcani¹, care va avea menirea să aducă prăbu-

șirea frontului german. Este de așteptat ca *atunci* [subl.: E.P.] sau cîva timp mai înainte (cu același scop de a atrage rezerve germane) să se producă o mare ofensivă rusă”.

Deși Maniu, la rîndul lui, își păstra, conform afirmațiilor anturajului său, „convingerea că Marea Britanie va fi prezentă în statele balcanice cu toată autoritatea sa politică și militară”, el arată, după aceeași sursă, „o mare enervare”. În urma consultărilor din 6 și 7 iunie, Maniu conchide că *acum* trebuie perfectat acordul cu comuniștii. Încă la sfîrșitul lunii aprilie, după ce P.C.R. îl somase să dea un răspuns clar propunerii de creare a „Frontului Național Patriotic al tuturor forțelor antihitleriste”, se formase un organism comun al P.C.R., P.S.D., P.N.T. și P.N.L., în vederea elaborării platformei de acțiune. Dar Maniu făcuse să se amîne lucrurile, deși era îngrijorat că la sfîrșitul lunii mai P.C.R. și P.S.D., care alcătuiau Frontul Unic Muncitoresc, creaseră o coaliție în rîndurile căreia se aflau gruparea liberală a lui Gh. Tătăreanu, Partidul Socialist-Tărănesc (M. Ralea) și Partidul Național-Democrat, derivat din partidul lui N. Iorga de dinainte de război, condus de dr. P. Topa. În zilele premergătoare debarcării aliate în Franța li parvenise și opinia britanică — transmisă de la Cairo de C. Vișoianu, care se alăturase lui B. Știrbey la convorbirile cu Marea Britanie, Statele Unite și U.R.S.S. — privind faptul că „o largă coaliție democratică cuprinzînd și partidul comunist va fi salutată de opinia publică aliată, așa cum a făcut-o în cazul «Comitetului francez»”².

O notă a Serviciului secret de informații (S.S.I.), din 7 iunie,

consemnează: „Față de noile aspecte militare, cartelul cu comuniștii este înfățișat ca un succes pentru opoziția democratică, care se găsește unită și solidară în fața răspunderilor ce le are. Maniu — care avea intenția să târîgăneze executarea acordului — a comunicat amicilor săi că trebuie luate măsuri pentru a perfectă noul organism, așaziul comitet național, prevăzut la încheierea cartelului... În discuțiile care au avut loc în ultimele două zile, comuniștii au insistat din nou asupra necesității unei acțiuni efective impusă de ultimele evenimente”. După cum se știe, aceasta a fost poziția reprezentanților P.C.R., al căror plan insurrecțional a și fost acceptat, la înlînirea din noaptea de 13/14 iunie cu reprezentanți ai armatei și Palatului și cu care regele a fost de acord. În mai puțin de două săptămîni, discuțiile începute la 8 iunie au și dus la perfectarea platformei Blocului Național Democrat.

Trăgînd concluzii din desfășurarea luptelor pe diferite teatre de operații, subliniind că „bravele trupe anglo-americane au sfîrșit «valul» hitlerist al Atlanticului pe sute de kilometri, deschizîndu-și calea spre inima Franței și spre Germania hitleristă”, prezentînd pe larg ofensiva sovietică, care, după loviturile în nord, se declanșase în întreg sectorul central, *România liberă* (anul II, nr. 6, 28 iunie) difuza apelul P.C.R. de cea mai fierbînte actualitate: „Ceasul de față cere: unire și acțiune comună a tuturor forțelor democratice antihitleriste, pentru alungarea guvernului trădător Antonescu... ieșirea din războiul nemțesc, pace și prietenie cu Rusia Sovietică, Anglia și America, alungarea nemților din țară”. Înfăptuirea acestui comandament național pe temelia de nezdruccinat a unității clasei muncitoare, refăcută prin crearea Frontului Unic Muncitoresc, avea să aducă marea victorie de la 23 August.

¹ Persistența acestei păreri, din care decurgeau orientări și acțiuni politice, apare cu altă mai surprinzătoare cu cît încă la 23 aprilie un emisar al lui M. Antonescu, după o nouă convorbire cu ambasadorul american la Madrid, comunicase: „debarcarea nu se va mai face în Balcani, ci probabil în Franța”. Nu se sesizase nici faptul că, după 6 iunie, propaganda engleză pentru România încetase să mai pomenescă de o eventuală debarcare în Balcani, ceea ce corespundea unei directive P.W.E., pentru „a nu se incuraja tacticile de amînare”.

² Comitetul Francez al Eliberării Naționale (C.F.L.N.), care în mai 1944 și-a asumat prerogativele unui guvern provizoriu (*Magazin istoric*, nr. 4/1968).

ÎN MIJLOCUL OBȘTII, CU ÎNTREG SFATUL ȚĂRII

Dr. ȘTEFAN OLTEANU,
Institutul de arheologie din București

„În secolul al XVI-lea — remarcă N. Iorga în *Istoria românilor* prin călători străini — domnul era, de cele mai multe ori, un drumet și se strămuta din loc în loc ca să dea sentințe; căci circulația fiind grea și oamenii neputând să se strămute departe ca să-i vie înainte, domnul își schimba scaunul de judecată. Același lucru se întâmpla pentru cîte o altă regalitate europeană, în timpuri mai depărtate: de exemplu, pentru Anglia secolului al XIII-lea, pentru Ungaria lui Andrei al II-lea, contemporană. Astfel, domnii noștri avînd case domnești pretutindeni, fiind dator să se prezinte cînd într-un loc, cînd într-altul, pentru a împărți dreptatea, nu se poate vorbi la început de o capitală statornică”.

Intr-adevăr, particularitățile de dezvoltare ale structurilor economice și sociale feudale au generat unele fenomene politice specifice, care, privite prin prisma contemporaneității noastre, ne par, adeseori, ciudate. Un asemenea

fenomen l-au constituit aceste deplasări pe care autoritatea centrală (regalitatea, domnia etc.) le efectua prin țară, pentru realizarea funcțiilor interne și externe ale statului feudal.

Fenomenul — cunoscut în istoriografie sub numele de regalitate sau domnie itinerantă — este întâlnit în întreaga societate feudală europeană, deci și în țara noastră, ca o expresie a unor condiții asemănătoare de evoluție, fiind o dovadă grăitoare a integrării istoriei românești în istoria generală a continentului.

Firește, această instituție a căpătat, de la țară la țară, forme diferite. De aceea, în analiza fenomenului, ne-am limitat la spațiul românesc de la est și sud de Carpați: Transilvania și Dobrogea au intrat încă de timpuriu sub stăpînire a unor puteri străine care au căutat să suprapună peste întocmirile noastre tradiționale instituții și obiceiuri proprii, în formele specifice țărilor respective: regatul Ungariei și Imperiul otoman.

„Scaun” de judecată și...

Chiar și o simplă trecere în revistă a locurilor de emiteră a documentelor de către cancelariile Țării Românești și Moldovei în sec. XIV-XVI ne arată că voievozii călătoreau deseori prin țară, oprindu-se în localități dintre cele mai

diferite (orașe, sate, mănăstiri), alese drept loc de exercitare a autorității centrale. Fără a fi completă, lista acestor localități cuprinde orașele: Dorohoi, Cotnari, Piatra Neamț, Hotin, Bacău, Roman, Birlad, Hîrlău, Huși, Botoșani (în Moldova); Craiova, Rimnicu Vilcea, Pitești, Giurgiu, Ploiești, Gherghița, Tirgșor (în Țara Românească); apoi satele: Băiceni, Davideni,

Horlăceni, Cozia, Badeuți, Morile Iașului (Moldova), Florești, Dobreni, Ruși Logofătului, Dridu, Creța (Țara Românească) ori mănăstirile: Bistrița, Putna, Moldovița, Probota (Moldova); Vodița, Cozia, Tismana, Glavacioc (Țara Românească).

De ce era oare nevoie ca domnul, împreună cu sfatul domnesc, să se deplaseze personal în localitățile mențio-

Alai domnesc, gravură de epocă

nate? În aceste deplasări trebuia văzută, în primul rând, grija permanentă pe care domnia o avea faţă de supuşii săi, pentru buna cunoaştere a realităţilor locale şi, în funcţie de ea, pentru soluţionarea eventualelor litigii dintre boieri şi săteni, dintre boieri (între ei) sau între diferite comunităţi săteşti. Aşa au stat lucrurile, de pildă, în judecarea unei pricini ivite în vremea lui Alexandru II Mircea (1568-1577) între „orăşeni” din Cornăţel şi marele spătar Stan. Pentru aflarea adevărului, domnul Ţării Româneşti a socotit necesar să se deplaseze, la 23 decembrie 1575, cu întreg sfatul domnesc la faţa locului, ba, mai mult, să străbată personal ocina Descoperişti, aflată în litigiu: „Iar după aceea — se spune în documentul redactat cu acest prilej — domnia mea am umblat pe baltă. Deci, când domnia mea a ajuns la Cornăţel, cornăţelenii s-au plîns înaintea mea. Astfel, *însuşi domnia mea am ieşit şi cu părintele vladica Efrem şi cu dregătorii domniei mele, de am umblat pe toată ocina* [s.n.]”. Este o frază care revine ca un leit-motiv în multe din documentele vremii: „Iar domnia mea am cercetat cu toţi cinstiţii dregători ai domniei mele şi am aflat şi am adevărit şi mulţi oameni de la curtea domniei mele au mărturisit...”, ceea ce demonstrează că justiţia feudală urmărea o cît mai mare exactitate a mărturiilor.

Un alt motiv al dezvoltării curţilor domneşti itinerante îl constituie lipsa căilor de comunicaţie şi a mijloacelor de transport corespunzătoare, care să permită deplasarea locuitorilor în condiţii satisfăcătoare spre reşedinţa ţării; de asemenea, insuficienta maturizare a unor instituţii ale statului feudal, corupţia şi mai

ales abuzurile unor feudali locali impuneau arbitrajul domniei.

La aceste sedii temporare ale domniei se prezentau, la judecată, nu numai oameni din vecinătate, ci şi cei din zone mai îndepărtate. Radu cel Frumos, voievodul Ţării Româneşti (1462-1474), aflat în localitatea Dridu, emitea, la 28 iulie 1470, un document prin care întărea mănăstirii Tismana stăpînirea peste nişte munţi (pe care vechea ctitorie basarabească îi stăpînea din vechime).

...garnizoană militară

Domnul se deplasa prin ţară şi pentru verificarea gradului de pregătire militară a oastei. Principalele localităţi constituiau nu numai centrul administrativ al unei zone, ci şi locul unde curtenii dintr-o anumită zonă trebuiau să se adune în caz de nevoie în jurul „steagului” de care depindeau. O asemenea situaţie o exemplifică documentul din 8 octombrie 1434, emis la Iaşi, înainte ca acesta să fi devenit capitală a Moldovei. Este vorba de un hrisov prin care voievozii Ştefan şi Iliăş dăruiau unor credincioşi ai lor, Giurgiu şi Ion, un sat la Obirşa Săratei, beneficiarii fiind legaţi în ceea ce priveşte jurisdicţia şi obligaţiile militare de curtea domnească din Iaşi. Periodic ei trebuiau să se adune în asemenea curţi, unde se desfăşura, desigur, un fel de instrucţie militară, căci „oastea cea mică”, din care, în caz de nevoie, făceau parte aceşti oştieni, avea caracterul unei armate instruite.

Ca instituţie feudală, curţile itinerante constituiau şi locul de concentrare a oştirii în cazul în care inamicul cotopea ţara. În 1497, de exemplu,

cum consemnează cronicarul Grigore Ureche, cînd regele polon Ioan Albert cotopea ţara şi asedia cetatea Sucevei, locuitorii „văzînd atîta pradă şi risipă ce făcîia oastea leşască, de umbra prin păduri, de afla prăzi şi jafuri, siliia [se grăbeau] cu toţi di să stringîia la tirgu la Roman, unde era bealeag [tabăra de adunare şi regrupare a oastei]”. După despresurarea Sucevei şi izbînda de la Codrîi Cosminului, Ştefan vodă a dat porunca „a toată oastea să se stringă la Hirău [o altă curte domnească, zidită în 1487], la zioa lui Sfeţi Nicolae. Şi așa s-au adunatu cu toţii la Hirău într-acea zi şi acolo Ştefan vodă au făcut ospăt mare tuturor boierilor şi tuturor vitejilor săi şi cu daruri scumpe i-au dăruit pre ei. Şi decii i-au slobozitu cineşi pre la casa sa”.

Periodic, domnul asista la instruirea curtenilor şi participa chiar la aceste pregătiri, cum o făcea, de pildă, Bogdan Lăpuşneanu, despre care Grigore Ureche ne spune că era la călărie „sprinten” şi „cu suliţa la halcă nu pre lesne vrea avea potrivnic”. (Halcă era un joc cavaleresc în care concurenţii trebuiau să nimerescă cu suliţa, din goana calului, printr-un inel suspendat de ramurile unui copac.) Asemenea întreceri cavaleresti — sinonimele turnirelor occidentale — jucau rolul unor adevărate manevre militare şi la ele participau, nu o dată, şi oaspeţi străini, aşa cum s-au petrecut lucrurile în 1631, cînd un oştean din suita ce-l însoţea pe Paul Strassburg, trimis al regelui Suediei la sultan, a participat la luptele cavaleresti organizate de Leon vodă Tomşa.

Deplasările domnului, mai ales în anumite localităţi de graniţă, se datorau şi unor

chestiuni politice. Un hrisov din 23 noiembrie 1406, acordat de Mircea cel Bătrîn călugărilor Tismanei, emis la mănăstirea respectivă, ne dezvăluie amănunte despre un astfel de eveniment important. Evenimentul, cum se arată în hrisovul menționat, „a fost în anul 6915 [1406] indiction¹ 15, [cînd] mergînd domnia mea către Severin, să mă întîlnesc cu craiul [Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei și împărat din 1407 al Imperiului romano-german]; astfel am ajuns la mănăstire, în luna noiembrie 23 zile, cu toți egumenii mănăstirești și cu toți boierii domniei mele”. Deși documentul nu oferă alte amănunte, scopul acestei întîlniri a fost desigur lămurirea unor probleme de politică externă de interes comun; în principal criza politică din Imperiul otoman, care, după moartea lui Baiazid I, se manifesta cu maximă intensitate și în a cărei soluționare domnul Țării Românești a jucat un rol deosebit de activ.

La unele din curțile itinerante aveau loc și primiri de solii străine. Așa s-a întîmplat la Iași, în ziua de 25 iunie 1445, unde s-au prezentat la voievodul Ștefan II trimișii regelui Poloniei, Cazimir II. Tot la Iași, la 24 martie 1450, Bogdan II, tatăl lui Ștefan cel Mare, a acordat un privilegiu comercial negustorilor brașoveni.

Deseori, în evul mediu, curțile domnești de la hotar au servit și ca loc de întîlnire pentru stabilirea unei linii politice comune celor două principate. Mediarea diferendului dintre Bogdan III și Radu cel Mare — din 1507 —, de exemplu, a fost făcută de către mitropolitul Maxim Brancovici în ținutul Putnei. La 15 august 1586, cum spune Grigore Ureche, voievodul Moldovei Petru Șchiopul s-a întîlnit cu nepotul său, domnul Țării Românești, Mihnea II, „la satu, la Bogdănești [sat domnesc, cum îl arată numele] pre Prut...”, amîndoi [veniți] cu curte multă și cu gloate mari și s-au ospătat împreună

cu mare cinste”. Cu acest prilej, pe lîngă perfectarea căsătoriei dintre Vlad, un alt nepot al lui Petru Șchiopul, și o nepoată a doamnei Chiajna, căsătorie care a dus la stingerea rivalității dintre Mihnești și Mircești², s-au pus la punct și unele acțiuni politice comune celor două țări, care în acea vreme erau unite sub aceeași dinastie a Basarabilor.

De la reședință la capitală

În Europa apuseană, în condițiile economiei naturale închise, predominantă la începutul evului mediu, curțile itinerante mai jucau un rol: regii merovingieni și carolingieni, de pildă, se deplasau de la un domeniu la altul, unde se adunaseră din vreme mari cantități de provizii pe care curtea regală le consuma, după care se deplasau pe un alt domeniu al monarhului ș.a.m.d. Itinerarele domnitorilor din țara noastră nu cunosc un asemenea fenomen, ceea ce nu înseamnă însă că nu au existat și reședințe al căror rol de curte domnească începea odată cu urcarea pe tron a unui voievod sau altul și sfîrșea la încetarea domniei. De pildă, solul burgund Guilbert de Lannoy, trecînd în 1420 prin Moldova spre Constantinopol, a fost primit de Alexandru cel Bun „la un sat al său, numit Cozial”, identificat de cei mai mulți cercetători cu satul Cozia, actualmente comuna Răducaneni, din județul Iași³. Domnul, care se afla aici la vinătoare, nota De Lannoy, „îmi dete un cal, o ceată de însoțitori și tîlmaci și călăuze”.

La asemenea reședințe — „casa domniei mele” (cum li se spune adesea în documente) — voievozii căutau momente de odihnă, după rezolvarea diverselor treburi ale domniei. În 1682, scrie Ion Neculce, Gheorghe Duca vodă „mărs-au în plimbare la un sat al lui, ce este în ținutul Neamțului, anume Prăjăști, avîndu-și

curți acolo, cu toată casa lui, cu ginerii și cu ficiorii lui și cu toată boierimea și curtea lui. Ș-au zăbăvit acolo vro 2-3 săptămîni, îmblîndu pe la vinaturi și pe la alte sate a lui. Chematu-au în cinste și un boier, anume Constantin postelnicu Ciobanul, la un sat a lui, anume la Silește, de l-au cinstit 2 zile. Și așe iar s-au întorsu la Ieși, la scaon”. Uneori domnii rămîneau vreme mai îndelungată la cite una din aceste curți, atrași de pitorescul locurilor respective. Motivele popasurilor domnești la o reședință sau alta erau însă diferite. Ștefan cel Mare mergea deseori la Vaslui, unde rămînea cite două-trei săptămîni, organiza ospețe ș.a.m.d. Fiul său Bogdan prefera Huși, reședință domnească temporară, care apoi a fost abandonată, încît la un secol distanță nu mai rămăseseră din ea decît pivnițele. O viață mai îndelungată a avut reședința domnească de la Hirilău, construită de Ștefan cel Mare prin 1487, loc preferat și al lui Ștefăniță vodă; această curte a existat (poate datorită podgoriilor în vecinătatea cărora a fost construită) pînă în sec. XVII. Altele au avut însă o existență efemeră. În scurtă sa domnie în Țara Românească, Constantin vodă Șerban (1654-1658) mergea des la Dobreni, reședința sa de pe vremea cînd era doar boier. Aici a fost vizitat de Macarie Zaim, patriarhul Antiohiei, înscîtit de secretarul său, Paul de Alep, care a lăsat o descriere a palatului domnesc din această localitate. După încheierea domniei, Dobrenii au dispărut însă dintre reședințele voievodale.

Generată de particularitățile societății feudale, „domnia itinerantă” a dispărut începînd din sec. XVII. Dezvoltarea continuă a societății, modernizarea acesteia sub multiple aspecte, maturizarea și diversificarea instituțiilor statului au constituit cauzele majore ale fenomenului opus, acela de „stabilizare” a domniei într-o reședință, care s-a erijat treptat în rol de capitală, centru unic al puterii politico-administrative al întregii țări.

¹ Perioadă cronologică însumind 15 ani.

^{2,3} *Magazin istoric*, nr. 8/1982; 10/1977.

ITINERARE MEDIEVALE

EUROPENE

JEAN BOUTIER, ALAIN DEWERPE,
DANIEL NORDMAN

În secolul XVI, regele Franței cutrelera țara în lung și în lat, fără contenire.

Suveran nomad, însoțit de o caravană impunătoare, formată din personal administrativ și curteni, el mergea din loc în loc, vizitându-și supușii entuziaști, impunându-se puterilor locale. A călători însemna a guverna¹.

Ideea unei monarhii care nu izbuteste să se fixeze într-un centru, pentru a guverna de la distanță, chiar și cele mai îndepărtate regiuni ale unui ansamblu teritorial, precum și aceea a unui rege care, din plăcere sau necesitate, își străbate fără încetare țara, de la un capăt la altul, îndreptățește, în general, imaginea stereotipă a unei puteri șubrede și — uneori sau în același timp — arbitrare, vorace, prădalnice și instabile. Gîndul ne duce imediat la exemplul regalității merovingiene² și al palatului ei itinerant, la acela al regilor Franței din sec. XVI, care se strămutau neconținut de la o reședință la alta, sau la cel al expedițiilor fiscale și militare conduse de suveranii din Maghreb, secole de-a rîndul, în curmezișul statelor lor, pentru a-i constrînge pe locuitori

să-și plătească impozitele și a-i sili la supunere.

Dar deplasările unui rege și, odată cu el, ale instituțiilor sale nu constituiau semnul unei anume slăbiciuni: regii itineranți considerau călătoriile lor niște obișnuite și indispensabile acte de guvernămînt. În Franța, voiajurile regale au reprezentat o tradiție, extinsă pînă în pragul statului modern. Pînă în sec. XVI inclusiv, călătoria era o formă de exercitare a puterii. Abia cînd regele va fi mai bine reprezentat în provincii (de către intenidenți, de exemplu), monarhia va începe a se sedentariza. Celebritatea Versaillesului va însemna, în același timp, strălucirea unui centru stabil, cu care puterea regală se va confunda.

În relatarea trimisă Senatului Veneției, în 1535, ambasadorul venețian la Paris, Marini Giustiniano, remarca, de pe poziția unui observator străin, marea mobilitate a regelui. Tîrît împotriva voinței sale în această cursă fără sfîrșit, emisarul pozează oarecum

în victimă. Mărturia lui nu face altceva decît să sublinieze obositoarea practică monarhică. „Ambasada mea a durat patruzeci și cinci de luni. Aproape tot timpul am fost în călătorie. La scurtă vreme după sosirea mea la Paris, regele [Francisc Ier] a pornit spre Marsilia: am străbătut, pe o căldură toridă, ținutul bourbonez, lyonez, apoi Auvergne și Languedoc, ajungînd, în cele din urmă, în Provence... De la Marsilia am pornit prin Provence, Dauphiné, ținutul lyonez, Bourgogne, apoi Champagne, pînă în Lorraine, unde regele a luat legătura cu landgraful de Hessen, iar de acolo ne-am reîntors la Paris... Am fost nevoit să cumpăr încă zece cai, și asta exact în momentul în care Maiestatea Sa a convocat întreaga armată de pe teritoriu, pentru a o trece în revistă călare și cu armamentul complet, ceea ce a urcat foarte mult prețul cailor. Și cum zadarnic am așteptat subsidii din țară, m-am văzut silit să vînd o parte din argintăria mea personală. Niciodată, cît timp

¹ Reproducem acest articol, întrucîtva prescurtat și cu titlul și subtitlurile redacției noastre, din revista franceză *L'histoire*, nr. 24 (iunie 1980).

² Prima dinastie de regi ai statului franc (sec. V-VII).

³ *Magazin istoric*, nr. 2/1980.

a durat ambasada mea, Curtea nu s-a oprit într-un singur loc, măcar cincisprezece zile consecutiv”.

Studiul amănunțit al călătoriilor lui Francisc I de-a lungul celor 32 ani de domnie ai săi (1515-1547) nu dezmințe cu nimic relatările ambasadorului: suveranul a poposit pe teritoriul Franței în cel puțin 728 locuri diferite, oprindu-se, în medie, cam zece zile în fiecare dintre ele. Această nesfârșită peregrinare nu l-a adus totuși în situația de a-și străbate întreg regatul: a preferat Île-de-France, cu palatele ei rezidențiale pariziene, castelele din Saint-Germain-en-Laye și de la Fontainebleau, urmate de valea Loirei, pentru care regii Franței aveau o slăbiciune încă din sec. XIV. Foarte rar i se întâmpla să ajungă în sud, sud-vest sau în masivul central. Rarele incursiuni în aceste zone, precum acelea ale lui Francisc I în 1533-1534 sau ale lui Carol IX în 1564-1566, păreau adevărate expediții pe terenuri mai puțin cunoscute.

Obiceiul monarhilor de a călători, care a persistat de-a lungul întregului secol XVI, nu-i este propriu numai regatului Franței. Într-un discurs pronunțat la Bruxelles, în 1555, cu ocazia renunțării la suzeranitatea sa asupra Țărilor de Jos, Carol Quintul amintea supușilor săi că nu încetase nici o clipă să-și viziteze statele și prezenta, ca într-un fel de testament politic, bilanțul celor 40 ani cît își exercitase puterea: „De nouă ori am fost în Germania de Sus, de șase ori am trecut în Spania, de șapte ori în Italia, de zece ori am venit aici, în Flandra, de patru ori, atît pe timp de pace cît și pe timp de război, am pășit pe pămîntul Franței, de două ori pe cel al Angliei, de alte două ori am înaintat împotriva Africii, ceea ce în total ar face 40 călătorii, fără a le mai socoti și pe cele de mai mică importanță, pe care le-am făcut de-a lungul Mării Mediterane, de trei ori de-a lungul oceanului Spaniei [Atlantic] și o voi face-o și pe a patra, cînd voi fi înmormîntat”.

Același mod de viață

În timpul domniei sale, Carol Quintul a călătorit o zi din patru. Istoricul spaniol Ramón Carande a făcut un calcul din care reiese că, dacă nu și-ar fi purtat cu sine propriul lui pat, monarhul ar fi trebuit să doarmă în 3 200 paturi diferite. Datina periplusului imperial se explică prin intensitatea geografică a teritoriului aflat sub controlul lui Carol Quintul: era modalitatea esențială de a asigura unitatea pămînturilor sale. Practica puterii impunea acest „nomadism”.

Nimic mai esențialmente politic decît foarte lungul tur al Franței, din oraș în oraș, din castel în castel, pe care l-a întreprins tînărul Carol IX, la inițiativa mamei sale, Caterina de Medici, cînd a fost declarat major. Voiajul său a pornit de la Paris și a durat din ianuarie 1564 pînă în mai 1566: 27 luni, făcînd aproape 200 etape. Un imens cortegiu de 15 000-16 000 cai, tîrîndu-se pînă în cele mai îndepărtate provincii și uneori pînă la frontierele regatului.

Carol IX a făcut mai multe călătorii, momentele în care acestea au fost efectuate fiind edificatoare în ceea ce privește scopul lor. Una din ele — la începutul domniei, turneul respectiv avînd semnificația unui ritual de înscăunare. O alta — după primul război religios care luase sfîrșit prin edictul de pacificare de la Amboise, din 1563, Caterina de Medici profitînd de acalmia care a urmat, pentru a restabili autoritatea monarhică în provincii și pentru a asigura unanimitatea națională în jurul tînărului rege. Municipalitățile l-au primit cu mare pompă, iar el s-a informat și a rezolvat probleme regionale grave, provocate în special de antagonismele dintre catolici și protestanți.

Cortegiul regal, întinzîndu-se la nesfîrșit de-a lungul unui drum sinuos, făcea o puternică impresie asupra poporului. Suveranul era însoțit de efective considerabile: 8 000, 10 000, 12 000 și chiar 18 000 cai și,

probabil, un număr egal de persoane, ceea ce depășea nivelul mediu al unui oraș francez, dacă ținem seama că, la mijlocul sec. XVI, doar 25 orașe ale țării aveau peste 10 000 locuitori.

Cortegiul monarhului era

alcătuit în primul rînd din personalul său politic. Membrii Consiliului, cîteva zeci de persoane (în 1572, au ajuns la o sută), îl urmau pe rege pas cu pas, căci, în ciuda faptului că se afla în expediție, acest organism se întrunea cu foarte mare regularitate. Cancelarul era însoțit de secretarii de stat și de înalți funcționari ai acestora. Pentru transportarea principalelor arhive, erau prevăzute trei cuferuri mari, fără de care cancelaria n-ar fi putut funcționa. Urmau ambasadorii care, însărcinați de suveranii lor să-i informeze despre afacerile Franței, nu-și puteau îngădui să rămînă departe de Curte.

„Prinții, ducii, baronii, prelați care vin după Curte, unii siliți de îndatoriri, alții împinsi de ambiție — scrie, în 1577, Girolamo Lippomano, ambasadorul Venetiei pe lângă Henric III — sînt atît de numeroși încît, la fiecare călătorie, cor-

putea avea chiar cîteva mii de persoane.

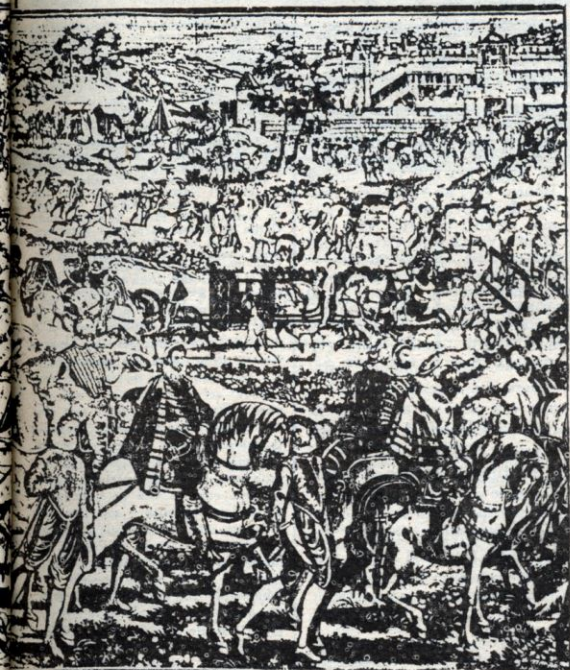
În timpul călătoriei, Curtea înțelegea să ducă același mod de viață, adică o viață în stil mare. Ea căra după sine tot ce era necesar, ba și ce era cu totul superfluu. Cortegiul avea

Cortegiul trebuia să arate mulțimii măreția monarhului, pe care nimic pe lume nu o putea egala.

Grandoare și admirație

Pe măsură ce te îndepărtați de regiunea Parisului și de valea Loirei, rezidențele regale erau din ce în ce mai rare. Curtea era găzduită în funcție de posibilitățile locale. Pentru un nobil constituia o mare onoare să-l primească pe rege la castelul său, fie și pentru o noapte; de asemenea, mănăstirile aveau obligația să ofere ospitalitate suveranilor. În orașe, reprezentanții municipalității, de comun acord cu furierii regelui, organizau cazarea. Rezidențele episcopale erau și ele foarte adesea puse la dispoziția regelui și a anturajului său mai apropiat, în timp ce burghezia își disputa gloria de a găzdui la ea pe mai marii cortegiului.

„Conform însărcinărilor lor, furierii — scrie Niccolo Machiavelli în lucrarea sa *Portrait de la France* — hotărâsc în care anume case să fie găzduită Curtea. De obicei, notabilitățile locale primesc în locuințele lor pe cei care fac parte din suită. Gazda avea obligația să furnizeze așternuturi și lenjerie, pe care să le schimbe cel puțin o dată pe săptămînă”. Așa au stat lucrurile numai la începutul secolului, pentru că, pe măsură ce efectivele Curții au sporit, realitatea s-a degradat: „Pentru a-și găsi adăpost — scria ambasadorul Lippomano în 1577 —, un prinț trebuie să se țină la trei sau patru leghe distanță de celălalt; nici chiar orașele nu pot găzdui întotdeauna întreaga Curte, care se aciuiază, de nevoie, prin satele învecinate. Cu toate acestea, pentru Curte s-ar găsi suficient loc, nu însă și pentru imensul număr de cai și de alte animale de atela”. Aceleași aspecte le releva și argintarul și sculptorul florentin Benvenuto Cellini, în epoca lui Francisc I: „Uneori poposeam în locuri unde abia dacă existau două case; se instalau atunci corturi din pînă, în felul celor ale țiganilor și, de cele mai multe ori, aveam destul de suferit”.

Un fastuos cortegiu regal, străbătînd orașele Franței

tegiul este format din opt mii de cai și tot atîtea persoane”. Personalul domestic al caselor princiare era, de asemenea, considerabil. Un modest exemplu: pe micul duce de Bouillon îl însoțeau, în afară de preceptorul lui, un profesor de echitație, doi paji, un furier, un bucătar, un pivnicer, doi lachei și un vistiernic. Și ce pletoră de servitori, pe măsură ce urca scara onorurilor! În fine, atît pe timp de pace, cît și pe timp de război, trupa era întotdeauna prezentă, pentru a asigura securitatea cortegiului. Cînd împrejurările o cereau, ea

atunci aspectul unei caravane cu animalele sale de cărăușie, cu căruțe încărcate dolidora de „mese, bănci, estrade, bufete, scaune și alte mobile și ustensile de sufragerie”, căci, de regulă, castelele unde poposea monarhul nu conțineau nici măcar un minim indispensabil de confort. Suveranul nu se deplasa niciodată fără patul său; și nimeni nu se va fi mîrat văzînd, printre alte obiecte, chiar și clavecinul regelui, precum și o numeroasă menajerie, care nu se limita la haita de cîini de vînătoare, ci cuprîndea și urși, lei, ba chiar și cămile.

Cortegiul, care înainta cu înecineală din oraș în oraș, din castel în castel, de-a curmezișul întregului regat, stîrnea o nespūsă admirație. Înainte de orice, era un spectacol care, pentru contemporani, constituia un șoc atît de violent, încît o mare parte din lyonezii care au asistat la intrarea în orașul lor a lui Carol IX, în iunie 1564, au izbucnit în lacrimi.

Suveranii au minuit arma psihologică a călătorilor cu mare abilitate. Într-o țară ca Franța, imensă, în raport cu celelalte state din Europa Occidentală, periplul regal era un mijloc eficient de unificare a teritoriului în jurul persoanei monarhului. Înțelegem astfel importanța politică a voiajului regal în enormul imperiu al lui Carol Quintul, căruia îi lipsea coeziunea teritorială. Capitala nu ajunsese, probabil, la acea pondere instituțională și politică care să-i permită a asigura, în toate împrejurările, dorita unitate. La vremea aceea legăturile Parisului cu provinciile erau foarte subrele, iar greoaia mașinărie administrativă a monarhiei franceze de la sfîrșitul sec. XVI nu se statornicise încă.

Dînd ocol țării, regele urmărea deci, în primul rînd, să controleze felul în care funcționau instituțiile sale. Cu prilejul faimosului său tur al Franței, Carol IX „a inspectat” toate parlamentele provinciale, cu excepția celor din Rennes și Grenoble. Parlamentele se opuseseră edictului de pacificare de la Amboise care, în martie 1563, pusese capăt primului război civil. În timpul ședințelor solemne ale „curții de justiție”, prezidate de el însuși, regele a constrîns aceste instituții să consenmeze în scris edictul și a criticat, în mod deschis, atitudinea lor, care tindea să submineze autoritatea regală.

Popasul în orașe contribuia la îmbunătățirea relațiilor în-

tre guvern și cei guvernați: municipalitățile îi aduceau la cunoștință monarhului dorințele lor, de exemplu înființarea unui tirg sau a unei piețe sau necazurile lor împotriva cutărui sau cutărui agent al puterii; regele asculta cu bunăvoință doleanțele supușilor săi.

În sec. XVI, ambasada permanentă era o instituție încă relativ recentă. Se întimpla uneori ca regele, în cursul deplasărilor sale, să ajungă pînă la extremitatea statului, pentru a se întîlni acolo cu suverani străini. Unele din aceste întrevederi au rămas celebre. De pildă, cea din 1520, dintre Henric VIII al Angliei și Francisc I al Franței. Cîteva zile mai tîrziu, Henric VIII i-a făcut o vizită și lui Carol Quintul, care l-a așteptat la Gravelines, unde au încheiat o alianță. În 1532, regele Franței și al Angliei s-au reîntîlnit în împrejurimile orașului Boulogne și mai apoi în împrejurimile Calaisului. Altă faimoasă întrevedere din aceeași perioadă a fost cea care i-a adus față în față pe Francisc I și pe papa Clement VII, în 1533.

În timpul acestor întîlniri, alianțele se legau și se dezlegau. „După părerea mea — scria un memorialist francez din sec. XVI —, marii prinți n-ar trebui să se vadă niciodată dacă doresc să rămînă prieteni”.

Atît în interiorul țării, cît și în exterior, călătoria regală rezolva unele crize, reunea poporul în jurul monarhului, sporea afecțiunea și respectul datorat lui, de asemenea, teama pe care acesta o inspira. Dar faptul că suveranul se îndepărta de Capitală putea aduce după sine exact opusul acestor situații, cu atît mai mult, cu cît, în epocă, conflictele politice și religioase erau grave. Cu timpul, punerea la punct a unui veritabil aparat administrativ și politic a făcut ca aceste deplasări ale monarhului să devină inutile.

A 40-a aniversare a debarcării în nord-vestul Franței n-a fost numai prilej de ceremonii comemorative și de premiere editoriale, dar și de răscollire a unor amintiri tragice. Una dintre ele a fost denunțată de către ziarul londonez Daily Mail „cel mai sumbru secret al Zilei Z”. De fapt încă un secret numai parțial dezvăluit...

...Abia trecuse de miezul nopții, în 28 aprilie 1944, și în golful Lyme, din sudul Angliei, o unitate americană adusă pe nave speciale de debarcare a început un exercițiu simulînd asaltul coastei Normandiei. La ora 1.30 a.m., la intrarea golfului învăluit în ceață, și-au făcut apariția două flotile de vedete torpilare germane, care, după ce și-au lansat încăleștarea mortală, s-au îndepărtat în viteză. Trei nave de debarcare au fost lovitte, dintre care două s-au scufundat. Cel puțin 749 ostași americani au fost ucîși, mai mulți decît aveau să cadă din aceeași unitate, cînd, la 6 iunie 1944, au luat cu asalt „plaja Utah”. Celor care nu muriseră în momentul exploziei torpilor li s-au adăugat cei care s-au înecat sub povara echipamentului ori au fost arși de combustibilul incendiat, revărsat la suprafața apei din navele lovitte. „Pe măsură ce se lumina — își reaminteste marinarul american Manny Reuben, care se afla pe o navă la 1.000 metri distanță — noi am fost martorii celei mai oribile priveliști. Cît puteam cuprinde cu vederea pe întinsul apei pluteau cadavre”. Pentru a nu se afla ce s-a petrecut, comandantul suprem, generalul D.D. Eisenhower, a ordonat ca supraviețuitorii să fie instalați într-o tabără izolată. Victimele au fost îngropate în morminte comune și familiile lor au fost înecunosținute la ani de zile după încheierea celui de-al doilea război mondial despre circumstanțele morții lor. Se afirmă că nici germanii n-au știut despre rezultatele raidului.

În apropiere de Plymouth, a fost ridicat un obelis, pe a cărui placă se adue mulțumiri localnicilor pentru rădarea și sacrificiile făcute în timpul pregătirilor pentru Ziua Z. Nu există însă nici o mențiune despre dezastrul de la începutul zilei de 28 aprilie 1944. Dar localnicii continuă să-l pomenescă drept „ora cea mai întuneată a invaziei”, după cum au mărturisit cei sollicitați să-și povestească amintirile într-un documentar al rețelei de televiziune britanice I.T.V., prezentat pentru aniversarea Zilei Z.

În românește de
Dorina TULPAN

E.P.

ÎNSEMĂRI DE LA SFÎRȘIT DE VEAC (IV)

GHEORGHE D. PALADE

Continuăm publicarea unor noi fragmente din însemnările inedite ale lui Gh. D. Palade, unul din fruntașii Partidului Național Liberal de la sfîrșitul secolului trecut. Jurnalul său se află la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R.S.R. În transcrierea paginilor

care urmează — la fel ca și a celor publicate în nr. 3, 4, 5/1984 ale revistei — am folosit ortografia actuală. Pentru cursivitatea lecturii, nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text. Titlul, explicațiile din parantezele drepte, precum și notele de subsol ne aparțin.

1897

20 ianuarie. Gogu [Cantacuzino] spune că Aurelian¹ e foarte conciliant. Eu prevăd un șiretlic, ca să vire pe Sturdza la externe sub președinția sa.

21 ianuarie. Am început să-mi fac un plan de ocupație zilnică, mișcare, liniștea sufletului și lectura instructivă să țină mai mult loc. M-am dus pe jos la Cameră.

1-4 martie. D. Sturdza a trimis lui P. Grădișteanu, vice-președintele Senatului, o scrisoare prin care-și dă demisia din președinție al Senatului și senator. Vestea a căzut ca o bombă. La Cameră, aflîndu-se de această hotărîre a șefului partidului, mare parte din deputați și primul-ministru care era acolo s-au îndreptat spre Senat.

Ziarele conservatoare jubilează. Ele cred că ruptura între Sturdza și Aurelian e definitivă și deci imposibili-

tatea partidului liberal de a mai deține puterea.

6 martie. Seara, atmosfera Senatului foarte încărcată. Aurelian ia cel dintîi cuvîntul și declară că ministrul de finanțe [G. Cantacuzino] și de externe [C. Stoicescu] au demisionat, că el regretă foarte mult această hotărîre, că nu înțelege ce a motivat și că îndrăznește a-i ruga să-și retragă demisiunile, mai ales că nici bugetele nu sînt votate și sesiunea e foarte înaintată.

26 martie. Aurelian declară la Cameră că în urma împrejurărilor pe care cu toți le cunoaștem [demisiile precedente], el și-a depus demisiunea în minile regelui, care va aviza.

Timp de două zile, regele n-a însărcinat pe nimeni cu formarea cabinetului.

30 martie. Conservatorii țin la „Dacia” o întrunire pentru susținerea candidaturii generalului Manu. Ce e curios și fără precedent este că Fleva și-a anunțat întrunirea liberalilor săi democrați tot în sala „Dacia” la ora 4, așa că îndată ce oratorii conser-

vatori au terminat, scena a fost golită, dar publicul din sală a rămas același.

31 martie. Dimineața, primesc de la Djuvara un bilet prin care mă roagă să trec pe la el, fiind foarte ocupat. Aceasta mă face să presimt că ministrul e format. Cînd mă duc la el, îl găsesc sub briciul bărbierului. El îmi arată o listă pe care erau însemnate numele miniștrilor și departamentele lor.

Întors acasă de la Djuvara, întîlnesc în antreu pe Ionel Brătianu. El crede că nu știu nimic. Eu fi spun că vin de la Djuvara care m-a pus și pe mine în curent.

La 11 ore mă duc acasă la Ionel Brătianu, unde erau adunați noii miniștri și eram chemați Nacu², eu și Stoicescu.

Mă duc la Cameră de la 12, cînd încă nimeni nu venise și pînă la 2 [14] cînd a venit guvernul fac un curent favorabil.

¹ La 21 noiembrie 1896, P.S. Aurelian a format un nou guvern liberal.

² Constantin Nacu (1844-1920), om politic, profesor de drept civil la Universitatea din București.

La ora 2, Sturdza dă citire decretului de numire a membrilor noului guvern și declarațiunii în care afirmă continuitatea cu celălalt guvern.

Boala principelui Ferdinand a căzut ca un trăznet. Se anunțase de câteva zile că prințul e bolnav de febră tifoidă, dar după buletinele medicale credeam că boala-și urmează cursul său obișnuit. Se zice că maladia (tifoș și pneumonie) provine din o imprudență a principelui, care venind de la o petrecere unde băuse prea mult a fost apucat de o ploaie ce l-a udat pînă la piele. În această stare, ajuns la Cotroceni, ar fi adormit și cînd s-a deșteptat boala deja se implantase.

Doctorii Buicliu, Cantacuzino și Kremnitz au desăfurat o știință plină în combaterea morții pe care aș putea zice că toți cei din jurul bolnavului o vedeau cu ochii.

Regele cu greu a consimțit să se mai aducă un doctor străin [dr. Leyden, din Berlin], el avea toată încrederea în medicii noștri. Politicienii însă începuse a face responsabil pe guvern de ce nu a chemat și un doctor străin.

Acum prințul e în afară de orice pericol.

Cu ocazia maladiei prințului, sub imperiul marilor griji ce inspira tuturor, Sturdza, întîlnind la Cotroceni pe Carp, i-a dat mina și au stat mai mult de vorbă singuri într-o cameră. De mult ei nu-și mai vorbeau. Această reconciliere a produs cea mai bună impresie în public, cu atât mai mult cu cît ei sînt cumnați.

10-20 iunie. [Iritat că un favorit al său, Nicorescu, nu fusese numit ca prefect al județului Tutova, Palade vrea să-și dea demisia din Comitetul executiv al P.N.L.] Eram în conversație cu Sofia [soția], cînd am citit în *Voința* informația confirmatoare a înlocuirii lui Nicorescu (17 iunie). Aceasta nu o pot lăsa să treacă fără protestare și imediat scriu o scrisoare d-lui Sturdza în următorii termeni: „Stimate d-le președinte, binevoiți vă rog, a mă considera ca demisionat din Comitetul executiv al Partidului Național Liberal. Pîmiți, vă rog, expresiunea distinse mele considerațiuni”.

A doua zi dimineață, scrisoarea i-a fost înmînată. Pe la 9 și jumătate mă pomenesc cu următorul răspuns din partea d-lui Sturdza: „18 iunie. Iubite amice, Dă-mi voie să te rog să consider demisiunea d-tale ca nedată. E imposibil ca după ani de luptă și de muncă să ne despărțim. În cursul zilei voi veni la d-ta, dar acum dă-mi voie să-ți înapoiez demisiunea, poate am muncit și eu cu credință și devotament și muncesc încă și acum, nemeritînd o lovitură mai dureroasă decît crezi. Bolește partidul cu țara și cred că [e] de datoria noastră să facem tot ce e posibil pentru a-i însănătoșa. În nestrămutată amice, al d-tale devotat amic D. Sturdza”.

Pe la 4 [16] și jumătate mă pomenesc că vine Sturdza, Gogu [Cantacuzino], [I.I.C.] Brătianu și Djuvara. Sturdza începe a vorbi în sensul scrisorii sale, rugîndu-mă să nu dau nici o urmare lucrului, fiindcă ne-ar zdruncina prea mult și să căutăm a vedea ce e de făcut, fiindcă el simte nedestoinicia lui de a conduce partidul și deci să avîzim cu toții la ce este de făcut.

Eu îi declar că am cugetat mult înainte de a-i trimite demisiunea mea, dar a trebuit să o fac, fiindcă m-am convins că rolul meu de membru al Comitetului executiv începe a fi ridicol, din momentul ce mă văd executat chiar de membrii guvernului.

Sturdza revine la ideea că trebuie să ne căutăm șef, căci el a dovedit că conducător de oameni nu poate fi.

Rareori am fost în o situație mai perplexă. Sint hotărît însă să spun multe verități [adevăruri] neplăcute amicilor mei, care începuse a conta pe îndelunga mea răbdare.

20 iunie. Plec la Răducești [mosia lui G. Palade, în jud. Buzău] cu trenul de dimineață. Spre a evita orice explicațiuni care n-ar face decît să continue echivocul, m-am hotărît să plec la țară unde voi sta pînă în 20 iulie. Ziarele au început a vorbi de mazilirea mea.

23 iunie. Dimineața am făcut o plimbare de o oră prin

vie și apoi m-am oprit în luncă și acolo, găsind un sătean din Băbeni cosind, am cerut coasa ca să cerc și eu. Am cosit peste o oră și transpirasem de-a binelea. Am comandat o coasă mai bună din Bucovina.

1-10 iulie. Am continuat a face sforțări spre a mă deprinde cu eforturi fizice, trebuie să recunosc însă că sînt foarte puțin rezistent.

Sint în admirație [față] de forța de rezistență a sateanului. Pe cînd eu mă extenuam în două ore plimbîndu-mă printre secerători, ei de cu ziuă pînă în seară plecați la pămînt strîngeau firele de griu pe care le retează cît mai de jos. Și cînd văd alimentarea [hrana] lor mai mult vegetală și foarte săracă în substanțe nutritive mă mir cum pot suporta asemenea viață.

Sănătatea lui [țaranului] e lăsată la voia întîmplării. Serviciul medical numai de formă. Copiii, mai ales, sint secerăți în proporții îngrijorătoare de tot felul de maladii. În deznădejdea lor, au rămas indiferenți chiar față de religie.

E absolut necesar ca oamenii culți ai acestei țări să caute a cunoaște de aproape viața sateanului și pătrunși de gravitatea unei stări ce nu poate dura fără pericole să avizeze la urgente măsuri de îndreptare.

1-10 septembrie. La Brăila, cu mare pompă, s-a sărbătorit steamerul [vaporul] de mărfuri „București”, care pleca spre Rotterdam.

Am fost la Răducești. Pe drum m-am hotărît să iau cu mine istoria țării de [A.D.] Xenopol¹. Cu mare interes am citit. Ar trebui ca în masele populare istoria patriei să fie răspîndită, numai acolo înveți a te cunoaște pe tine și pe aproapele și numai astfel știi ce ai de făcut pe viitor.

20-30 septembrie. Meetinguri naționale se țin la „Dacia”, unul de Ligă și altul de studenți. În primul vorbește și [Barbu Ștefănescu] Delavrancea², frumos și înțelept.

1-15 noiembrie. Între Aurelian și Sturdza au început oarecare tratative. Într-o întrunire ce a avut loc la Stătes-

¹ La Magazin istoric, nr. 5/1970; 7/1983.

„Cu evenimente externe, principalul
— Conferința păcii de la Haga”

cu, se zice că acesta ar fi propus ca guvernul să meargă pînă la primăvară așa cum este și pînă atunci să i se voteze toate proiectele, rămîind ca atunci să vedem ce e de făcut. Desigur că această propunere la care asistau Gianni¹, Aurelian și Sturdza n-a putut fi luată în serios.

1899

3 ianuarie. Regele n-a putut merge la Mitropolie în ziua de anul nou. Seara, la bal, a făcut o aparițiune scurtă.

Ieri am avut iar febră și de aceea Consiliul de Miniștri s-a ținut la mine². D-l Sturdza ne-a adus convenția încheiată cu Germania pentru stabilirea legăturilor (drum de fier, linie telegrafică, cablu submarin) Constanța-Constantinopol, care se pună Berlinul în direcță

„Prietenul meu Beldiman, ce ne reprezintă la acea conferință”

comunicație cu Orientul prin București.

Februarie. Agitațiunile țărănești continuă, în județele Olt, Romanați, Dolj și Teleorman. Se pare a fi fost bine preparate de cluburile socialiste și vornicia noastră habar n-avea. Interpelarea lui Delavrancea, Fleva, Morțun³ dă naștere la discuții interminabile.

4 aprilie. Însmormintarea lui [Lascăr] Catargiu se face cu mare pompă. Regina și princi-

pesa au privit cortegiul de la fereastra palatului, iar principele urma carul funebru.

5 aprilie. Chemat de cuconu Mitită [D.A. Sturdza] îmi comunică că lucrurile iau o turnură bună. Că Gianni a fost primit la rege și însărcinat să facă ministerul. Că el nu intră, dar trebuie să intru eu, Pherekyde, Haret și Stoicescu.

8 aprilie. La 7 ore seara, Gianni a fost primit de rege. Se zice că ar fi fost desărcinat de mandatul ce a avut. Acum se crede că regele se va adresa iar la conservatori.

9 aprilie. La 5 [17] ore regele a chemat pe G[eorge Gr.] Cantacuzino la Palat pentru ora 9 seara, cînd l-a însărcinat să formeze ministerul.

Mai. Cu evenimente externe, principalul, desigur — Conferința păcii de la Haga⁴. E un semn al timpului că monarhii încep să simtă cît de mult apasă asupra popoarelor această stare maladivă a continuei pregătiri de răz-

¹ Dimitrie Gianni (1838-1902), om politic, deputat de mai multe ori, președinte al Camerei (1896, 1897).

² La 12 ianuarie 1898 Gh. D. Palade a intrat din nou într-un guvern prezidat de D.A. Sturdza, ca ministru de justiție, iar de la 1 octombrie 1898 a fost trecut la finanțe.

³ V.G. Morțun (1860-1919), ziarist și om politic, primul deputat socialist în Parlamentul român, membru al conducerii P.S.D.M.R. (*Magazin istoric*, nr. 6/1969, 2/1976).

⁴ *Magazin istoric*, nr. 12/1981

boi. Cite forțe furate civilizațiunii pentru a menține o stare de lucruri bazată pe cuceriri. Numai pe baza dreptății se poate clădi o Europă nearmată, aceste timpuri însă abia se zăresc la orizontul cugetărilor optimiste.

Prietenul meu [Al. A.] Beldiman ce ne reprezintă la acea conferință îmi va da posibilitatea de a judeca mai bine ceea ce e posibil și imposibil. Cred că cu progresul educațiunii politice și a participării poporului la dirijarea efectivă a destinelor sale, sorții războiului vor scădea și pacea va găsi din ce în ce mai multe garanții de permanență.

15-30 septembrie. Adevărul publicând oarecare știri relative la familia prințului [Ferdinand], poliția interzice a doua zi chioșcarilor și împărțitorilor de a mai vinde Adevărul. Nu se poate o atingere mai directă adusă presei.

De la Secolul XX [ziar liberal] am primit plângere că merge foarte greu și că ar avea nevoie de o subvenție.

15-31. octombrie. Tratativatele cu Aurelian, deși începuse a ne enerva, au intrat pe neaș-

teptate într-o fază hotărâtoare. Într-o convorbire ce am avut cu el mai bine de două ore, am căutat să-l conving că locul lui e între noi, că aici poate să-și regăsească tovarășii luptelor din trecut. Întîlnind pe Sturdza la Academia, vineri 29 octombrie, cad de acord asupra fuziunii necondiționate și se stabilește ca șase drapelști¹ (Aurelian, Lascăr, Porumbaru, Șendrea, Băicoianu și Poenaru Bordea) să facă parte din Comitetul executiv. De la Sturdza primesc o scrisoare prin care îmi anunță pacea făcută și-mi cere să-i trimit șase convocări pentru duminică la club, pe numele celor 6 drapelști.

Duminică 31 octombrie, la ora 2 [14] ne adunăm Comitetul executiv la club. Vine Aurelian numai cu Poenaru Bordea. Se hotărăște ca pe 8 noiembrie să se convoace comitetul central. Ieșim de la club — Sturdza, Aurelian, Ionel [Brătianu] și eu mine — ceea ce face pe cei care erau

aglomerați în fața clubului să vadă în mod palpabil cooperarea.

1900

Ianuarie. Remanierea ministerială pare a fi tocmai antipodul dorinței regale. Lui [G. Gr.] Cantacuzino² i s-a acordat concediu pînă la martie. Manu a luat președinția consiliului ca interimat și internele ca titular. Take Ionescu a trecut la finanțe, [dr. C.] Istrate i-a luat locul la culte și I. Grădișteanu a intrat în cabinet la lucrări publice. Lumea a primit cu multă neîncredere cîrpeala ministerială. Ea nu are deloc aerul unei soluții durabile.

De anul nou, cuconu Mititiș a făcut ca din toate județele să vie o telegramă de felicitare [pentru rege] cu ocazia începerii noului secol. Aceasta a cam supărat pe conservatori.

Introducerea și selecția
textului însemnărilor
Ioan LĂCUSTĂ

¹ În 1897, un grup de liberali, nemulțumiți de guvernarea lui D.A. Sturdza, se despart de acesta; scot ziarul *Drapelul* prin care critică guvernul.

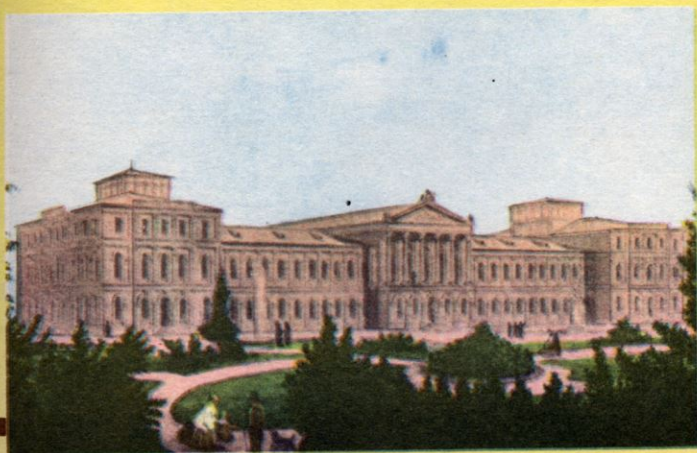
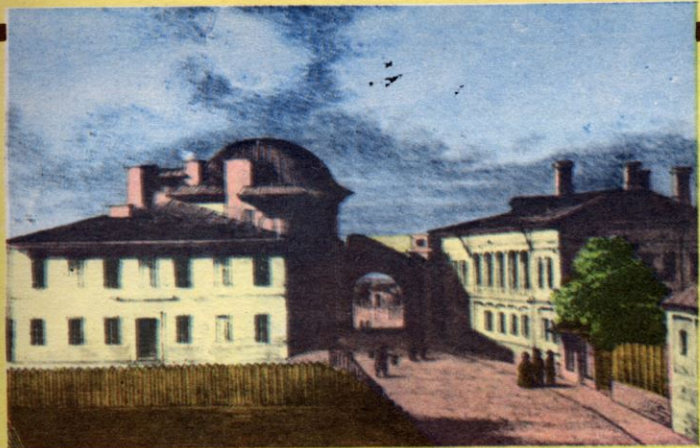
² La 11 aprilie 1899 s-a format un guvern conservator sub președinția prințului George Gr. Cantacuzino; la 9 ianuarie 1900 a avut loc o remaniere a cabinetului.

PLANSELE NOASTRE

① Academii domnești de la Iași (a) și București (b) — renumite focare de cultură românească; Universitatea din București (c). Acuarela, datînd din 1856, semnată de Alexandru Orăscu (1817-1894), arhitectul noului edificiu (La școala ideilor lui Teofil Coridaleu, p. 47)

②③ Imagini bucureștene din ultimele decenii ale secolului trecut: 1. Fîntina păcii, ridicată în 1896; 2. Gara de Nord; 3. Sediul Legăției austro-ungare; 4. Pe Calea Victoriei (Însemnări de la sfîrșit de veac, p. 29)

④ Foarte promptă în informarea cititorilor săi, prima revistă românească ilustrată, *Ilustrațiunea*, apărută îndată după Unirea Moldovei cu Muntenia, insera o gravură executată de înfiul nostru fotograf de artă, Carol Popp de Szathmáry, (din ce în ce mai celebru în lumea de azi), înfățișînd pe regele Sardiniei, Victor Emanuel II, alături de Garibaldi, intrînd triumfal în Neapole, în 1860, în timpul înfăptuirii unității de stat a Italiei („Viva Italia!”, p. 38)

3

4

ILLUSTRATIUNEA.

ZIURNAL UNIVERSAL.

ANUL I, 1860.

Nº 10.

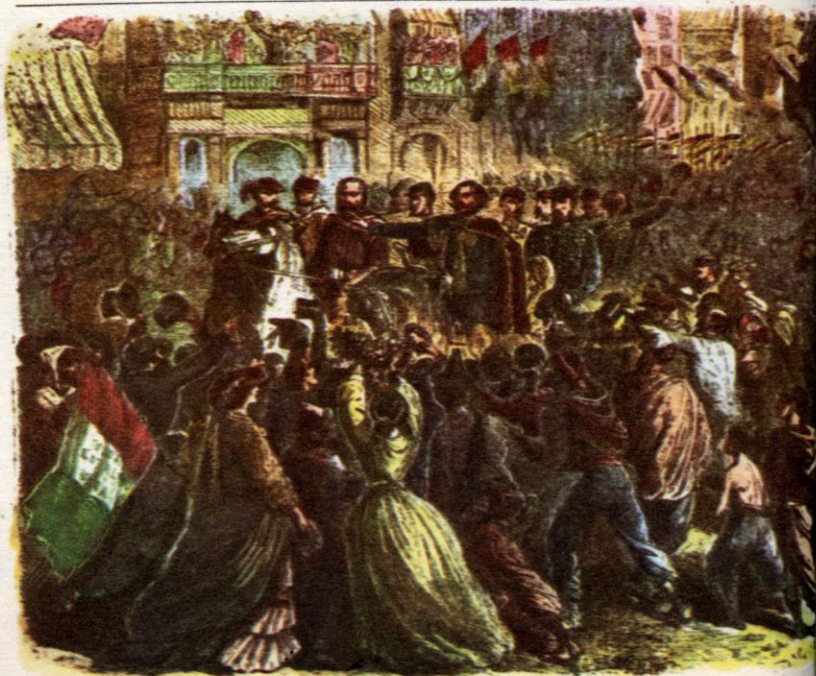
BUCUREȘTI 27 NOEMB.

PREȚUL ABONAMENTULUI.

ABONAREA.

CONDIȚIILE ABONAMENTULUI.

Pe un an 100 lei, pe 6 an 500 lei, pe 3 luni 25 lei. — Anunțurile se plătesc la portul rîndului, pentru publicarea repetată se va înțelege cu administrația. Scrierile la Abonament se trimit în adresa lui A. Zăneanu, putând aceluia trimite-le. Reținerile abonamentului se fac cu 15 zile înainte.

Viktor Emanuel 3. Garibaldi în strada Toledo în Napoli.

În urma ampleror evocări consacrate de revista noastră (nr. 12/1983 și 1/1984) luptei poporului român pentru independență, libertate și unitate națională, numeroase scrisori trimise de cititori exprimă interesul deosebit al acestora în legătură cu sprijinul pe care statul român unitar și guvernele domnitorului Al. Ioan Cuza l-au acordat luptei de eliberare națională a popoarelor asuprite (unguri, polonezi, sârbi, bulgari, slovaci etc.), precum și despre modul în care s-a manifestat solidaritatea maselor populare și a cercurilor politice din România cu lupta de eliberare a românilor din teritoriile aflate sub stăpânire străină.

Articolul de față, realizat pe baza unor documente inedite sau mai puțin cunoscute depistate în arhive din Italia, răspunde acestui interes și unora din întrebările formulate de cititorii noștri.

Răspunsuri
la întrebări

1861-1862. Lupta românilor pentru unitate

în documente italiene

„INTERESUL LOR ESTE DE A SE UNI”

MATEI IONESCU

Îndată după Unirea din 1859, românii au dat a se înțelege — atît cît le-au permis împrejurările — că obiectivul atins la 24 ianuarie reprezenta numai o etapă pe calea unității lor național-statale. Încă în ianuarie 1860, în memoriul pe care fruntașul revoluționar transilvănean Al. Papiu-Ilarian îl adresa domnitorului Al. Ioan Cuza, se afirma: „Principatele fără Transilvania nu au viitor în Europa. Ele duc o existență precară și dubie care va ținea cît va ținea și rivalitatea și interesele cele schimbătoare ale statelor Europei”.

Dezbaterea pe care o prezentăm în acest articol pune în lumină cît a fost de trează în anii aceia, pe ambele versante ale Carpaților, ideea Unirii celei mari — idee slăvită și apărută nu numai de condeie românești, ci și de prieteni statornici de peste hotare ai poporului român.

Tărani transilvăneni, la jumătatea
sec. XIX

Kogălniceanu primește mulțumiri

„Nici o frontieră, nici o su-
pravaghere nu va reuși să rupă
firul ce-i leagă [pe românii
transilvăneni], prin originea
lor, de patria-mamă, săracă
încă, dar care ascunde toate
posibilitățile. Deoarece acolo
în școală se învață limba na-
țională, acolo în instituții, în
armată și societate este vor-
bită această limbă, acolo, ori-
cât de potrivnice ar fi împreju-
rările, se găsesc totuși toate
posibilitățile de dezvoltare”.

Cuvintele de mai sus apar-
țin unui mare adversar al uni-
rii românilor, contelui István
Széchenyi (1791-1860), și le-a
pronunțat înainte de 1848, re-
ferindu-se la tendințele cen-
trifugale ale românilor din Impe-
riul habsburgic și conștiința
lor națională exprimată în
orientarea tot mai pronunțată
spre principatele române. Dar
dacă aceste aprecieri — for-
mulate într-o epocă în care
principatele române reprezen-
tau o „patrie-mumă” încă ne-
unită, slabă și aflată sub dubla
dominație a imperiilor tarist și
otoman — se dovedeau înteme-
iate, cu atât mai actuale deveni-
ră ele după 1859 când, prin
unirea Moldovei cu Muntenia,
se crease acel „Piemont romă-
nesc” — nucleul statului modern
menit să polarizeze speranțele
și dorințele tuturor românilor
de a se uni într-un singur stat.
Unirea principatelor a repre-
zentat un puternic suport mor-
al pentru românii din monar-
hia austriacă în lupta lor de
eliberare națională și nu în-
timplător Austria fusese cel
mai înverșunat adversar al
Uniunii, iar după aceea s-a opus
cu vehemență oricărei acțiuni
menite să consolideze tinărul
stat național modern român.
Orice manifestare de simpatie
a românilor din imperiu față
de domnitorul Al. I. Cuza și
de programul său de guvernare
a fost privită cu ostilitate de
Viena, care a utilizat o gamă
largă de mijloace pentru a
stăvilii tendințele românilor de
a-și desăvîrși unitatea național-
statală.

Înăbușirea revoluțiilor din
anii 1848-1849 arătase po-
poarelor că în lupta lor de
emancipare națională nu vor

avea sorți de izbândă decât
printr-o coalizare a tuturor for-
țelor revoluționare, prin efor-
turi unite împotriva reacțiunii.
Unii dintre conducătorii na-
ționalităților asuprite — mulți
din ei acționând în emigrație
după înăbușirea revoluției —
au plănuț și încercat să pună
în practică, într-o formă sau
alta, această idee.

Unul dintre proiecte — cu
largă adeziune și ecou în opi-
nia publică europeană — a fost
și acela inițiat la începutul
anilor '60 de revoluționarii
italieni, maghiari, polonezi,
sârbi, privind organizarea unei
insurecții generale antihabs-
burgice a popoarelor stăpânite
de Austria, care să se desfa-
șoare simultan cu acțiunea mi-
litară antiaustriacă a Piemon-
tului, vizând unificarea teri-
toriilor italiene¹. În cadrul ace-
stui proiect, românilor transil-
văneni li se rezerva un loc de-
osebit de important și, prin im-
plicarea lor, se conta și pe spri-
jinul statului român.

Să reamintim pe scurt ci-
teva evenimente. În anii 1859-
1860, un nou val de emigrații
politice unguri s-a refugiat în
România spre a scăpa de prigo-
ana autorităților vieneze,
numai în Moldova numărul
lor depășind cifra de 4 000. Ei
au fost primiți cu ospitalitate
de autoritățile române și, cu
concursul acestora, intențio-
nau să ajungă, prin porturile
dunărene, în Italia, spre a se
înrola în legiunea ungară orga-
nizată acolo de către Comitetul
național ungar condus de L.
Kossuth, G. Klapka, St. Türr
ș.a. Mai târziu, în 1886, Mihail
Kogălniceanu, amintindu-și a-
ceste evenimente, spunea: „La
1863, pentru întâia dată m-am
oprit câteva zile în Budapesta.
Om politic, am ținut să vi-
tez Parlamentul Ungariei. Așe-
zându-mă într-o locă și arun-
cându-mi ochii asupra incintei
Camerei în care erau deputații,
am recunoscut mai mulți din
acea pe care în 1859 și 1860
i-am fost scăpat de ștreang
ori, cel puțin, de puscăriile
regimului reacționar din Viena,
care atunci era întins peste
toată Ungaria! Între aceștia
am recunoscut mai ales [pe]
doi dintre emigranții maghiari
... Erau Berzenczey, comitele
seculor în timpul lui Kossuth,
și deputatul Yidasz! Cînd dar

¹ Magazin istoric, nr. 2/1976, 10/
1982; 5/1973; 1/1982, 1/1984.

fui zărit în Parlamentul un-
gar, Berzenczey și Vidasz, ur-
mați de un mare număr de de-
putați, intrară în loja mea, felici-
tîndu-mă și arătînd colegilor
purtarea mea din 1860”.

Deși România era confrun-
tată cu o situație deosebit de
dificilă, ea a acordat azil revo-
luționarilor unguri și a permis
intrarea pe teritoriul ei a ar-
melor italiene destinate acesto-
ra. Mai mult, atîta vreme cît
a avut girul și sprijinul lui Na-
poleon III, guvernul român a
recurs chiar fățiș la presiuni
asupra Austriei. Astfel, în tim-
pul războiului franco-piemon-
tezo-austriac din 1859, Cuza
a ordonat concentrarea arma-
teii române în tabăra de la Flo-
rești, concomitent cu declan-
șarea unei vehemente campanii
de presă antiaustriacă². (Dealt-
fel, pe durata ostilităților, la
București a apărut, editat de
M.A. Canini, *Buletinul resbe-
lului din Italia*).

Dar, în ansamblu, deși ro-
mânii și italienii aveau un dus-
man comun, tacticile lor erau
diferite. România trebuia să
lupte împotriva Austriei cu
mijloace politico-diplomatice,
date fiind poziția ei geografică
și disproporția de forțe. Aceste
condiții impuseseră cercurilor
politice românești adoptarea
soluției pașnice³, a căii politico-
diplomatice în înfăptuirea Uni-
rii, în vreme ce, în opera de
unificare a Italiei, se adoptase
calea acțiunilor militare împo-
triva Austriei, acțiuni ce urmau
să fie combinate cu răcoale
armate ale ungarilor, slavilor
de sud, polonezilor etc. Ră-
coala armată a Ungariei și a
Transilvaniei ocupa un loc
deosebit în planurile diploma-
tice italiene.

Dar nu era vorba numai de
tactici diferite. Conducătorii
luptei pentru unitatea Italiei
doreau ca toate popoarele asu-
prite din Imperiul habsburgic
și din cel otoman să acționeze
la unison, în cadrul unei re-
voluții „simfonice și sincrone”,
după expresia folosită de Maz-
zini și Canini, într-un spirit
solidar, ca aliate ale revoluției
italiene. Deși promițătoare,
această lozincă a revoluției „sim-
fonice și sincrone” se baza pe o
cunoaștere eronată a relațiilor
dintre diferitele mișcări de e-
mancipare a popoarelor asupri-
te din Imperiul habsburgic și

mai ales ignora contradicția ireductibilă dintre aristocrația ungară și popoarele nemaghiare pe care le asuprise politic și economic în trecut și continua să le domine pe plan social-economic.

Se știe că după victoria franco-piemonteză din aprilie-iulie 1859 împotriva Austriei, Napoleon III n-a mai manifestat interes față de mișcările de eliberare din centrul și răsăritul Europei și nici față de politica guvernelor italiene de încurajare a acestora. Pe de altă parte, imperiul absolutist austriac primise în 1859 două lovituri grele: prin nașterea la hotarele sale sud-estice a tinărului stat român și prin înfringerile pe de frontul italian, în urma cărora procesul de unificare națională a poporului italian a fost mult accelerat. Ca urmare, cercurile vieneze și-au reconsiderat politica internă, renunțând la regimul absolutist, personificat prin cancelarul Bach, și au inaugurat o nouă eră, cea a „liberalismului”, consimțind la unele concesii. Diploma imperială din octombrie 1860 a proclamat egalitatea tuturor cetățenilor în fața legilor, a garantat libertatea confesională, a stipulat obligativitatea plății impozitelor și a prestării serviciului militar etc. Printr-o nouă diplomă (februarie 1861), provinciile imperiului au căpătat autonomie, având guverne și diete locale.

Prin ceea ce nu spune

Noua stare de lucruri s-a lovit însă de împotrivirea cerurilor politice ungare care, după cum observa Karl Marx, erau nemulțumite pentru „faptul că Croația, Serbia și Transilvania au fost despărțite de Ungaria și că acestor provincii li s-a acordat dreptul de a avea diete proprii”. Dar, continua Marx, „avem tot dreptul să ne îndoiem că croații, slovacii, sârbii și valahii vor fi dispuși să împărtășească nemulțumirea maghiarilor și să le acorde sprijinul lor. După cum se vede, în cazul de față, oamenii de stat din Viena au speculat cu abilitate problema națională, folosind-o în interesele lor”¹.

Anul 1861 a debutat în Transilvania cu Conferința națională a fruntașilor români desfășurată la Sibiu și în cadrul căreia s-a cerut recunoașterea românilor „ca națiune politică și independentă față de celelalte națiuni” și folosirea limbii române ca limbă egal îndreptățită, alături de maghiară și germană. O lună mai târziu însă, la conferința reprezentanților tuturor naționalităților și confesiunilor transilvănene întrunită la Alba Iulia, delegații unguri au cerut revenirea la situația din 1848, ceea ce ar fi însemnat recunoașterea de către români a uniunii Transilvaniei cu Ungaria. În toamna lui 1861, la Sibiu, s-a creat ASTRA, cu rol binecunoscut în propagarea națională a românilor, iar dincolo de Carpați, în decembrie același an, Cuza anunța oficial recunoașterea Unirii de către puterile garante. Precum se vede, în anul 1861 (care debutase și cu proclamarea regatului Italiei), cauza românească înregistrase succese clare — dincoace de Carpați și, desigur, estompate în Transilvania, suficiente însă, și unele și altele, pentru a produce reacții din cele mai diverse și neașteptate.

În această situație, conștiința că șansele unei colaborări cu românii se diminuează și folosind faptul că cercurile politice italiene erau interesate să smulgă Austriei ultimele teritorii italiene stăpânite de Habsburgi, conducătorii unguri aflați în Italia au făcut apel la Giuseppe Garibaldi — spre a atrage pe fruntașii mișcării naționale a românilor transilvăneni la pregătirea insurecției antihabsburgice. Conducătorului italian i-a fost prezentată însă — cum vom vedea mai jos — situația într-o manieră unilaterală, neconformă realității.

Dornic să ajute la apropierea celor două părți, la 16 iulie 1861, Garibaldi a trimis o scrisoare (publicată trei zile mai târziu în două ziare, unul din Torino, celălalt din Milano) cunoscutei contese Dora d'Istria, născută Ghica, cerându-i acesteia să-i convingă pe români „(îndreptez, prin mijlocirea d-voastră, un consiliu către bravii d-voastră compatrioți)” să sprijine lupta poporului ungar, popor care, „în acest

moment, se găsește într-o pozițiune dificilă” și care „merită cu deosebire conlucrarea popoarelor Europei răsaritene”. Textul scrisorii — chiar și cel reprodus după traduceriile ungare — este departe, foarte departe de a justifica calificativul de „dojană”, cum s-a grăbit să-l aprecieze ziarul *Pesti Napló*.

Exact după o lună, la 16 august 1861, generalul Klapka i-a adresat și el, din Geneva, o scrisoare de mulțumire lui Garibaldi, document² care a declanșat dezbateri și căruia i s-a făcut o mare publicitate. Scrisoarea este extrem de grăitoare, mai ales *prin ceea ce nu spune*, decât prin ceea ce afirmă. Dacă, până la acea dată, epistolele lui Klapka către Garibaldi și alte personalități italiene conțineau nenumărate informații și note privitoare la pregătirile pe care revoluționarii unguri le desfășurau în Principatele Unite în vederea organizării unei acțiuni insurrecționale antihabsburgice și făceau dese referiri la starea de spirit favorabilă ungarilor a domnitorului Al. I. Cuza, de astă dată nu se mai amintea nimic, nici măcar despre înțelegerile între Cuza, Alecsandri, Kogălniceanu, Bălăceanu, pe de o parte, și emigrația ungară din Italia, pe de alta. După cum se știe, prin convențiile încheiate în 1859 și 1860 emigranții maghiari recunoșteau, în cazul victoriei acțiunii insurrecționale antihabsburgice, drepturile naționale ale românilor transilvăneni³. Dealtfel, în cursul discuțiilor care avuseseră loc, Cuza și ceilalți fruntași români de la București și Iași subliniaseră cu tărie faptul că în acțiunile lor nu puteau face abstracție de situația fraților lor din afara granițelor de atunci ale statului român.

În mod cu totul surprinzător, Klapka, care fusese direct implicat în aceste tratative, făcea abstracție de faptele amintite, referindu-se doar la Dieta ungară din 1849, care acorda drepturi naționalităților, dar numai „în limitele unității politice a țării”, ceea ce, implicit, admitea ca justă hotărârea Dietei nemeșesti din Cluj, autoarea votării anexării

¹ K. Marx, F. Engels: *Opere*, vol. 12, ediția rusă, p. 160.

² Originalul se află la Instituto per la storia del Risorgimento Italiano, Roma, busta 49, nr. 9.

³ *Magazin istoric*, nr. 5/1973.

Transilvaniei de către Ungaria, în mai 1848.

Din scrisoare se detașează, de fapt, două idei principale: prima, justă, că Habsburgii au practicat permanent o politică de dezbinare a națiunilor, a doua, evident eronată, că toți cei care nu susțineau cauza ungară (respectiv, se subînțelegea unitatea politică teritorială a Ungariei multi-naționale) nu erau altceva decât instrumente și complici ai reacțiunii vieneze.

Replicile lui Vaillant

Răspunsul românilor a fost într-un totuși justificat și a antrenat, în spiritul perfecte solidarității naționale, reprezentanți de pe ambele versante ale Carpaților. În România, publicațiile *Românul* și *Revista Carpaților* au replicat prompt. La 15 octombrie 1861, Alexandru Papiu-Ilarian (fruntaș pașoptist transilvănean ajuns înalt demnitar și apoi ministru în timpul lui Cuza) a publicat sub pseudonimul Bucur, în *Revista Carpaților* (an II, 1861, pp. 463-478), articolul intitulat *Garibaldi și Klapka*, în care sublinia clar esența chestiunii, valabilă nu numai atunci, ci și mai târziu: „Pe două popoare numai interese reciproce și comune pot să le unească; iară noi, românii, plini cînd ungurii pretind încorporarea Transilvaniei, sîntem departe de a avea interese comune cu ei, căci ei vor să ne facă țara ungurească și pe noi unguri... Noi vrem să fim români, nu unguri pe acest teritoriu [Transilvania], care este teritoriu românesc, nu unguresc. Cum poate fi împăcare și unire între reprezentanții unor interese, unor tendințe atît de opuse, atît de contrazicătoare?”.

Și — cum Klapka făcuse o comparație, pe cît de forțată, pe atît de aberantă, între configurația etnică și politică a Elveției și cea a Ungariei (așa cum o voiau și-o apărau cercurile politice ungare), destinată, evident, atragerii Occidentului necunosător al realităților din Ungaria și Transilvania, ca și al situației celorlalte popoare nemaghiare care formau majoritatea populației din teritoriile fostei Coroane

a Sfîntului Ștefan — Al. Papiu-Ilarian sublinia dreptul inalienabil al națiunilor de a-și hotărî ele însele soarta: „Klapka ne vorbește despre Elveția, însă românii nici măcar în condițiuni de libertate ca cele ale Elveției nu vor unirea Transilvaniei cu Ungaria, pentru că o țară independentă nu-și vinde independența sau pentru nici un fel de libertăți și privilegii, nici măcar pentru libertăți ca cele ale Elveției [subl. ns.]”.

Tot ca o replică la adresa afirmațiilor lui Klapka, în 1861 a apărut, la Paris, broșura studentului transilvănean Pompilius Piso, intitulată *La Transilvanie en face des prétentions de la Hongrie. Réponse à la lettre du général Klapka au général Garibaldi*, tradusă apoi, tot în 1861, în limbile română și italiană (versiunea franceză, așa cum îi scria, la 10 noiembrie 1861, Baligot de Beyne lui Cuza, fusese realizată cu cheltuielile studenților români de la Paris). În cursul lunii noiembrie 1861, s-a angajat în această dispută și cunoscutul publicist francez J.A. Vaillant¹. Lui i-a urmat apoi Giovenale Vegezzi-Ruscalla, un vechi prieten italian al poporului român. Ambii puneau concret și tăios în discuție o problemă de mare importanță și cu ample rezonanțe în epocă: falsă informare sau, mai exact, înșelarea deliberată a opiniei publice occidentale de către cei ce nu doreau să se afle adevărul despre Transilvania.

J.A. Vaillant a trimis o scrisoare-memoriu lui Giuseppe Garibaldi, publicată apoi și în România, atît în presă cît și în broșură separată². Adresîndu-se „liberatorului Italiei, veteran al filoromânilor”, Vaillant scria: „Regret, generale, că presa noastră liberală nu s-a grăbit să aducă lumină în această chestiune, mă mir... și mă tem ca această indiferență [față de adevăr] să nu i se impute drept complicitate. Ce! Ea își pleacă urechea la insinuările generalilor Klapka și Türr și rămîne surdă la protestările juridice ale unui român [Al. Papiu-Ilarian] din

Transilvania? Această manieră de acțiune este cel puțin pătinoasă”. Despre carențele și caracterul subiectiv al informării opiniei publice europene vorbea și Ruscalla: „Despre Transilvania nu se cunoaște altceva decît ce e tipărit prin gria ungarilor. De aici, greșelile de care mișună ziarele...”.

Tocmai din dorința de a împinge discuțiile pe terenul realităților, J.A. Vaillant — după ce „protesta în fața Europei” contra pretenției Ungariei de a se substitui Austriei, mai precis de a substitui o Austrie ungară unei Austrie austriece, voind „să rămîna Ungarie prin aceeași procedee cu care Austria vrea să rămîna Austrie” — arăta în detaliu modul deformat în care li fuseseră prezentate lui Garibaldi istoria Transilvaniei și compoziția etnică reală a acestui ținut. Vaillant insistă asupra ilegalității flagrante a Dietei din Cluj, care luase hotărîrea sa prin siluirea voinței liber-exprimate, cu două săptămîni mai înainte, de adunarea românească de la Blaj, ce protestase hotărît „contra oricărui act al Dietei Transilvaniei în care românii nu ar fi fost reprezentați proporțional cu numărul lor”. Și Vaillant făcea o comparație cu o realitate istorică binecunoscută patrioților italieni: „Pe de-o parte, românii de peste Carpați [adică transilvănenii] se află, față de Ungaria, cum era altădată Lombardia și cum este încă Veneția față de Austria; pe de altă parte, românii din Principatele Unite sînt și rămîn, față de frații lor de peste munți, în poziția în care se găsea altădată Piemontul față de celelalte state ale Italiei; datoria lor [a românilor din principate] este deci de a-i susține, interesul lor este de a se uni cu ei și dreptul lor este de a profita de orice ocazie care le va permite să realizeze fuziunea”.

În vederea soluționării diferendelor, J.A. Vaillant își în-

¹ Magazin istoric, nr. 4/1973.

² Originalul se află în mapa cu corespondența lui G. Garibaldi la Istituto per la storia del Risorgimento Italiano, Roma, busta 47, nr. 15/5.

³ Referindu-se și el la aceeași problemă a dezinformării opiniei publice, Vegezzi-Ruscalla ținea să precizeze: „Voi să exclud dintre aceste publicații noul ziar liberal *Tribuno*, care judecă în cunoștință de cauză problemele românilor”. Dealtfel, adăugăm noi, *Il Tribuno* l-a avut ca redactor pe M.A. Canini, care reușise să facă a se accepta de către Kossuth (măcar teoretic) „existența Transilvaniei ca stat separat” (Marco Antonio Canini: *Vingt ans d'exil*, Paris, 1869, p. 21).

cheia memoriul cu un program — sugerat de români — care, prin intermediul lui Garibaldi, să fie comunicat emigrației ungare din Italia și pe baza căruia să se poarte discuții în vederea realizării unei cooperări antihabsburgice: „Încrezători în loialitatea ungară, dar doritori să evite orice neînțelegere care s-ar putea ivi après coup [după], românii ar dori, înainte de a se angaja cu ungurii, să vadă recunoscându-li-se în fața Europei programul următor: 1. Toți românii din Ungaria sînt oameni liberi; 2. Transilvania, neavînd cu Ungaria decît o legătură personală, se bucură ca și ea de dreptul de naționalitate; 3. Banatul va fi liber de a se uni cu Transilvania; 4. Cele două provincii vor fi libere de a se uni cu Principatele Unite; 5. Bucovina va reveni la Moldova; 6. Numai votul universal va fi admis”.

„Două treimi din întreaga populație”

Între timp, la Torino se afla sub tipar versiunea italiană a lucrării lui Al. Papiu-Ilarian intitulată *Independența constituțională a Transilvaniei*, care a și apărut la începutul anului 1862. Lucrarea era prefăcută de Giovenale Vegezzi-Ruscalla, unul dintre acei italieni din epoca Risorgimentului care înțeleseseră justetea cauzei românilor, în general, și a celor aflați încă sub stăpînire străină, în special. Prefața, datată la 1 februarie 1862 și adresată „Ai lettori italiani”, sublinia imposibilitatea soluției date prin legea din iulie 1849 problemei naționalităților nemaghiare (autonomie provincială și libertăți constituționale, în schimbul supremației politice ungare și a integrității teritoriale a unei Ungarii multinaționale) și punea deschis problema desprinderii de statul ungar a românilor, sîrbilor și slovacilor și a teritoriilor locuite de ei și unirea lor cu Principatele Unite, respectiv cu Serbia și cu Boemia, deoarece, spunea Vegezzi-Ruscalla, „afinitatea etnică conduce

la o forță de coeziune superioară oricărui alt avantaj și oricărui alt beneficiu... Tot respectul și admirația — conține el — pentru mica, dar energica națiune ungară, aplaud patriotismul ei și ura ei față de stăpînul străin, dar sper că va sfîrși prin a recunoaște și altor popoare drepturile pe care just le pretinde ea însăși să-i fie recunoscute”.

Referindu-se special la Transilvania, el arăta că împotrivirea românilor la unirea cu Ungaria le-a atras, din partea ungarilor, calificativul de „sateliți ai Austriei și inamici ai libertății... Pentru a arăta adevărata stare a chestiunii, ce temeii a avut și are refuzul transilvănenilor de a fi încorporați regatului ungar și pentru a pune pe italieni de a da o justă hotărîre, am hotărît să public traducerea unei foarte importante lucrări a eruditului domn Alexandru Papiu-Ilarian, autorul *Istoriei Daciei Superioare* (Viena, 1851-1852), operă care fu sechestrată de guvernul din Viena și căreia i s-a interzis tipărirea celui de-al doilea volum în care sînt actele acestei controversate politice și se fac cunoscute adevăratele aspirații ale românilor din Transilvania”. În spiritul dreptății, arăta Vegezzi-Ruscalla, „nu poate fi patriot italian care să nu dorească arzător a ajuta la zdrobirea legăturilor care înlîntuiesc pe maghiari de Casa de Habsburg-Lorena, ...dar vom trăda legăturile de sînge și principiile dacă ne vom opune la unirea Transilvaniei cu România”.

Dealtminteri, realitățile Imperiului habsburgic și descifrarea tendințelor firești ale diferitelor naționalități de a-și afirma identitatea lor națională în cadrul unor state proprii se impuseseră și altor observatori ai vremii. Astfel, nuntul apostolic din Viena raporta la Roma propriile sale constatări privind situația din Transilvania, unde, pentru integritatea imperiului, „pericolele derivă din proporția națională numerică” a românilor care — după expresia lui — formau „două treimi din întreaga populație” a provinciei și „ste

„două treimi” „vor a se uni cu principatele dunărene”¹.

Dealtfel, peste numai cîțiva ani, istoria avea să arate de partea cui a fost dreptatea. Precum se știe, în urma înfrîngerii pricinuite de prusaci Austriei, la Sadova în 1866, cercurile politice vieneze au urgentat înțelegerea cu reprezentanții nobilimii maghiare, încheind cu aceștia o „antantă” cordială sui-generis în vederea perpetuării dominației naționalităților asuprite ale imperiului de către reprezentanții claselor conducătoare ale minorităților germană și maghiară. Cu excepția lui L. Kossuth, liderii mișcării antihabsburgice maghiare, atît cei dinăuntrul Ungariei, cît și cei din emigrație, și-au dat mîna, în 1867, cu cei pe care tot ei li numiseră „tiranii de la Viena”, iar Transilvania a fost anexată Ungariei.

Cu mult înainte însă de înfrîngerea austrieilor la Sadova, prevăzînd formula dualistă, Al. Papiu-Ilarian scria, în ianuarie 1860: „Ungurii se tem că, dacă Transilvania ar rămîne neatîrnată de Ungaria și Ungaria, pe de altă parte, s-ar desface de Austria, apoi Transilvania prin nimica n-ar fi împiedicată a se uni cu principatele. Dar cu toate acestea Austria, precum la 48, de asemenea cred că și acum are să învoiască ungarilor unirea Transilvaniei... cu scop de a provoca pe români în contra ungarilor și a-i pune în luptă și acum ca la 48”.

Evenimentele petrecute între 1867 și 1918 au confirmat cu prisosință justetea observațiilor fruntașului transilvan. Dualismul s-a dovedit o soluție lipsită de orice suport istoric și neviabilă politic în fața marșului revoluționar spre eliberare națională a popoarelor asuprite și dominate și care pe români i-a dus la neuitata Mare Adunare Națională de la Alba Iulia, ce a dat glas voinței poporului român de unire pe veci a Transilvaniei cu România.

¹ Archivio Segreto Vaticano. Fondo Nunziatura Viena, vol. 381. Dispacci alla Segreteria di Stato, fogli 669-670.

„VIVA ITALIA!”

DUMITRU ALMAȘ

4 martie 1861. Intrunit la Torino, după căderea Gaetel, ultima fortăreață a Bourbonilor¹, Parlamentul piemontez proclamă solemn unificarea Italiei, sub regele Victor Emmanuel II. Singele celor căzuți pe câmpurile de bătălie din Lombardia și din alte state ale Peninsulei italiice, înfruntările dramatice între partizanii unității și forțele retrograde, desfășurate îndeosebi în deceniul 1849-1859, „i dieci anni che fecero l'Italia” (cei zece ani care au creat Italia), cum îi numește Emilia Morelli, de la Universitatea din Roma, o conjunctură diplomatică favorabilă, care a fost abil exploatată de un om politic de excepție, contele Camillo Benso Cavour², timp de aproape zece ani șeful guvernului piemontez — toate acestea au făcut posibil marele eveniment al unificării Italiei, desăvârșit în cursul altor zece ani, până în 1871, când s-a stabilit capitala Italiei unite, la Roma.

Forțele garibaldiene dezbrățite în Sicilia revoluția populară pentru unitate

Eșuate în anul revoluționar 1848³, unificarea și eliberarea națională rămăseseră un obiectiv esențial în viața poporului italian. Lupta pentru cucerirea independenței și pentru crearea statului italian unitar, Risorgimento, începuse, de fapt, de la finele sec. XVIII, odată cu primele tendințe de unitate politică. Mișcarea carbonarilor din anii 1820 și revoluția din 1848 au avut și ele pe „ordinea de zi” cele două revendicări esențiale pentru evoluția istorică a peninsulei: unitatea și independența.

După revoluție, peninsula nu-și schimbase configurația politică: ea rămăsese la fel de fărâmițată — aceleași unsprezece state se învecinau în cizma geografică italiană — și, ca și înainte de 1848, se afla, în mare parte, sub dominații străine. În Lombardia și Venetia stăpneau austriecii, în Sicilia — Bourbonii, la Roma, în sprijinul papei Pius IX, se afla cantonată o garnizoană franceză, ducii de Toscana, Modena, Parma reveniseră la putere sprijiniți de Habsburgi.

Un „arhitect celebru”

După 1848, provinciile italiene au restabilit drepturile marilor feudali și au reintrodus regimul absolutist. Singur regatul Sardiniei⁴, stăpinit de dinastia națională de Savoia, a păstrat constituția liberală dată în anul 1848, steagul revoluționar, guvernul liberal, un regim de efectivă libertate a presei și o armată capabilă să apere o populație de aproape cinci milioane locuitori și chiar să angajeze un război pentru eliberarea întregii Italii. Între toate statele italiene, conduse de dinastii neitaliene, regatul Sardiniei (sau Piemontului) era singura monarhie constituțională independentă. În plus, in-

¹ La asediul Gaetel și Messinei, în Piemont, a participat și o misiune militară română, formată din opt ofițeri, al căror curaj și vitejie au fost remarcate și apreciate de guvernul Italian (*Magazin istoric*, nr. 12/1970).

² *Magazin istoric*, nr. 1/1972; 5/1968.

⁴ În anul 1720, Piemontul (regiune din nord-vestul Italiei) și Sardinia au format, sub conducerea ducelui de Savoia, regatul Sardiniei. Acesta a fost un sprijinitor activ al poziției principatelor dunărene la conferințele de la Paris din 1856 și 1858.

tr-o Italie în care nivelul dezvoltării economice capitaliste stagna, regatul de la poalele Alpilor era singurul care izbutise să fină, cit de cit, pasul cu dezvoltarea capitalismului european.

Citeva zeci de mii de patrioți italieni persecutați după 1848 și-au găsit azil politic în Piemont. La Torino li s-au pus la dispoziție posturi importante în învățământ și administrație. Regatul și-a creat astfel un strălucit grup de oameni politici patrioți, devotați ideii de unitate, strinși în jurul primului ministru al regatului, contele Cavour, un „arhitect celebru” pentru că el „este cel care a construit Italia”, cum spunea Victor Emmanuel despre primul său ministru.

Cavour, fondatorul în 1847, al ziarului *Risorgimento*, ajunsese în opinia publică italiană expresia mișcării de renaștere a Italiei prin unificarea statului.

El a preconizat ca Piemontul să fie nucleul procesului de unificare: „Atita timp cit libertatea va exista într-un colț al peninsulei, nu trebuie să ne pierdem speranța în viitor”.

Existau însă adepți ai unirii care preconizau și alte căi de realizare a ei, în afara celei piemonteze. Funcționa ideea unirii în jurul papei, susținută de preoțimea catolică și întemeiată pe o retrogradă ideologie medievală. Se manifesta, cu putere, calea republicană, susținută de aripa radicală, de stînga, condusă de revoluționarul democrat Giuseppe Mazzini, fruntașul republicanilor încă din 1830. El reprezenta burghezia mică și mijlocie, muncitorimea și chiar „mase mari de țărani. Cel mai activ între mazziniști a rămas patriotul entuziast, eroul Italiei, generalul Giuseppe Garibaldi”. El voia îndepărtarea pe cale revoluționară a tuturor monarhiilor din Italia și crearea unei republici italiene unite. Toate acestea complicau enorm lupta pentru realizarea idealului de unitate a poporului italian.

Conștient de aceste dificultăți și de marea forță a dușmanilor unității naționale — Imperiul habsburgic, papa, monarhiile absolute ale statelor din centrul peninsulei, regele Bourbon din Neapole, care guverna Regatul celor două Sicilii,

Franța, care întreținea trupe la Roma, mare parte din nobilime, toți principii din Italia —, Cavour a înțeles că actul unirii nu se poate desfășura fără un context internațional favorabil. Pentru a-l obține, Cavour a socotit necesar ca Piemontul să participe cu un corp expediționar de 15 000 soldați la asediul Sevastopolului, din timpul războiului Crimeii (1853-1856), alături de trupele franceze și engleze. Dar, la Congresul de la Paris (1856), unde primul ministru piemontez a pus în discuție chestiunea italiană, el s-a lovit de opoziția înverșunată a Casei de Austria, care stăpînea cele mai întinse teritorii ale Italiei, iar atitudinea guvernului de la Viena a fost hotărîtoare în respingerea punctului de vedere italian (în ciuda bunăvoinței manifestate de Napoleon III, bunăvoință câștigată prin grațiile prințesei Matilda, „belissima contessa”, care avea misiunea de a cochetă cu împăratul Franței și, la nevoie, a-l seduce).

Deși faptele de arme de la Sevastopol nu aduseseră Italiei, la reuniunea de la Paris, un profit politic, totuși pentru Cavour și țara sa, momentul 1856 a fost rodnic: a consolidat bunele relații personale, deja existente, dintre împăratul francez și omul politic italian și, totodată, i-a întărit convingerea că problema peninsulei nu se putea rezolva la masa tratativelor, ci numai prin luptă contra dominației habsburgice. „Numai tunurile ne pot scoate din încurcătură”, devenise crezul lui Cavour în acel moment. Ideea unificării italiene cuprinsese întregul popor.

Franz Iosif cade în capcană

Eveniment epocal, unificarea Italiei — proces greu, îndelung, marcat de multe jertfe — s-a desfășurat legic, ca o dramă în cinci acte, fiecare act făcîndu-l posibil pe celălalt.

În înfruntarea cu Austria, Cavour și-a ales ca aliat Franța. În rîndul italienilor, originea lui Napoleon III² întreținea iluzia unui ajutor, deși se știa că împăratul nu voia să-și

piardă sprijinul papei. În iulie 1858, Napoleon III a acceptat totuși să-l întâlnească în secret pe Cavour, la Plombières. Acolo, cei doi oameni de stat au pus bazele unei alianțe și au discutat organizarea peninsulei în caz de victorie. În schimbul Savoiei și Nisei, pe care le primea de la Piemont, împăratul Franței s-a angajat să ajute Piemontul cu o armată de 200 000 oameni, pentru a face „Italia liberă pînă la Adriatică”, adică pentru a elibera Lombardia, Veneția, Parma și Modena. În iarna anului 1858, Piemontul și-a mobilizat armata. Mișcările unioniste au cuprins întreaga Peninsulă italiană. Guvernele Angliei, Rusiei, Prusiei și mai ales cel al Austriei urmăreau îngrijorate evenimentele. În Franța, oamenii politici de seamă, împărăteasa Eugenia chiar erau împotriva unui război care să implice armata franceză în Italia. „Sire, alergați spre prăpastie”, îl avertiza ministrul de externe, contele Walewski, pe Napoleon III, care el însuși se temea de o revoluție în peninsulă. Începuse să ezite. Intervenind direct, însemna că este de partea mișcării pentru independența și unitatea Italiei. De aceea i-a declarat lui Cavour că avea nevoie de un pretext. Ca să-l găsească, la Paris și Torino s-au făcut declarații publice belicoase împotriva Austriei.

Pentru a evita un război în Europa, guvernele Angliei, Rusiei, Prusiei au propus ținerea unui congres, dar Austria nu a așteptat ca dezbaterile diplomatice să rezolve problema italiană, ci a adresat un ultimatum guvernului de la Torino, cerîndu-i să-și demobilizeze imediat armata. Victor Emmanuel și Cavour au răspuns negativ. Împăratul Austriei, Franz Iosif, a trimis atunci în Piemont o armată de 250 000 soldați, sub conducerea generalului Francisc Gyulay. Napoleon III avea pretextul. Putea interveni ca apărător al sardinezilor. El a intrat în Italia, dar numai cu jumătate din efectivul de soldați cu care se angajase la Plombières (100 000 oameni) și a făcut joncțiune cu cei 50 000 luptători ai lui Victor Emmanuel, conduși de generalul La Marmora. Un uriaș val de entuziasm patriotic a cuprins întreaga Italie: mii și mii de

¹ Magazin istoric, nr. 10/1982.

² Napoleon III era nepot de frate al lui Napoleon I, familia Bonaparte fiind originară din Corsica.

voluntari au venit să se înroleze în armata piemonteză.

Lozinca întregului popor devenise strigătul: „Viva Italia!” La 20 mai, armata franco-piemonteză a obținut victoria de la Montebello, a pătruns apoi în Lombardia și, în urma bătăliei de la Magenta, din 4 iunie, i-a obligat pe austrieci să evacueze Milano și să se retragă în Veneția. Peste câteva zile, Napoleon III și Victor Emmanuel au intrat în Milano. În urma succeselor de pe cîmpul de luptă, în întreg centrul Italiei a izbucnit revoluția: principii Toscanei, Modenei și Parmei și-au părăsit tronurile, iar poporul a hotărât alipirea celor două provincii la Piemont. La rîndul lor, Bologna, Ferrara, Ravenna, Faenza, cerînd libertate și unire, au alungat autoritățile papale.

În aceste împrejurări, Franz Iosif a preluat personal comanda armatei. Ajutat de generalul baron von Hess, el a susținut, la 24 iunie, cunoscuta bătălie de la Solferino, în Lombardia. O bătălie de tip medieval, fără nici cea mai mică preocupare pentru crutarea forțelor, de ambele părți. Napoleon III a cîștigat lupta, ajutat mai mult de o furtună și o ploaie torențială, care i-au silit pe austrieci să-și părăsească pozițiile.

Dar imensele sale pierderi (12 000 oameni), faptul că Prusia își mobiliza armata la Rin și amenința cu intervenția, furia catolicilor din jurul papei, dar mai ales spaima de revoluția care tindea să cuprindă întreaga Italie l-au obligat să încheie, la 11 iulie, fără a se consulta cu Victor Emmanuel, armistițiul franco-austriac de la Villafranca. Franz Iosif ceda Lombardia Franței, care o „dona” regelui Piemontului. În schimb, în Modena și Toscana urmau a fi readuși principii alungați, Veneția rămînea sub stăpînirea Austriei, iar restul Italiei Centrale forma o confederație, sub președinția onorifică a papei.

Deși profund decepționat, Victor Emmanuel a semnat armistițiul. Cavour însă a refuzat, socotindu-se înșelat, trădat de împăratul francez, pe care l-a acuzat de lășitate, ca și pe propriul său rege, și și-a prezentat demisia. Napoleon III a părăsit repede Italia. La

19 iulie, era deja la Tuileries. În noiembrie, guvernul piemontez, condus acum de La Marmora, a iscălit pacea de la Zürich, încheiată pe baza armistițiului de la Villafranca, o adevărată cortină îndoliată peste *actul I* al procesului de unificare a Italiei.

Garibaldi și Cavour

Cavour a fost rechemat la putere în ianuarie 1860. El și adepții săi militau pentru o Italie regat, în vreme ce Garibaldi și garibaldienii preconizau republica. „Duelul Cavour-Garibaldi era un duel între Italia reală și Italia ideală”, spuneau contemporanii. Totul consta acum în viteza de acțiune: va cîștiga cine va manevra politicește mai repede și mai abil. Victor Emmanuel i-a cerut papei să admită unirea Romagnei și Umbriei cu Piemontul. Papa a refuzat vehement. Nu voia să renunțe la nici o palmă de pămînt din teritoriile revenite lui „printr-un decret special al providenței”. Cu ajutorul Piemontului, practic al lui Cavour, guvernele provizorii instituite în Modena, Parma, Romagna, Toscana au organizat plebiscite. Tema: unirea cu Piemontul — *da* sau *nu*. Zdrobitoarea majoritate a răspuns *da*. La Toscana, de pildă, 366 000 persoane au votat *da* și 15 000 *nu*.

Actul II al unificării Italiei s-a soldat deci cu o categorică victorie politică a Piemontului, dar drumul spre unirea deplină a provinciilor italiene era abia la jumătate.

Evenimentele din *actul III* au avut temperatura fierbinte a sudului, „mezzogiorno” —, unde entuziasmul revoluționar și patriotismul unionist, de o umitoare fervoare, s-au conjugat cu priceperea diplomatică a lui Cavour. Pentru atragerea în procesul de unificare a Regatului celor două Sicilii (Neapole), apărât de Austria, de Franța, de papa Pius IX, contele a manevrat cu multă dibăcie toți factorii, atît pe cei favorabili cit și cei ostili. Cavour a stabilit, în secret, contacte cu Garibaldi și astfel a fost posibilă, la 4 aprilie 1860, dezlănțuirea în Sicilia a revoluției populare pentru unitate. Cînd Ferdinand II, regele bour-

bon al Neapolelui, sprijinit de Austria și Rusia, a început represiunea, Garibaldi a întreprins expediția „Celor o Mie” de cămăși roșii, voluntari patrioți republicani, înarmați în taină tot de Cavour. Îmbarcați la Genova, garibaldienii au debarcat la Marsala, în Sicilia, și, la 15 mai, au cîștigat victoria de la Calatafimi împotriva trupelor lui Ferdinand II. Sporindu-și armata la 25 000 oameni, Garibaldi a trecut în Calabria, unde poporul l-a primit ca pe un eliberator. Rămase fără nici un sprijin, regele bourbon a părăsit Neapole, refugindu-se la Gaeta, iar la 7 septembrie 1860, Garibaldi a intrat triumfal în capitala sudului italian. Biruitorul își propusese să organizeze aici o republică, formă statală care trebuia să se extindă în toată peninsula. Succesele sale l-au îngrijorat însă pe Cavour, deși acesta recunoștea că ele „au dat o forță irezistibilă sentimentului unirii. Oamenii cei mai calmi și cei mai modești, cei mai conservatori au devenit unioniști. Orice altă soluție este respinsă”. Deci, spunea abilul om politic, „să nu-l ajut [pe Garibaldi] pot, dar să-l combat, nu”. Și atunci Cavour a lansat o altă lozincă: „Să i-o luăm înainte!”.

Ca să-și apere statele, papa își alcătuieste o armată de voluntari francezi, austrieci, belgieni, sub comanda generalului Lamoricière. Ceea ce nu i-a împiedicat pe garibaldieni ca, în focul entuziasmului, să pătrundă pe teritoriile papale.

Cavour însă, așa cum își propusese, le-a luat-o înainte: a pus în mișcare armata piemonteză spre sud, împrăștiind singur pe voluntarii lui Lamoricière. Apoi, unindu-se cu trupele lui Garibaldi a atacat adăpostul lui Ferdinand II de la Gaeta. În aceste împrejurări, Garibaldi a declarat că acceptă anexarea sudului la Piemont, cu condiția revocării lui Cavour din postul de prim-ministru (la 11 septembrie 1860 a trimis o scrisoare lui Victor Emmanuel, în care îi cerea destituirea lui Cavour), pe care îl acuza că „a umilit națiunea și a vîndut o provincie italiană” [Nisa].

Din considerente politice, regele a refuzat însă să se despartă de primul său ministru.

La 21 octombrie, Cavour a organizat un plebiscit care, cu 1 734 000 voturi pentru și 10 637 contra, a decis unirea sudului italian cu Piemontul. Temându-se de un război interitalian, Garibaldi nu s-a împotrivit.

Totodată, două provincii din statele papale au votat și ele unirea. Parlamentul din Torino, având deputați din toate provinciile, l-a proclamat pe Victor Emmanuel rege al Italiei. S-a consumat astfel actul III al luptei pentru unificarea peninsulei.

În palatul Quirinale

Mai rămneau însă multe probleme de rezolvat și, în primul rând, stabilirea capitalei la Roma, în centrul peninsulei, și revenirea Venetiei. Deși populația regatului lui Victor Emmanuel crescuse de la cinci milioane la peste 22 milioane, totuși noul stat era încă slab, nesudat, împovărat de datorii, cu o oștire incapabilă să susțină singură un război cu Austria (pentru Venetia) sau cu papa, apărât acum de Napoleon III (pentru Roma). Dezorganizarea administrației vechi și dificultățile organizării celei noi, defecțiunile inerente unor transformări atât de radicale, impozitele, crescute comparativ cu cele dinaintea unirii, brigandajul, îngrijorător mai ales în Italia meridională, cereau măsuri administrative care înfrizau să devină eficiente. Totuși lupta pentru desăvârșirea unificării n-a încetat. Cavour, credincios principiului „biserica liberă într-un stat liber”, declara că „Roma trebuia să fie capitala Italiei”, dar numai cu consimțământul Franței și cu păstrarea suveranității spirituale a papei.

După moartea, neașteptată a lui Cavour, la numai 51 ani, în iunie 1861, Garibaldi a adunat voluntari sub lozința „Roma sau moartea!” și, în august 1862, trecind strimtoarea Messina, s-a îndreptat spre Roma. De teama intervenției lui Napoleon III, guvernul italian, condus acum de Urbano Rattazzi, i-a barat înaintarea în Calabria, l-a făcut prizonier (fusesse rănit la un picior în timpul luptei) și l-a închis pe insula Capri. Doi ani mai târziu, în

septembrie 1864, Consiliul de Miniștri, sub președinția lui Marco Minghetti, pentru a demonstra că a renunțat la ideea de a obține Roma, a transferat capitala Italiei de la Torino la Florența. Era o soluție provizorie. Oricum, capitala se apropia de Roma.

Atenția opiniei publice era acum abătută asupra problemei Venetiei. Cind s-a conturat definitiv un conflict prusiano-austriac, provocat de unificarea Germaniei, Italia, cu consimțământul lui Napoleon III, a încheiat o alianță ofensivă cu guvernul de la Berlin. Armata ei de uscat, deși mai numeroasă decât cea austriacă, apărătoare a Venetiei, a fost biruită la Custoza (iunie 1866), iar flota — lângă insula Lissa (astăzi Vis, în R.S.F. Iugoslavia). Dar, în iulie, Austria a suferit o mare înfrângere, la Sadova, în fața Prusiei. În aceste împrejurări, Franz Iosif a cedat Venetia lui Napoleon III, care „a dăruit-o” Italiei. Ca de obicei, un plebiscit a desăvârșit trecerea orașului dogilor la Italia, cu 747 000 voturi pentru și 649 contra. *Actul IV* al unificării se încheia deci cu un câștig remarcabil pentru unionismul italian, deși fără glorie.

Desăvârșirea unificării se apropia de sfârșit: mai rămăsese Roma. Conștient că guvernul italian nu va renunța niciodată la Cetatea eternă, papa Pius IX și-a creat o nouă armată din voluntari străini. El și-a însoțit preocuparea pentru organizarea militară cu cea pe plan ideologic, lansând bula *Quanta Cura*, prin care condamna cu vehemență principiul statului laic, libertatea conștiinței, suveranitatea poporului și proclama infailibilitatea papei, independența bisericii față de stat și dreptul ei de a educa tineretul. Documentul, o veritabilă declarație de război împotriva liberalismului, excomunica pe foștii supuși papali care aderaseră la unire, precum și guvernul italian, pentru a fi acceptat anexarea statelor papale.

Garibaldi, evadând de la Capri, a încercat din nou, cu 5 000 voluntari, să pătrundă în Roma, izbutind să înfrângă unitățile militare papale. Dar Napoleon III a trimis în grabă

o brigadă comandată de unul dintre generalii săi, care i-a înfrânt pe garibaldieni la Mentana, în ziua de 3 noiembrie 1867. Mutarea capitalei la Roma era iarăși amânată.

În 1870, izbucnind războiul franco-prusian, Franța și-a retras trupele din Roma, iar după capitularea lui Napoleon III de la Sedan (2 septembrie 1870), armata italiană s-a apropiat de Roma. Papa n-a cedat decât sub imperiul forței. După ce au făcut o breșă la Porta Pia, trupele lui Victor Emmanuel au intrat în oraș. Era 20 septembrie 1870. Papa s-a închis în Vatican, jurând să nu iasă din această fortăreață atât timp cât puterea nu-i va fi restituită. Un plebiscit organizat la scurtă vreme a hotărât trecerea Romei la regatul italian. S-a consumat astfel *actul V* al unificării Italiei¹. Curînd, guvernul s-a mutat la Roma, iar la 7 iulie 1871, regele și-a făcut intrarea solemnă în Capitală, stabilindu-se în palatul Quirinale.

Traseul înfăptuirii unității politice și de stat a Italiei — moment esențial în istoria modernă a țării — prezintă semnificative similitudini cu procesul complex de făurire a statului unitar independent român, similitudini pe care le releva prof. Alberto S. Ghisalbetti, membru al Accademiei dei Lincei, președintele Institutului de istorie a Risorgimentoului, într-un interviu acordat revistei *Magazin istoric* (nr. 2/1976): „Procesul de unitate realizat de cele două popoare a fost un proces ireversibil, obiectiv, fundamental, fără de care ar fi fost de neconceput nu numai edificiul lor național, ci chiar existența lor. Presiunea exercitată din afară a fost unul dintre factorii care au propulsat cu și mai mare necesitate ideea unității, întrucât era limpede că dominația străină nu putea fi înlăturată de popoare divizate. Risorgimentoul italian și mișcarea românilor pentru unitate se întemeiază pe cinci trăsături comune — identitatea etnică, lingvistică, culturală, economică, de conștiință — și desigur aveau numeroase și importante deosebiri”.

¹ Epilogul unificării Italiei a avut loc în 1920, după primul război mondial.

BUENOS AIRES —

cronologia unei capitale (II)

Vreme de aproape două secole, Buenos Aires¹ (1 000 locuitori în 1664; 4 436 în 1738, 25 000 în 1780) rămîne un oraș sărac din sudul opulentului viceregal Peru. Cît timp politica Spaniei prevede ca întregul ei comerț cu America să se desfășoare prin Lima, port la Oceanul Pacific, Buenos Aires nu poate practica direct negoțul nici cu Europa, nici cu America de Nord. În mod natural însă, populația sporită și traficul dintre localitățile La Platel impun prosperitatea și creșterea în importanță a orașului, deși Spania manifestă un interes redus față de el. Minele de aur și de argint din Peru încă mai excită imaginația tuturor. Regele, consilierii săi și comercianții nici nu iau în calculele lor mica stație de negoț de pe La Plata, căreia îi este suficientă, gîndesc ei, o mică corabie cu produse pe an. De aceea în Buenos Aires înflorește un activ comerț de contrabandă. Amploarea operațiilor de negoț clandestin atrage atenția Madridului, care face eforturi pentru a le pune capăt, fără a înregistra însă nici un succes.

1776. Pentru a întări posesiunile sale în fața pericolului potențial prezentat de colonia portugheză Brazilia, Spania întemeiază viceregalatul La Plata, care cuprinde aproximativ teritoriile actuale ale Argentinei, Uruguayului, Paraguaiului și Boliviiei. Buenos Aires, devenind reședință a viceregalatului, începe să se dezvolte. Înfloresc meseriile, iau naștere mici întreprinderi de tip manufacturier, țesătorii, ateliere de fabricare a cărămizilor, de prelucrare a lemnului etc.

O impresionantă escadră spaniolă — 20 nave militare și 96 de transport, cu un echipaj de peste 9 000 persoane — condusă de Pedro de Sevallos, părăsește Madridul, îndreptîndu-se spre La Plata, cu scopul de a da o lovitură hotărîtoare centrelor de contrabandă portugheze. Spaniolii reușesc să-l alunge pe portughez pe malul răsăritean al La Platel și să se în-

stăpînească pe ambele maluri. El consideră că de acum înainte economia La Platel se va afla sub controlul Madridului, dezvoltîndu-se exclusiv în interesul metropolei.

1778, octombrie 12. Vechile restricții comerciale sînt abolite. Se promulgă un nou cod de comerț, aștit de liberal față de cel vechi, înfiet este denumit „regulile comerțului liber”. Noul regulament prevede o deplină libertate a comerțului între 13 porturi spaniole și 24 ale Americii spaniole, între care și Buenos Aires, care devine unul dintre cele mai mari porturi comerciale din America.

Eliberarea coloniilor engleze din America de Nord (1775-1783) și Revoluția burgheză din Franța (1789-1794) au un ecou profund în viceregalatul La Plata. „Contractul social [al lui J.-J. Rousseau] zboară din mîină în mîină... Robespierre și Convenția sînt modele vrednice de urmat. Buenos Aires se crede o continuare a Europei și, dacă nu mărturisesc

deschis că este francez și nord-american în spiritul și tendințele lui, în orice caz își neagă originea spaniolă”, scrie omul politicii și scriitorul argentinian Domingo Faustino Sarmiento, fost președinte al țării, între anii 1868 și 1874. În „bibliotecile din Buenos Aires și în alte centre ale viceregalatului La Plata, argentinienii progresiști citesc lucrările lui Montesquieu, Diderot, Voltaire și ale economiștilor englezi”.

1806, iunie 27. „În 1806, ochiul speculativ al Angliei cercetează harta Americii și nu mai vede decît orașul Buenos Aires, fluviul lui, viitorul lui”, scrie același om de stat argentinian, D.F. Sarmiento. Încercînd să exploateze slăbiciunea Spaniei, aliată cu Franța lui Napoleon I, ale căror flote sînt zdrobite la Trafalgar de flota amiralului englez Nelson, Anglia întreprinde o intervenție armată în La Plata, cu scopul de a transforma zona în colonie britanică. Buenos

¹ Magazin istoric, nr. 5/1984.

Aires (la data aceea avea 60 000 locuitori) cade în mîna generalului William Carr Beresford, care are un detașament de 1 500-1 600 oameni. Speriat și înepabil să-și organizeze forțele în fața invaziei, vicecelele Sobremonte părăsește Capitala, refugiindu-se în regiunile din interiorul viceratului, ceea ce provoacă disprețul patrioților față de autoritățile coloniale spaniole. Marele luptător pentru eliberarea și emanciparea țării sale, Manuel Belgrano, scrie atunci: „Mare mi-a fost rușinea, cînd am văzut intrînd în oraș trupele dușmane și numărul lor înflîm, comparativ cu populația Buenos Airesului. M-a durut să-mi văd patria sub stăpînire străină și mai ales în această situație umilitoare”.

August 20. O mică armată, de 3 000 oameni, organizată la Montevideo de capitanul de navă francez Santiago de Liniers, aflat în serviciul Spaniei, ajută de detașamentele bine înarmate ale patrioților din Buenos Aires, conduse de Juan Martín de Pueyrredon și numărînd 700 persoane, atacă pe generalul britanic invadator, care depune armele și cade prizonier, împreună cu statul său major.

1807, iunie 28. Trupe engleze conduse de generalul John Whitelocke debacă în apropierea Buenos Airesului. Desantul numără 12 000 persoane. Englezii dispun de multă artilerie, 20 nave de luptă și cea. 20 vase de transport cu muniție. Trupele lui Liniers sînt puse pe fugă.

Iulie 6. Britanicii încep asaltul orașului. Pe străzile Buenos Airesului are loc o înclătcare sîngeroasă cu populația, care, înarmată cu ce apucă, ridică baricade, alături de soldații lui Liniers, întorși în oraș. Trupele regulate engleze, conduse de generali și ofițeri superiori cu experiență, nu numai că nu reușesc să înfrîngă pe locuitorii orașului, dar sînt nevoite să predea armele. Două zile mai tîrziu, generalul Whitelocke semnează actul de capitulare. Conform acestuia, trupele engleze părăsesc Buenos Aires, evacuează Montevideo și returnează prizonierii. Eșuează astfel și a doua încercare a Angliei de a transforma La Plata în colonie sa.

Lupta antibrutalică accelerează mișcarea de emancipare. Masele populare din Buenos Aires, focarul ideilor patriotice, capătă conștiința forței pe care o reprezintă. „Războiul cu englezii a accelerat mișcarea de emancipare și a trezit în oameni sentimentul importanței proprii. Buenos Aires este un copil care învinge un uriaș” (D.F. Sarmiento). În depoziția sa în fața Tribunalului militar de la Londra, unde este judecat pentru înfrîngerea din La Plata, generalul Whitelocke spune: „Flecăre locuitor, liber sau sclav, s-a luptat cu hotărîre și îndrăzneală”.

1808. Armatele franceze, comandate de mareșalul Murat, intră în Madrid. Pe tronul Spaniei, este instalat fratele lui Napoleon, Joseph Bonaparte.

1810, martie. În fața ofensivei economice engleze, care amenință

pozițiile burgheziei din Buenos Aires, liderii ereoli, protestînd împotriva politicii înțelepte a vicecelele Cisneros, întemeiază o asociație secretă iacobină, cu caracter politic, condusă de Rodríguez Peña și Mariano Moreno. Conflictul dintre patrioți și partizanii vechiului regim s-a acutizat după venirea lui Cisneros la putere, care a acordat mari înlesniri economice negustorilor englezi, ce acaparau aproape întregul comerț exterior al La Platei.

Mai 17. Aflînd despre evenimentele din Spania și răscoala populară antispagnoală de la Caracas, locuitorii Buenos Airesului ocupă străzile, revendică libertatea comerțului, cer explicații autorităților.

Mai 20. Cisneros, alarmat de evoluția evenimentelor, convoacă o sedință restrînsă a ofițerilor spanioli, cu gîndul de a pune armata în stare de luptă.

Mai 22. În provincia La Plata izbucneste răscoala antispagnoală, condusă de Mariano Moreno și Manuel Belgrano. În piața centrală din Buenos Aires au loc demonstrații puternice. Grupuri înarmate înconjură palatul vicecelele. Cisneros este nevoit să convoace consiliul orașesc, în care se desfășoară dezbateri fructuoase: unii se opun cu îndrăzneală separării de Spania, alții, radicali, cer înlăturarea vicecelele și formarea unui guvern național. La ora 22,4 electorii, 115 cer demiterea vicecelele. „Causal cabildoului arăta orele 12 noaptea, cînd s-a sfîrșit votarea. Era ultima oră a stăpînirii spaniole în La Plata”, scrie Bartolomeo Mitre, președinte al Argentinei între anii 1862-1868. Pînă la formarea guvernului național, cabildoul din Buenos Aires își asumă puterea provizorie.

Mai 25. O zi rece, ploioasă. Încă de dimineață, locuitorii orașului umplu piața centrală și străzile laterale. O adunare a locuitorilor Buenos Airesului alcătuită de „Junta patrioților revoluționară, de fapt primul guvern național al viceratului La Plata, prezidat de colonelul Cornelio Saavedra. Revoluția (antispagnoală) din mai triumfă, prin intervenția populației. 25 mai devine sărbătoarea națională a poporului argentinian. Ea reprezintă o parte componentă a războiului pentru independența coloniilor spaniole din America (1810-1826) și pune capăt dominației coloniale de 300 ani a Spaniei.

După Revoluția din mai 1810, viața politică a țării este dominată de înfruntarea acerbă dintre unitariști și federaliști. Buenos Aires este baza principală a unitariștilor. Primii — adepții unei conduceri centralizate a țării și ai unui guvern național — reprezentau interesele tinerei burghezii din provincia Buenos Aires; ceilalți — care urmăreau să accentueze fărîmîntarea provinciilor și să-și păstreze privilegiile feudale — erau susținuți de latifundiarilor din zonele interioare ale Argentinei. Nucleul lor îl formau așa-numiții caudillos, mari proprietari de pămînt, de fapt stăpîni absoluți ai provinciilor. „Ca toate războaiele civile în care partidele sînt dezbinate prin profunde

deosebiri de educație, concepții și feluri, războiul intern din Republica Argentiniană a fost lung, dus cu înăpăinare, pînă cînd unul dintre elemente a învins... Orașele i-au învins pe spanioli, iar provinciile au învins orașele. Iată explicația originii revoluției argentinene, în cadrul căreia prima împuscătură s-a tras în 1810, iar ultima nu a răsunat încă”, scrie D.F. Sarmiento în 1845.

1811, septembrie 3. La Buenos Aires se formează un triumvirat, care concentrează în mîinile sale întreaga putere executivă. Unul dintre secretarii săi este revoluționarul reformator Bernardino Rivadavia.

1812, octombrie 16. Se formează un nou guvern, al doilea triumvirat (primul își încheie activitatea la 8 octombrie aceluiași an), care, în aceeași zi, emite un manifest, în care se specifică intenția guvernului de a convoca Adunarea generală constituantă, cerere exprimată de multă vreme de către populația Buenos Airesului.

1813, ianuarie 31. La Buenos Aires își începe lucrările Adunarea generală constituantă (intrată în istorie sub numele de Adunarea anului 1813). Ea își asumă puterea supremă în Provinciile Unite Rio de la Plata, puterea executivă revenind celui de-al doilea triumvirat. Deși nu adoptă o constituție, Adunarea ia o serie de hotărîri foarte importante pentru dezvoltarea ulterioară a țării, în sensul independenței ei. Ca nouăte — din textul documentelor de stat se omite numele regelui Spaniei, Ferdinand VII. De asemenea, ziua de 25 mai se proclamă sărbătoare națională, se adoptă imnul de stat și drapelul național. Stema Spaniei este abolită și înlocuită cu stema „Provinciilor Unite La Plata”, pe care stă scrisă deviza: „În unitate, spre libertate”. Adunarea decretază și abolirea sclaviei negrilor (lege care în Chile funcționa din 1810).

Februarie 3. Are loc bătălia de la San-Lorenzo, între armata lui San Martín (intrat în La Plata din primăvara anului 1812) împreună cu patrioții din Buenos Aires și trupele regale spaniole, care se încheie cu prima victorie a lui San Martín asupra spaniolilor pe pămînt american.

1816, iulie 9. La Tucuman, Adunarea constituantă proclamă independența Provinciilor Unite La Plata față de Spania, stat cu capitala la Buenos Aires și condus de Juan Martín de Pueyrredon, numit dictator pe viață (1816-1819), apoi de generalul Rondeau (1819-1820). Acum țara devine independentă și din punct de vedere juridic, pentru că, de facto, ea era independentă încă din 25 mai 1810. În sedința sa din 19 iulie, Adunarea adaugă, după cuvintele „Independență față de regele Ferdinand VII și față de urmașii săi”, următoarele: „...și față de orice altă stăpînire străină”.

1.2 Magazin istoric, nr. 4/1979: 1/1974.

1819, aprilie. Se adoptă prima Constituție a Provinciilor Unite La Plata, care statuează forma republicană de guvernământ.

1820, septembrie 26. După îndelungi frământări, perioadă în care conflictul dintre unitariști și federaliști a luat forme acute, transformându-se într-un aprig război civil, se ajunge la o înțelegere de moment. Este ales guvernator al Buenos Airesului, cu mandat de trei ani, Martín Rodríguez, mare latifundiar, care primește puteri discreționare, pentru a face ordine în provincii. Noul guvern este

a primei băneli din istoria țării; se fondează Academia națională de medicină.

1824, decembrie 16. Se convoacă Congresul național, care adoptă o constituție unitaristă.

1826, februarie 7. Argentinienii îl aleg președinte al țării pe Bernardino Rivadavia. În cuvântarea sa program, de a doua zi, noul președinte lansează ideea necesității unei capitale naționale, iar în congresul din 19 februarie propune declararea orașului Buenos Aires drept capitală a țării, ceea ce declanșează aprige dispute între federaliști și unitariști.

deratei. Trupele federale sînt silit să părăsească orașul, care este curînd asediat de Justo José de Urquiza, președintele confederației, a cărei capitală era orașul Paraná (capitala provinciei Entre Ríos).

1859, noiembrie 10. În urma unui război victorios purtat de armata lui Urquiza împotriva provinciei Buenos Aires, aceasta din urmă este inclusă în Confederația Argentina.

1860, mai 1. Bartolomeo Mitre, devine guvernator al Buenos Airesului.

1861. Armata federală, condusă de Urquiza, se află din nou în marș împotriva Buenos Airesului,

Imagine a orașului, la 1861

compus din doi federaliști și un unitarist, Bernardino Rivadavia.

1821-1823. În provincia Buenos Aires, Rivadavia înfăptuiește un larg program de reforme economice și politice. „Rivadavia vine din Europa și aduce cu el Europa, scrie D.F. Sarmiento; „Republica Argentiniană va realiza ceea ce n-a putut face Franța republicană, ceea ce nu vrea să facă aristocrația engleză, ceea ce îl îpsește Europei oprimată. Aceasta nu era o iluzie a lui Rivadavia, era ideea generală a orașului, era spiritul lui, tendința lui”.

1821, aprilie 7. Guvernul Rodríguez adoptă „legea ultiării”, care acordă dreptul de întoarcere în Buenos Aires tuturor emigranților izgoniți din oraș, din motive politice, în perioada 1819-1820.

1822, ianuarie 25. Buenos Aires, Entre Ríos, Corrientes și Santa Fé încheie „Tratatul celor patru”, prin care cele trei provincii interioare recunosc supremația Buenos Airesului. Între ele se proclamă pacea și prietenia, uniunea veșnică, libertatea navigației fluviale.

1822. Se declară libertatea cultelor; se emite un decret de înființare

Decembrie 24. Se sancționează o nouă Constituție, prin care se proclamă Republica Federativă Argentina, cu capitala la Buenos Aires, stat alcătuit pe baze confederative, dar unit și centralizat în jurul Buenos Airesului. Unitariștii anihilează astfel temporar opoziția federaliștilor. „Astfel educat, răsfățat pînă atunci de noroc, Buenos Aires s-a dedicat operei de a se constitui pe el însuși și de a forma Republica, tot așa cum se dedicase și operei de a se elibera pe el însuși și America: cu hotărîre, fără jumătăți de măsură, fără menajamente pentru obstacole. Rivadavia era întraparea vie a acestui spirit poetic, grandios, care domina întreaga societate” (D.F. Sarmiento).

1829, decembrie 8. Juan Manuel de Rosas, mare moșier (adept al statului federal), devine guvernator al Buenos Airesului (pînă în 1832), iar trei ani mai tîrziu, dictator (pînă în 1852).

Între anii 1838-1840 și 1845-1848 au loc două blocade ale Buenos Airesului de către francezii și englezii.

1852, septembrie 11. Izbucnește rebeliunea oligarhiei din Buenos Aires. Se constituie un guvern ostil confe-

Septembrie 17. Mitre câștigă bătălia de la Pavón. Partidul unitariștilor triumfă. Orașul Paraná încetează de a fi capitală.

1862-1868. Sub președinția lui Bartolomeo Mitre, Argentina devine formal un stat unitar. Autoritatea lui Urquiza se exercită numai în provincia Entre Ríos, unde el guvernează, întreaga sa viață, ca un suveran absolut. După 1862, la Buenos Aires (recensămîntul din 1869 înregistrează 178 000 locuitori) își au sediul două guverne: cel al Republicii și cel al provinciei Buenos Aires.

1872-1873. În oraș, în timpul președintelui reformator Domingo Faustino Sarmiento, se înființează secții ale Internaționalei I, creată la Londra, în septembrie 1864, de către Karl Marx și Friedrich Engels.

1874. Se fondează Academia națională de drept și științe sociale.

1880, septembrie 20. Buenos Aires devine singura capitală a Republicii Argentina. În jurul acestei date, orașul are 270 000 locuitori.

Florentina DOLGHIN

FILE DE EPOPEE

A DOUA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. Trepte din istoria românilor: detalii din basoreliefurile unui ansamblu monumental din Capitală.

Recunoașteți ansamblul?
(1974)

2. La ce dată a fost publicată platforma propusă de P.C.R. privind constituirea Blocului Național Democratic, finalizare a politicii de alianțe antifasciste promovate de partidul comunist și care a jucat un rol politic esențial în mobilizarea și angajarea tuturor forțelor patriotice ale națiunii în declanșarea revoluției din august 1944? (1984)

3. După dezlănțuirea războiului hitlerist antisovietic, P.C.R. a definit sarcinile imediate ale clasei muncitoare românești în cadrul luptei generale antifasciste a poporului român, într-o serie de documente, cum sînt Circulara C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941, Platforma-program a C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941, Rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942.

Cum se intitula Platforma-program a C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941? (1984)

4. Necesitatea imperioasă a ieșirii din războiul hitlerist era formulată de P.C.R. și

într-o însuflețită chemare adresată în martie 1944: „Interesul suprem național cere ca România, fără nici o întruziere, să rupă alianța cu Hitler și să întoarcă armele împotriva nemților, dușmanii comuni ai Națiunilor Unite și ai României. Numai astfel salvăm viitorul țării, al poporului, al armatei”.

Cui îi era adresată această chemare? (1980)

5. În 1941, în București, ieșea de sub tipar o lucrare monumentală a culturii românești, a cărei publicare, în condițiile represive ale dictaturii militar-fasciste, a reliefat activitatea antifascistă a doi mari cărturari, Al. Roșetti și G. Călinescu, care și-au

adus și ei contribuția în rîndul luptătorilor ce au pus capăt acelor ani întunecați din istoria poporului român.

Despre ce lucrare este vorba?
(1984)

6. Salutînd actul istoric al poporului român de la 23 August 1944, o publicație elvețiană apărută în acea perioadă consemna: „Poporul român, care a trebuit să suporte sacrificii grele pentru o cauză care nu corespundea deloc aspirațiilor sale, aștepta cu nerăbdare momentul în care putea să-și regăsească calea politicii sale tradiționale”.

Titlul publicației. (1976)

7. Secvență din luptele desfășurate de ostașii unei subunități românești în urmărirea inamicului hitlerist în retragere pe teritoriul Ungariei.

Preceaița numele subunității. (1982)

FILE DE
EPOPEE

CONCURSUL

magazin istoric

ediție 1984

CONCURSUL
MAGAZIN
ISTORIC
EDIȚIA 1984

8. 7 ianuarie 1945: „Dintre națiunile care luptă împotriva Germaniei hitleriste, România se situează azi în al patrulea rind în ce privește numărul de soldați care participă la bătălia de distrugere a nazismului”.

Ce post de radio făcea această apreciere? (1980)

9. „Insurecția națională — consemna reputatul istoric francez Henri Michel, referindu-se la fapta românească de la 23 August 1944 — a fost încoronarea luptei Rezistenței... Dar ea n-a fost o ridicare în masă romantică, mulțimea mobilizată a fost îndrumată de partidul comunist...”

Cum aprecia același istoric rolul P.C.R. în organizarea mișcării românești de Rezistență? (1979)

10. În care muzeu din Capitală se află expus acest grup

de personaje figurative, reprezentând servanții unui tun antitanc, utilizat de trupele române în războiul antihitlerist? (1983)

talon de participare
talon de participare
talon de participare
talon de participare
talon de participare
talon de participare

Dr. CLAUDE GAIER

„Eu cred în lecțiile istoriei”

August 1980. Printre delegațiile participante la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice se află și cea a Belgiei. Îl rog pe dr. Claude Gaier, venit la București pentru a asista la lucrările Comisiunii de istorie militară comparată, să se prezinte cititorilor:

— Sunt colaborator al Universității din Liège și director al Muzeului armelor din același oraș. Cercetările mele vizează, în general, istoria militară și, în special, istoria armamentului în perioadele evului mediu și Renașterii. Rezultatele muncii mele se încadrează în așa-numita „nouă istorie”, care presupune o perspectivă globală asupra fenomenelor sociologice.

— Din punct de vedere istoriografic, ce părere aveți despre structura lucrărilor congresului de la București?

— Cred că acest congres a stat sub semnul unui pluralism al concepțiilor și al unei amplitudini mai largi a câmpului de investigație al istoricilor. De asemenea, congresul a acordat mai mult loc, decât în trecut, problemelor actualității.

— Omenirea poate învăța din experiențele trecutului?

— Filozoful și romancierul francez Julien Benda (1867-1956) spunea: „experiența cuiva n-a folosit niciodată altcuiva”. Este, în același timp, și just și inexact! Deoarece eu cred în capacitatea istoriei de a explica și a pune în lumină anumite fenomene. Eu cred în lecțiile istoriei.

— Ce părere aveți despre opinii, adesea divergente, ale istoricilor în raport cu adevărul istoric?

— Confruntarea dintre istorici dă, cred, multă durere de cap celor care afirmă că dețin monopolul adevărului; o dispută de idei este, fără doar și poate, o dovadă de înțelepciune.

— Credeți că științele istorice pot contribui la atingerea obiectivului suprem al epocii contemporane, pacea și prietenia între popoare?

— Istoria este și o școală de critică. Ea ne învață cum să ne apărăm de sloganuri și de idei preconcepute. Astfel de noțiuni periculoase duc la agresiuni contra popoarelor.

— Cum v-ați simțit la București?

— Organizarea și ospitalitatea au fost excelente. Am descoperit aspecte cuceritoare ale României și poporului român. Spun aceasta deși aparțin unei școli de gândire care rezultă dintr-o perspectivă economică și socială diferită de viața obștească dusă în țările socialiste.

Am constatat că, în ansamblu, școala istorică românească a dat dovadă de o mare vitalitate, de o remarcabilă productivitate și de o mare deschidere față de fenomenele mondiale. Această politică de deschidere constituie cea mai bună garanție asupra calității și obiectivității ei.

Revoluția tehnico-științifică a pus la dispoziția istoricilor nesperate mijloace de investigație, permițându-le să-și aprofundeze și să-și extindă cercetările, concepțiile, confruntările. Încă nu s-a subliniat îndeajuns că dispunem de informații asupra trecutului — în pofida lacunelor existente — cu mult superioare celor care au existat până în prezent.

Interviu consemnat de
Ana Maria ȘERBĂNESCU

LA ȘCOALA IDEILOR LUI

TEOFIL CORIDALEU

CONSTANTIN NOICA

Dacă în aria dominată de marea putere otomană, orașele românești București și Iași au reprezentat, două veacuri după căderea Bizanțului, focare de cultură spre care se îndreptau atât profesori de renume cât și tineri dornici de învățătură din alte țări ale Europei, aceasta s-a datorat și activității Academiei domnești¹. Despre Academii de la Iași și București s-a scris mult, începând de la Kogălniceanu, Xenopol, Erbiceanu, Iorga și pînă astăzi. E drept, în așezămintele acelea limba de predare era greacă. Dar nu tot ce e grec e fanariot în România, și nu tot ce e fanariot e neromânesc. Și, dealtfel, școlile au fost înființate din voință românească, încă înainte de fanarioți, iar dacă învățămîntul universitar era în greacă, după cum cel apusean adoptase latina, el nu era mai prejos decît cel din orașele italiene ori germane ale timpului.

Despre aceste școli, istoricul Constantin Erbiceanu² scrie: „Nu existau școli pe acele

vremuri grele decît în Apusul Europei și la noi, la români. Cele din Constantinopol și din tot Orientul erau de aproape priveghiate și aspru cenzurate de autoritatea turcească. La români însă școlile s-au bucurat de toată libertatea în învățămînt și pentru aceea năvăliau aicea toți cei din Orient, ori de ce nație erau”; sau: „Școlile de aci sînt bune, de vreme ce mitropoliți, episcopi și fii de boieri, ce-și făcuseră studiile aci, știau uneori greaca veche, franceza, ba chiar italiana. Și sînt școli superioare — adaugă el — de vreme ce boierii nu-și mai trimit fiii în străinătate, iar cei din Orient aleargă aci, spre ele”.

Nicolae Iorga susține aceeași idee în 1928, cînd se referă la data întemeierii Universității din București; Iorga scrie atît pentru români cît și pentru străini — căci își publică și în limba franceză comunicarea — cum că în țările noastre cultura are altă adîncime decît cea obișnuit recunoscută și că, „în toate aceste privinți e mai sus Bucureștiul”. La celălalt capăt al Europei, un mare bizantinolog, suedezul Börje Knös, afirmă, la rîndul său, în

¹ Magazin istoric, nr. 9, 11/1983.

² Constantin E. Erbiceanu (1838-1913), membru al Academiei române. A publicat, deosebit, lucrări referitoare la istoria culturii în timpul domniilor fanariote — n.r.

Istoria literaturii neogrecești, apărută la Uppsala, în 1962: „Putem constata că literatura antichității grecești era mai bine învățată la școlile din Iași și București decât în Europa Occidentală”. Sînt numai cîteva din gîndurile pe urmele cărora este o datorie să mergem și să le dăm o justificare de amănunt. Căci problema ce se ridică astfel este: ce anume se învăța la acele academii? În ce consta cultura noastră superioară?

Istoricii de după Iorga n-au întîrziat să reia problema celor două academii, cercetînd-o în cadrul celui admirabil secol XVII românesc. Este secolul în care dăm cronicari mai adînci decât cei francezi, după cum este secolul în care aici, în spațiul acesta, se concentrează tot ce e cultură superioară, liberă, în aria postbizantină, locul în care se refugiază patriarhii alungați și învățații greci persecutați nu numai de turci, dar și de închistarea și reacționarismul Bisericii, ei venind aici nu doar spre a vorbi grecește, ci și spre a învăța românește, așadar, lăsîndu-se integrați de cultura noastră, cum se integraseră în ființa noastră Cantacuzinii¹ și cum o va face, pe alt plan, marele Antim Ivireanul².

În cercetarea acestui al XVII-lea veac, istoricii de astăzi nu ostenesc cu rîvna lor. Iar ceea ce pare curios, la prima vedere, este că din istorici obișnuiți ei se transformă tot mai mult în istorici ai culturii, ba chiar în istorici ai învățămîntului. De pildă, regretatul Victor Papacostea s-a stins din viață în timp ce se străduia să arate data întemeierii Academiei din București. Toată această pioasă migală a istoricilor se justifică prin aceea că, în timp ce în Apus istoria culturii nu e decât a culturii, la noi — cum o arată din plin cîteva momente din istoria ei, ca școala latinistă, Gh. Lazăr³, sau începutul sec. XIX — școala n-a fost niciodată simplă școală; ea a fost deopotrivă pornirea către o cultură izvorîtă din realități sociale și spirituale autentice, un act de afirmare națională, un mijloc activ de luptă. Așa au fost cele două academii românești, pe care nici Biserica nu le-a cerut, nici turcii, nici grecii din Fanar și nici simpla trufie a vreunui domnitor.

Pe deasupra, spre deosebire de catolicism, care uneori bloca învățămîntul în Apus, ortodoxia nu cere școlii să catehizeze conștiințele, ci li lasă liberă afirmare, în cazul de față una pe linii de progres, făcută plină și de oameni ai Bisericii, alături ori chiar împotriva Bisericii, astfel că a studia istoria culturii și învățămîntului la noi înseamnă a face, pur și simplu, istorie.

Dar, dacă istoria sec. XVII și, cu atît mai mult a celui următor, se împlinește prin cultură, cultura prin învățămînt, iar acesta își capătă organizarea superioară în cele două academii, întrebarea este iarăși: ce se învăța acolo?

Răspunsul la această întrebare este legat indirect dar temeinic de numele învățatului grec, al gînditorului aristotelic Teofil Corida-

leu⁴. Indirect, deoarece filosoful-dascăl nu a fost niciodată în România, deși, într-o scrisoare către discipolul său Ion Caryofilis, își exprimase dorința de a veni în țara noastră. Temeinic, fiindcă el este autorul manualelor care au stat la baza învățaturii predate în Academiiile românești. Iar dacă nu se poate spune că tot învățămîntul a fost și a rămas, de-a lungul a peste un secol și jumătate, coridalean, el este precumpănitor așa și rămîne chiar după reforma din 1755, de la Iași, sau după cea a lui Ipsilanti⁵, de la București (1776), după cum o dovedesc și zecile de manuscrise, copii sau originale, aflate la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Bogata colecție de manuscrise Coridaleu din țara noastră l-a determinat pe distinsul istoric Cleobul Tzurkas, din Thessaloniki, să susțină în 1948, la Universitatea din București, o teză de doctorat cu titlul: *Începuturile învățămîntului filosofic și ale gîndirii libere în Balcani. Viața și opera lui Teofil Coridaleu*. Reeditată în 1967 în Grecia, această lucrare, ca și altele dedicate învățatului profesor și autor de manuale Teofil Coridaleu, a contribuit la impunerea numelui său în lumea științifică.

Rolul îndeplinit de Teofil Coridaleu în viața culturală a sud-estului european și chiar a Rusiei, în sec. XVII, explică faptul că, deși învățatul nu a publicat nimic în timpul vieții, operele sale (printre care: *Comentarii și probleme privind Logica lui Aristotel, Curs introductiv în Fizica lui Aristotel, Comentarii la tratatul Despre suflet, Tratat de geografie sau Despre pămînt și părțile sale etc.*; ultimele, *Introduction à la logique et Commentaires à la métaphysique*, tipărite în apreciate ediții bilingve — greacă și franceză — la București, în 1970 și respectiv 1972) au fost în parte editate postum, așa cum s-a continuat să se învețe după cursurile sale în multe școli din Europa și, îndeosebi, la Academiiile din București și Iași. Astfel, la școala ideilor lui Teofil Coridaleu, timp de aproape 150 ani s-au format mari cărturari și personalități politice românești, de la Dimitrie Cantemir la Eufrosin Poteca.

Am întreprins, acum mai bine de un deceniu, alcătuirea unei ediții Coridaleu, cu text grec și traducere franceză, în două scopuri: primul, pentru a demonstra că de la înființarea Universității din București sînt în realitate trei sute de ani; al doilea, spre a determina pe învățații greci să continue ediția Coridaleu, după ce publicasem aici (în 1970-1972), cu ajutorul profesorului grec T. Iliopoulos, de la Liceul „Gh. Lazăr”, primele două volume ale ediției.

Poate că inițiativa de acum a autorizatei reviste *Magazin istoric*, de a reactualiza problema Coridaleu, ne va ajuta să reușim în ambele noastre intenții, spre cinstirea veacurilor de cultură ale acestei țări.

¹ În nr. 5/1983 semnalam descoperirea, la Arhivele statului din Călărași, a manuscrisului original al *Geografiei* lui Teofil Coridaleu. Mai mulți cititori ne-au solicitat amănunte despre viața, opera și rolul acestui cărturar, în viața culturală românească a veacului XVII — n.r.

² *Magazin istoric*, nr. 2-3/1983.

³ *Magazin istoric*, nr. 4-6/1983; 7-8/1968, 4/1969, 5/1970, 11/1975; 9/1973.

Filosof și medic, eretic și ateu

CLEOBUL TZURKAS, Salonic,

doctor în litere și filosofie al Universității din București

Din lucrările istoricului grec Cleobul Tzurkas,

Les débuts de l'enseignement philosophique dans les Balkans,

La vie et l'oeuvre de Théophile Corydalée,

Les années d'études de Théophile Corydalée à Rome etc.,

prezentăm cititorilor noștri câteva fragmente,

cu titlul și subtitlurile redacției noastre.

Viața atât de zbuciumată a învățatului Teofil Coridaleu a constituit, vreme de peste 100 ani, un prilej de controversă pentru cei mai renumiți dintre biografilor săi. Datorită însă investigațiilor întreprinse, în-deosebi în ultimele două decenii, ea a devenit astăzi bine-cunoscută, cu excepția perioadei care a precedat prezentarea sa la examenul de admitere în Colegiul grec din Roma (1604), perioadă despre care avem puține date certe.

Se știe că s-a născut în 1574, în cartierul Corydallos din Atena, situat la poalele muntelui de unde regele Xerxes, în anul 480 î.e.n., asistând la faimoasa bătălie navală de la Salamina, a fost martorul distrugerii marii lui flote, preludiu al propriului său dezastru¹. Tânărul Teofil, pentru a-și arhaiza numele după moda vremii, l-a adoptat pe acela al cartierului său natal. De aceea, îl găsim menționat în documente fie ca „Scordalus”, „Corydaleus”, „Corydalo”, fie sub numele de „Coridallides”, cum apare în re-

gistrele Universității din Padova; unica semnătură autografă care ne-a parvenit de la el și care se află pe o filă la Cabinetul de manuscrise al Academiei R.S. România este „Koridalleus”.

Cunoștințele noastre despre învățământul din Atena în a doua jumătate a secolului XVI fiind sărace, presupunem că filosoful și-a început educația pe lângă vreunul din acei dascăli anonimi, dar devotați slujitorii ai culturii, care n-au încetat să predea scrierea, citirea și gramatica chiar în vremurile cele mai întunecate din existența națiunii elene. E foarte probabil că, după ceva timp, Coridaleu a devenit el însuși profesorul particular al unor elevi pentru a-și câștiga existența.

Un examen de doctorat în 1613

Avea 30 ani când s-a hotărât să plece la Roma. În februarie 1604 a fost admis la examenul de intrare, ca bursier, în Colegiul Sf. Atanasie din Roma, denumit și Colegiul grec, aparținând de congregația *De Propaganda Fide*².

² Congregația *De Propaganda Fide*, înființată de Papa Urban VIII în sec. XVII, avea în subordine bisericile catolice din diferite țări și acorda burse studenților în filosofie și teo-

A trecut cu succes toate probele, deoarece, în aprilie același an, a fost primit și în internatul institutului. După cinci ani de studii, la 12 octombrie 1608, a părăsit colegiul „cu consimțământul superiorilor săi”. După cum reiese dintr-un registru al școlii, Coridaleu a fost un student sringuincios, având o comportare exemplară. Dar, odată plecat, „s-a dovedit un răzvrătit și un dușman al Sfinței Biserici romane [catolice] care, cu milă și dragoste l-a hrănit timp de cinci ani, nu numai cu hrană trupească ci și spirituală”, menționează același registru. Pasărea scăpase din colivia catolică a congregației *De Propaganda Fide* și zburase spre alte orizonturi.

S-a oprit la Veneția, unde a predat la Școala comunității ortodoxe numai câteva luni (octombrie 1608-iulie 1609), refuzând să-și reînnoiască angajamentul pentru anul școlar următor, deși i s-a oferit o leață enormă pentru acea vreme, de 250 ducați pe an. A preferat să urmeze cursurile Universității din Padova³.

Datorită amabilității Rectoratului Universității din Padova și a Serviciului de conservare a arhivelor am obținut

logie, în scopul de a face prozeliti care să răspîndească religia catolică. Printre studenții Colegiului congregației s-au numărat și românii Gh. Șincal și Petru Malor.

³ *Magazin istoric*, nr. 6/1976.

¹ Xerxes I, regele persilor (486-465 î.e.n.), după ce reprimă răscoala Egiptului și Babilonului împotriva dominației persane (486), traversează, în fruntea unei armate de c. 180 000 oameni, Hellespontul (480), obține o victorie la Thermopyle, în urma căreia ocupă Beotia și Atena, dar este înfrânt în bătălia navală de la Salamina, grecii salvându-și astfel independența.

Universitatea din Padova, în sec. XVII...

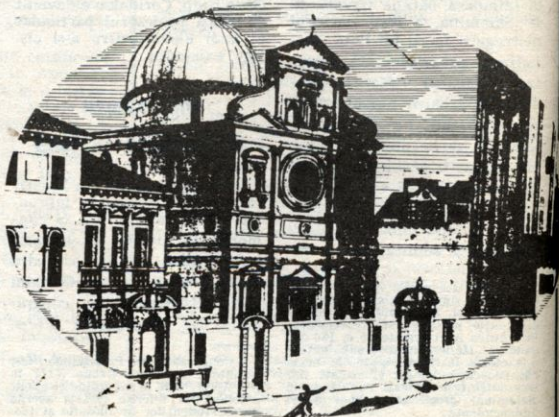
fotocopiile a două importante procese-verbale. Primul a fost redactat la 31 mai 1613, cînd principalul profesor al lui Coridaleu, Cesare Cremonini, l-a recomandat Colegiului Universității, solicitînd înscrierea studentului său la examenele de doctorat în filosofie și medicină. Conform procedurii consacrate, cîte un profesor de la fiecare facultate trebuia să garanteze pentru aptitudinile și zelul candidatului. Cesare Cremonini a făcut-o pentru filosofie, iar prof. Rolato Biddello pentru medicină. După care, Coridaleu a fost prezentat conducătorilor săi științifici, în număr de zece, cîte cinci de fiecare facultate, care au semnat respectivul proces-verbal.

Examenele au durat mai multe zile. Ele constau din două dizertații expuse oral și dintr-o discuție publică asupra unor subiecte alese din domeniile celor două discipline, subiecte pe care rectorul Universității le trăgea la sorți în ajunul examenului. La 1 iunie 1613, Coridaleu și-a ținut strălucit prima dizertație și, cu același succes, pe cea de-a doua. În 5 iunie, în fața plenului Universității, a dezvoltat magistral subiectele trase la sorți.

Al doilea proces-verbal descrie în amănunt ceremonia proclamării sale ca doctor în cele două discipline. În prezența a 25 „foarte celebri și ilus-

trissimi filosofi și medici reu-niți, anume, în Adunarea Extraordinară”, ca și în fața rectorului Universității și a vicarului general al Episcopiei din Padova, „Domnul Theophil Corydalides, atenian, fiul lui Mihail, a citit subiectele uneia și ale celeilalte discipline, trase pentru dînsul la sorți, ieri [4 iunie] și, fiind foarte sever examinat, a excelat lămurind și dezvoltînd întrebările foarte grele pe care excelentissimi profesori i le-au ales, prin tragere la sorți,

.. Colegiul grec din Veneția, la sfîrșitul secolului XVIII...

din filosofie și medicină, astfel încît, în fața întregii Adunări, a dat dovada de nețăgăduit a erudiției sale”. La sfîrșitul examenului, Coridaleu a fost proclamat solemn doctor în filosofie și medicină, cu „unanimitate de voci” de către „excelentissimi și ilustrissimi” examinatori, toți semnatori ai procesului-verbal menționat. Întrebările trase la sorți (cîte două de fiecare știință) au fost: 1) Asupra Cărilor I-a și a II-a din tratatul lui Aristotel *Despre suflet*; 2) Asupra eterului în general din *Fizica* aceluiași autor; 3) Capitoul IV din cartea *Arta medicinei* și 4) *Corpul este sănătos*, din aceeași carte.

Denunțat Vaticanului

După zece ani, Coridaleu s-a reîntors în Atena. Visul său era, se pare, să predea filosofia în locurile pe unde, cu două mii de ani mai înainte, răsunaseră vocile lui Platon¹ și Aristotel². Și, în 1614, visul

¹ Platon (427-347 î.e.n.), filosof grec, unul dintre cei mai mari gânditori ai antichității. A întemeiat la Atena școala filosofică numită Academia (c. 387 î.e.n.).

² Aristotel (384-322 î.e.n.), savant și filosof grec, un timp discipol al lui Platon, numit și Stagiritul după orașul natal Stagira; fondatorul „Lycceului” unde își preda învățătura.

i s-a realizat. După o lungă întrerupere, la Universitatea din Atena era din nou predată învățătura Stagiritului.

Dintr-o scrisoare adresată în 1615 lui Dionysios Macri, un erudit prieten al său din Veneția, aflăm că două luni după sosirea în Atena s-a îmbolnăvit grav. Pe deasupra, concetățenii săi (Atena era pe atunci un oraș de circa 10 000 locuitori), asemenea celor din vremea lui Socrate¹,

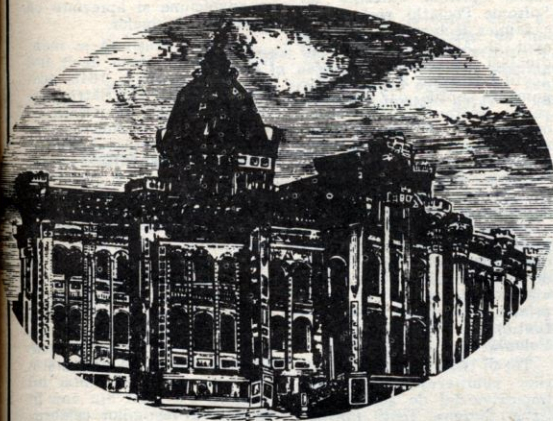
turii grecești și europene. Din Atena a plecat în Cefalonia și de acolo la Zante (ca și Cefalonia, Zante face parte din Insulele ionice). Cu ocazia investirii lui Chiril Lucaris² ca patriarh al Constantinopolului, Coridaleu îi adresează o scrisoare de felicitare, exprimându-și, totodată, dorința de a lucra în preajma sa. Ca urmare, patriarhul îl invită pe filosof în „regele orașelor”, încredințându-i misiunea de a

a căpătat profilul institutelor superioare de învățămînt din Italia. Dar nu a rămas acolo decât cîțiva ani, deoarece, în noiembrie 1628, reapare la Zante „învățîndu-i pe copii”.

Dintr-un important document descoperit în 1958 în arhivele venețiene, știm ce s-a petrecut cu Teofil Coridaleu între 1628 și 1636, perioadă ce a iscat multe controverse între biografi săi. Documentul este un raport confidențial întocmit în urma unei anchete privind activitatea lui Coridaleu, denunțat Vaticanului că ar face propagandă împotriva credinței și că i-ar învăța pe copii să fie ateî. Documentul conține aprecierea că „susținu Coridaleu, considerat ca foarte erudit și prea-cinstit de toată lumea (din Zante), este primit în casele cetățenilor celor mai de vază, dintre care mulți îi trimit pe copiii lor ca să-i instruiască”.

În acea epocă, Chiril Lucaris, revenit în 1637 pentru a șaptea oară pe scaunul patriarhal, acuzat de calvinism, era vizat de o luptă aprigă care se ducea între ambasadorii din Constantinopol ai statelor catolice (Franța, Austria, Polonia, Spania) și cei ai statelor protestante (Anglia, Țările de Jos, Prusia etc.). Folosind toate posibilitățile legale și ilegale, printre care intrigile, calomniile, banii și chiar asasinatele, fiecare grupare încerca să-și impună oamenii. Hărțuit de catolici, care-l atacau prin toate mijloacele, Lucaris s-a îndreptat către ambasadorii statelor protestante, cerîndu-le ajutor în acest teribil joc diplomatic. A devenit deci prietenul ambasadorului Angliei și al celui al Țărilor de Jos. Prin scrisori insistente, l-a chemat din Zante și pe Teofil Coridaleu, pe care îl știa capabil să-i înfrunte adversarii în conflictul ce îmbrăcase veșmintul unei dispute de idei. Îl promitea o situație „dennă de un filosof atît de renumit”.

Ajuns la Constantinopol, Coridaleu a fost primit cu onoruri de către Lucaris și înalta societate constantinopolitană. Academia din Fanar, unde activitatea culturală se stinsese, a fost din nou reorganizată de către el. Dar, din nefericire, această situație nu

...și Marea școală patriarhală din Fanar. Gravură din 1883

În p. 47: inscripția de pe frontispiciul noului edificiu al Academiei de la Sf. Sava, inaugurat în 1779

fi făceau viața amară, așa cum reiese dintr-o altă scrisoare adresată lui Macri în 1619, în care Coridaleu își exprimă amărăciunea provocată de tot felul de intrigi. Disperat și decepționat, se decide să părăsească Atena, „de dragul căreia — scrie el — am abandonat Europa, universitățile ei și dulcea libertate, preferînd jugul sclaviei” — referindu-se, probabil, la faptul că la Atena munea mai mult pentru o leafă mai mică.

Era în toamna anului 1620. A fost deci profesor în Atena șase ani, timp în care a format o serie de cărturari cu nume de rezonanță în istoria cul-

organiza cursurile Academiei din Fanar, care, datorită lui,

² Chiril Lucaris (1572-1638), prelat grec, patriarh de Alexandria (1602-1620) și de Constantinopol (1620-1638 cu întreruperi). Între 1613 și 1620 a stat în Muntenia, timp în care a scris, la cererea lui Radu vodă Mihnea (1601-1602; 1611; 1611-1616; 1620-1623), o cărtuile împotriva propagandei catolice. Domnul român l-a închinat Mănăstirea Stănești și satul Segarcea din Dolj. La cererea principelui Transilvaniei Gabriel Bethlen (1613-1629) de a sprijini convertirea românilor la calvinism, Chiril îi răspunde: „Fățiș sau în taină să ajutăm cu miliniile noastre la această desertare ar fi un păcat din partea noastră, pe care toate chinurile de pe pămînt nu l-ar putea spăla”. Pentru ca acest lucru să fie posibil, adaugă el, „trebuie înainte de toate să se rupă legătura de singe și de lubre, care... în felul cel mai strîns, leagă pe românii din Ardeal cu locuitorii din Muntenia și Moldova. O prefacere de lege la cei dintîi n-ar îngădui nicodată domnii români” (vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1977).

¹ Socrate (469-399 î.e.n.), filosof grec (vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1974). L-a avut ca discipol, printre alții, pe Platon.

a durat prea mult. Propaganda catolică a găsit calea prin care să se debaraseze definitiv de Chiril Lucaris. În iunie 1638 a avut loc deznădămintul. Prelatul a fost asasinat, aruncat în mare și, apoi, cadavrul său ținut pe străzi. Printre prietenii și partizanii săi persecutați s-a aflat și Teofil Coridaleu. A scăpat ascunzându-se în casa unui discipol. Deoarece studenții erau cu toții de partea profesorilor lor, Academia a fost închisă. În iulie 1639, partidul lucarist, cu sprijinul ambasadelor Angliei și Țărilor de Jos, a reușit să-l impună ca patriarh pe Parthenius I cel Bătrîn, un cleric ponderat și înțelept. În plus, acesta era și un admirator al lui Coridaleu, căruia i-a acordat cinstea de a pronunța discursul oficial la ceremonia investiturii lui. Ceea ce a înveninat iarăși atmosfera. Conflictul a reizbucnit câteva luni mai târziu. În timpul unei obișnuite predici de duminică, Meletius Syrigos, oratorul Patriarhiei, referindu-se la discursul lui Coridaleu, l-a atacat pe filosof atât de violent încât a provocat un adevărat scandal. Acuzațiile îl vizau nu numai pe Coridaleu, ci filosofia însăși. Era unul din episoadele „războiului” clasic dintre teologie și filosofie, război care agită spiritele din Occident în decursul întregului ev mediu. „Acest om — a spus Syrigos — seamănă zizania în turma credincioșilor și în discuțiile pe care le are cu elevii lui face tot ce poate ca să-l îndepărteze de hrana lăsată de Bunul Păstor oilor sale. Vă sfătuiesc să nu-i dați ascultare, deși e filosof. Să luăm aminte la ce a spus Sf. Pavel: «Feriți-vă de cel ce încearcă să vă piardă prin filosofie, căci credința nu ne-a fost dată de filosofi, ci de cuvântul Domnului». Aș putea chiar să spun — a continuat Syrigos — că filosofia contrazice în multe privințe teologia... Nu trebuie deci să-l urmărim pe acest om, căci, deși bun cunoscător al filosofiei, în privința teologiei este neprinceput și fără credință...”

Coridaleu se afla printre cei ce ascultau spusurile lui Syrigos. Amenințat să fie linșat de

mulțime, a reușit din nou să scape și să găsească adăpost în un înalt demnitar. Dar dizgrația în care căzuse filosoful ce-și căpătase faima de eretic inveterat nu a ținut mult. În 1640, preda din nou la Academia din Fanar.

Ochelarii din România

În calitate de *didascal* („profesor”) a semnat o memorabilă epistolă adresată lui Sofronie Pociatki, rectorul Academiei Rutene din Kiev și apoi al Academiei domnești din Iași. În această scrisoare, Teofil Coridaleu îi furniza argumente subtile, dar eficiente, pentru apărarea comunităților ortodoxe din Polonia și Rutenia și pentru stăvilirea propagandei catolice și protestante în Moldova, propagandă ascunzind intenții politice anexioniste. Lupta dusă de ortodocși pentru salvarea propriei lor existențe era condusă atunci de înaltul prelat de origine română Petru Movilă¹, arhiepiscop de Kiev, prietenul și exarhul (reprezentantul) lui Chiril Lucaris în Polonia.

Tot în 1640, în pofida atacurilor neîntrerupte îndreptate împotriva lui de același Meletius Syrigos, Teofil Coridaleu a fost numit de către Parthenius I cel Bătrîn arhiepiscop de Naupacta și Arta. Care au fost adevăratele motive ale înălțării, la cel mai înalt rang eclesiastic, a acestui om, considerat până atunci un

eretic notoriu? Ele trebuie căutate în: 1. spiritul liberal al Bisericii ortodoxe; 2. politica înțeleaptă de potolire a disputelor, promovată de Parthenius I; 3. intenția cercurilor din Fanar de a-l îndepărta pe Coridaleu, cu orice preț, din Constantinopol, unde prezența sa era considerată periculoasă din cauza marelui prestigiu de care se bucura ca profesor și a atașamentului dovedit de tineret față de noile idei propagate de el, privite cu suspiciune și apreciate ca potrivnice dogmelor.

Dar nu a reușit să se mențină ca arhiepiscop decât doi ani. În septembrie 1642, același Parthenius cel Bătrîn, cedând presiunilor exercitate de dușmanii lui Coridaleu, l-a revocat sub pretextul absurd că provoca scandaluri. Ce fel de scandaluri ar fi putut să stârnească un om bătrîn, desigur obosit de atâtea necazuri prin care trecuse, nu putem ști.

După destituire, a plecat la Atena. Compatrioții l-au întâmpinat cu bunăvoință — cum scrie cronicarul Gordios — și l-au cinstit ca pe un continuator al filosofilor de altădată. La scurtă vreme și-a redeschis școala și limba lui Aristotel s-a auzit din nou în apropierea vestigiilor celebrului Lyceum antic. Numeroși auditorii din toate provinciile Greciei și chiar din străinătate veneau să-l asculte cuvintele.

Printre studenții lui s-au aflat mari personalități, ca, de pildă, Nectar Sinaitul, mai târziu patriarh al Ierusalimului (1661-1669), care a vizitat de mai multe ori țările române, sau Germanos Locros, ajuns profesor la Constantinopol și, între anii 1677-1687, la București, unde a colaborat la traducerea în limba română a *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino (1688).

Ultimele zile de viață ale filosofului au fost pline de tristețe și amărăciune. După cum mărturisea într-o scrisoare adresată elevului său Ion Caryofilis, aflat atunci în Valahia, suferea de ochi și era chinuit de o artrită cronică. În fraze impresionante își exprima re-

¹ Despre ajutorul dat de Petru Movilă Academiei din Iași, *Istoria literaturii române*, apărută la Editura Academiei R.S. Română, serie următoare: „Vasile Lupu se adresează pentru a dobândi profesori tot lui Petru Movilă, mitropolitul de la Kiev, care nu uitase patria sa moldovenească. În 1640 sosese la Iași un număr de profesori ucraineni. În frunte cu Sofronie Pociatki, fostul rector al Academiei de la Kiev... Sofronie Pociatki era prietenul și colaboratorul marelui dascăl al Școlii Patriarhale din Constantinopol, Theofil Coridaleu... Învinut de erezie de către tradiționalistii ortodocși din aceeași școală. Când, după căderea patriarhului cu idei progresiste Chiril Lucaris, școala superioară din Constantinopol căzu pe mîna tradiționalistilor mistici, această schimbare se resimți și la Iași. Profesorii ucraineni latinizanți sînt înlăturați și Academia Domnească ajunge să fie condusă de Meletius Syrigos, cel mai elocvent apărător al curentului mistic reacționar... Adeptii filozofiei realiste... își găsesc refugiu în Munteni...”

THEBA: „ORAȘUL CU O SUTĂ DE PORȚI”

Dr. PETRU IGNAT

Am ajuns la Luxor de la Cairo, după o oră de zbor peste deșertul brăzdat de dune.

De-a lungul pustiului de nisip, printr-o vale minunată, străjuită în depărtare de lanțurile muntoase ale Libiei, Nilul — condus, cum credeau vechii egipteni, de zeul său „Marele Hapi” — își croiește drumul maiestuos, conștient parcă de binefăcătoarea sa putere.

Dubla coroană a faraonilor

„Egiptul este un dar al Nilului”, scrie Herodot. Și, într-adevăr, închisă între imensele spații ale deșertului ce-o împresoară în est și vest și apele Mediteranei, în nord, valea Nilului, unde a înflorit fascinanta civilizație a Egiptului antic, pare o insulă de viață apărută, ca prin minune, în mijlocul nesfârșitelor întinderi ostile omului. Această minune s-a datorat Nilului și revărsărilor sale periodice. Vechii egipteni așteptau, în luna iulie a fiecărui an, ieșirea din matcă a apelor flu-

viului, bogate în mîlul roditor. După ce, în octombrie, Nilul își strîngea undele, oamenii aruncau semințele și apoi, povestește tot pîrintele istoriei, făceau să treacă pe deasupra ogoarelor turme mari. Frămîntînd pămîntul cu copitele lor, animalele îngropau semințele. Egiptenii așteptau să crească și să se coacă recoltele și apoi, cu ajutorul aceluiași animale, treierau spicele și adunau boabele de grîu.

Această cultivare, aparent simplă, a cerealelor a stat la baza impresionantei civilizații, de trei milenii, a vechiului Egipt. Revărsările periodice ale Nilului, uneori nefaste prin forța lor, alteori neîndestulătoare, de cele

mai multe ori benefice, au fost zăgăzuite și dirijate prin truda fără răgaz a oamenilor într-un sistem complex de îndiguiuri și irigații. Astfel s-au format o serie de comunități sătești bine încheigate. Din satele de pe malurile fluviului s-au dezvoltat orașele de mai târziu, unele întrecând prin măreția, strălucirea și fastul lor tot ceea ce fusese făurit pînă atunci.

Așa a fost Theba. La început, o așezare modestă pe malul drept al Nilului, ai cărei locuitori se închinau unui zeu obscur, Amon, în epoca predinastică (pînă la 3000 î.e.n.), cînd Egiptul era încă împărțit în două regate: Egiptul de Sus, în valea Nilului, avînd ca însemn regal o coroană albă, și Egiptul de Jos, în Deltă, regii lui purtînd o coroană roșie; important pentru comerț în primele veacuri ale regatului mijlociu (2040-1730 î.e.n.) și reședință a unor principii bogați și puternici, rîvnind la tronul Egiptului și aflați, din acest motiv, într-o permanentă și ascuțită rivalitate cu domnitorii din Herakleopolis — pe atunci capitala regatului ce fusese unit sub un singur sceptru, unire simbolizată în dubla coroană a faraonilor egipteni, albă și roșie; în fine, noua capitală a țării odăită cu instaurarea „dinastiei thebane” (cca. 2040-2000 î.e.n.), cînd zeul Amon-Ra este impus ca supremă divinitate.

Faraonii din a XI-a dinastie s-au arătat darnici față de cel pe care îl socoteau „protectorul” lor. Pentru a-l slăvi, ei au ridicat la Theba, pe țărmul drept al Nilului, temple grandioase, catalogate azi drept minuni ale arhitecturii. În preajma acestor temple, deținătoare ale unor valori de neprețuit, se aflau, înconjurate de grădini luxuriante, fastuoasele palate ale faraonului și înalțurile demnitari, precum și impunătoare clădiri administrative.

Străbătînd Theba, Nilul o împărțea ca un hotar natural în „orașul celor vii”, strălucit de templele Luxor și Karnak, și „orașul celor morți”, vestita vale a regilor¹, necropola cea mai celebră din lume — pe țărmul de apus, unde își aveau locuințele preoții, meșteșugarii și muncitorii care se îndeletniceau cu cultul celor răposați. Cu timpul, fama orașului a crescut atît de mult, încît Homer a scris în *Iliada* că numai numărul grăunțelor de nisip ar putea depăși cantitatea bogățiilor adunate în „Theba cea cu o sută de porți”. Expresie inspirată, se pare, de nenumăratele coloane și piloni ce mărgineau aleile și curțile interioare ale templelor.

Dar, cu toată grandoea și avuțiile sale, Theba nu s-a putut sustrage destinului ei istoric. Faraonii din dinastia XIX (1308-1171 î.e.n.), care, la rîndul lor, nu au precupețit nimic pentru a-i spori frumusețea și măreția, au condamnat-o, fără să-și dea seama, la pierire. Prin poziția sa meridională, Theba era situată prea departe de regiunea nordică, expusă incursiunilor popoarelor africane, care reprezentau o amenințare continuă pentru conducătorii Egiptului. Ramses I (1308-1306 î.e.n.), ca și urmașii lui s-au văzut

nevoiți să-și concentreze toate forțele militare în Deltă și să stabilească o nouă reședință regală în orașul Tanis (în nord-estul Deltei). În același timp cu Tanis, orașe ca Bubastis sau Sais s-au dezvoltat, depășind în importanță vechea capitală. Dinastiile ulterioare s-au stabilit definitiv în nord, rolul Thebei fiind limitat la cel religios, de centru al cultului lui Amon-Ra, și la cel istoric, de capitală a foștilor faraoni egipteni.

Un dar generos

Încet, încet, viața dintre zidurile ei a început să se stingă; locuitorii, din ce în ce mai puțini, s-au strîns în jurul templelor. Lipsită de apărare, în 671 î.e.n. Theba a fost trecută prin foc și sabie de asirienii conduși de Asarhaddon (680-669 î.e.n.). Mare parte din statuile și comorile ei au fost capturate și duse în Asiria. Cîțiva ani mai târziu, în 666, Assurbanipal (668-626 î.e.n.) a jefuit-o din nou, luîndu-i pe toți cei rămași în viață ca prizonieri de război. În 525 î.e.n., Cambyses II (530-522 î.e.n.), în fruntea armatei persane, a cucerit Egiptul, dezastrul abătîndu-se și asupra Thebei. În sfîrșit, în primele secole ale erei noastre, un puternic cutremur de pămînt a desăvîrșit această sistematică operă de distrugere.

Din vestita, strălucitoare Thebă de altădată, astăzi s-au mai păstrat, exceptînd mormintele din valea regilor, ruinele templului Luxor, ale complexului de monumente cunoscut sub numele de Karnak, calea care lega cele două construcții și urmele unui cheu aflat în fața templului Karnak. Călător venit în lumea de liniște și măreție a vestigiilor istorice de la Theba, te simți copleșit, vrăjit parcă, de magnetismul universal al artei, ce nu a încetat să dăinuie ca un generos mesaj peste timp transmis de *homo faber* semenilor lui. În ruinele templelor din Theba, simți cum respiră istoria. Uimitoarea privește și creează sentimentul de reîntoarcere în timp, de pătrundere a tainelor acelor vremi ce au stat sub semnul științei de a construi minunat și impunător. Pentru a da ocol giganticei păduri de coloane și uriașelor armate de statui îți trebuie mult timp. Dar ce înseamnă „mult timp” în comparație cu mileniile de viață ale Thebei și cu veacurile scurse de la cucerirea Egiptului de către oștirile califului arab Omar (634-644 e.n.) și transformarea lui într-o țară musulmană?

Templul Luxor, care constituia „centrul” cartierului sudic al Thebei, are ca trăsătură specifică o întindere puțin obișnuită, datorată modificărilor și adăugirilor ce au intervenit în decursul construirii lui. În principal, monumentul este opera marilor faraoni thebani Amenophis III (1400-1362 î.e.n.) și Ramses II (1290-1224 î.e.n.). Se pare că fondatorul a fost Amenophis III, deși există dovezi arheologice că înaintea Luxorului exista, pe locul respectiv, un alt templu, încă din timpul dinastiei XII (2000-1788 î.e.n.), care a fost dărimat pînă la temelie, iar materialele obținute refolosite la noua

¹ Magazin istoric, nr. 3/1967, 6/1968.

construcție. Cum proiectul inițial devenise prea grandios ca să poată fi dus la bun sfârșit doar în timpul vieții unui om, citeva zeci de ani după moartea lui Amenophis, Tutankhamon (1333-1325 î.e.n.) și apoi Horemheb (1320-1308 î.e.n.) au continuat lucrările. La rândul lui, Ramses II a mărit templul cu o nouă curte, în fața căreia a ridicat un pilon monumental, care părea, probabil, și mai impunător în prezența celor două obeliscuri (dintre care unul a fost dăruit de Egipt, în 1831, Franței, de atunci aflându-se în Place de la Concorde) și a celor șase statui colosale ce îl înfățișau pe faraon. Alexandru cel Mare (336-323 î.e.n.), nevoind să rămână mai prejos de faraonii egipteni, a adăugat o capelă de granit magnificului edificiu. Mai târziu, îndeosebi în perioada arabă, Luxorul a fost extins cu alte zidiri, care însă nu au diminuat cu nimic valoarea estetică a monumentului.

Tainele istoriei

Orice vizitator e călăuzit către intrarea dinspre nord, pentru ca, traversind nenumăratele alei, curți și galerii, să-și formeze o idee cât mai exactă despre ansamblul arhitectonic. Străjuind drumul ce duce la templu, statuile cu cap de berbec, sfincșii tradiționali alcătuiesc o adevărată gardă de onoare. Construcțiile s-au gândit să plaseze alea sfincșilor pe un promontoriu, atât pentru a o apăra de inundațiile Nilului, cât și pentru a o încadra într-un peisaj demn de marea ei. La capătul aleii ne oprim în fața porții cu două turnuri, așa-numitul pilon, și a uriașului obelisc din granit de Assuan, acoperit de inscripții hieroglifice, înalt de 25 m și cântărind 2 500 tone.

Ca o carte de istorie, imaginile sculptate pe pilon înfățișează scene din trecutul îndepărtat al Egiptului. Sînt redat momente ale bătăliei de la Kadesh, dintre egipteni și hitiți (1286 î.e.n.) evocînd, sugestiv, tumultul luptei. În dreapta — cîmpul de bătălie e dominat de marele Ramses II, care poruncește armatei să se arunce în luptă. Brațul lui, întins ca un arc, indică energic locul unde dușmanul trebuie atacat. Pentru a-i sublinia marea putere, artistul, anonim, a mărit figura faraonului de aproape zece ori. În stînga apare același Ramses, de această dată ținînd un consiliu de război cu demnitarul regatului.

Prima curte a templului are o suprafață de 2 500 m². E înconjurată de o dublă centură de coloane împodobite cu inscripții și imagini care descriu diverse ceremonii și festivități, momentele cele mai importante din prodigioasa istorie a Egiptului. Continînd drumul spre sanctuar, pătrundem într-o a doua curte, înconjurată de 64 coloane și străjuită de doi coloși de granit înfățișîndu-l pe Ramses II. În basorelieful de pe coloane poate fi descifrat un vechi ritual ce se desfășura în fiecare an, în cea de-a 19-a zi, a celei de-a doua luni.

În ziua respectivă, preoții îl invitau pe Amon-Ra să-și părăsească resedința de la

Karnak și, plutind pe Nil în nava sa zeiască, însoțit de populația Thebei în veșminte de sărbătoare, să vină să viziteze Luxorul.

✓ Într-una din încăperile laterale, decorate cu scenă menite să sugereze nemăsurata putere a faraonilor, se află sarcofagul de granit al lui Alexandru cel Mare. Sanctuarul propriu-zis încheie vizitarea acestui edificiu istoric. Peretii exteriori ai încăperii au păstrat, sculptată în piatră — cel mai durabil material de construcție — cronică războaielor duse de Ramses II. Dar, timpul nu a pus punct acestei lecții de istorie. La patru kilometri de alea sfincșilor, săpăturile arheologice au scos recent la iveală un mare număr de statui provenind din perioada celei de-a XXX-a dinastii (378-341 î.e.n.), ascunse, probabil, pentru a fi protejate de vitregia vremurilor. O descoperire care confirmă opinia oamenilor de știință că, în pofida cercetărilor întreprinse pînă în prezent, Egiptul antic nu și-a dezvăluit încă toate tainele.

În p. 53: ruinele celebrului templu Luxor din Theba

Zeita Isis și Nefertari, văduva faraonului Ramses II. Pictură de pe perețele nordic al camerei de intrare în cavoul reginei

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• DIN CRONICA RELATIILOR POPORULUI ROMÂN CU POPARELE VECINE

Dinu Adameşteanu

Civilizații antice
din Italia meridională

B. P. HASDEU și contemporanii săi români și străini

FAURIREA STATULUI NAȚIONAL
UNITAR ROMÂN 1918

STEFAN
PASCU

● **CONDIȚIILE ISTORICE ALE APARIȚIEI ȘI DEZVOLTĂRII CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA. FĂURIREA ȘI AFIRMAREA PARTIDULUI SĂU POLITIC. 1821-1893** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; prefața de Ion Popescu-Puțuri; autori: Nicolae Copoiu, Augustin Deac — coordonator, Ion Iacoș, Ion Ilincioiu, Vasile Niculae, Vasile Petrișor, Teodor Popescu, Natalia Tampa, Georgeta Tudoran).

Editura politică, București, 1984, 652 pp., 42 lei: monografie elaborată pe baza unei ample investigații a documentelor de arhivă și a presei, precum și a unei vaste bibliografii.

● **Ștefan Pascu — FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN.**

Editura Academiei, București, 1983, vol. I — 432 pp., vol. II — 404 pp., 93 lei: Marea Unire din 1918 într-o complexă sinteză istorică.

● **DIN CRONICA RELATIILOR POPORULUI ROMÂN CU POPARELE VECINE** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., coordonatori: Ion Popescu-Puțuri, Ion Calafeteanu).

Editura militară, București, 1984, 372 pp., 19,50 lei: studii consacrate legăturilor pe multiple planuri statonice între români și vecinii lor din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre; autori: Ion Popescu-Puțuri, Mehmet Ali Ekrem, Mihai Maxim, Mircea Mușat, Vasile Arimia, Nicolae Ciachir, Nicolae Copoiu, Viorica Moisuc, Gheorghe Unc, Vladimir Zaharescu, Ion Calafeteanu, Gheorghe Zaharia.

● **STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE. VOL. X** (comitetul de redacție: Fl. Constantiniu, L. Demény, D. Mioc, Ș. Papacostea, Șt. Ștefănescu).

Editura Academiei, București, 1983, 183 pp., 17,50 lei: contribuții semnate de Ș. Papacostea, Fl. Constantiniu, I. Caproșu, Damaschin Mioc; rețin atenția și rubricile Addenda et corrigenda, Recenzii și prezentări, Revista revistelor de medievistică.

● **Ion Bulei — LUMEA ROMÂNEASCĂ LA 1900.**

Editura Eminescu, București, 1984, 332 pp., 11 lei: incursiuni în viața politică, economică și socială a societății românești la cumpăna de veacuri.

● **B.P. HASDEU ȘI CONTEMPORANII SĂI ROMÂNI ȘI STRĂINI. VOL. II** (sub egida Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu”; coordonare și studiu introductiv Al. Săndulescu).

Editura Minerva, București, 1983, 336 pp., 17,50 lei: corespondență primită de marele savant, luminând multe din fațetele acestui deschizător de drumuri în științele românești.

● **Dinu Adameşteanu — CIVILIZAȚII ANTICE DIN ITALIA MERIDIONALĂ** (prefață acad. E. Condrachi; traducerea Alexandru Simion Ștefan).

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 168 pp., 30 lei: originală sinteză datorată unui istoric român de la fața locului.

● **Ion Pătroiu — LA CUMPĂNA A DOUĂ EPOCI. 1849-1877.**

Editura Scrisul românesc, Craiova, 1983, 324 pp., 14 lei: cercetare consacrată evoluției domeniului moșieresc în Oltenia, bazată pe o bogată documentație de arhivă.

● **Cristian Crăciunoiu — CORĂBII STRĂBUNE.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 196 pp., 55 lei: incursiuni în trecutul navigației românești.

FILOSOF ȘI MEDIC, ERETIC ȘI ATEU

(Urmare din p. 52)

cunoștința pentru o pereche de ochelari ce-i fusese trimisă în dar de elevul său.

Căzuse într-o melancolie sumbră, agravată și de faptul că hoții îi călcaseșă casa și îi furaseră toate lucrurile. Ultima lui scrisoare era semnată „Coridaleu cel fără de noroc”.

Unii dintre biografi săi susțin că a murit ca un vagabond în mizerie și părăsit de toți. Speculația în jurul acestei versiuni era că fusese pedepsit de Dumnezeu pentru erezia lui. În realitate, după cum afirmă Germanos Locros, a predat la Academia din Atena până în ceasul din urmă al vieții sale.

Ca o ultimă consolare, filosoful — considerat eretic și ateu — a fost înmormintat în orașul său natal. După calculele a doi cărturari contemporani, Dositeu din Ierusalim și Nicolas Papadopoulos-Comnen, aceasta s-a petrecut în anul 1646.

Operele lui Coridaleu, chiar cele care au fost tipărite, au continuat să fie copiate și recopiate de profesori și studenți. Cea mai mare parte din manuscrisele salvate sînt caiete de curs ale studenților de la Academiiile din Iași, București și Fanar. Datorită acestor numeroase manuscrise, folosite ca manuale didactice și aflate, în cea mai mare parte, la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, opera filosofului ne este cunoscută în întregime. Pe bună dreptate se poate afirma că această operă — dovadă grăitoare a continuității învășămîntului la Academiiile din Iași și București — aparține patrimoniului cultural românesc.

Selecție de texte, traducere și note, Ana Maria ȘERBĂNESCU

1801. SFÎRȘITUL ȚARULUI PAVEL I

HENRI TROYAT

Din cronică
unui regim
condamnat de istorie

„În treburile noastre de stat domnește un haos de nedescris; se fură peste tot; toate departamentele sînt conduse de incompetenți; pare că ordinea a fost izgonită de pretutindeni“. Sînt opiniile intime — confesate unui prieten, prințului Kociubel, în mai 1796 — de către marelă duce Aleksandr Pavlovici, viitorul țar Alexandru I, despre anacronismul monarhiei autocratice a bunicii sale, Ecaterina II (1762-1796).

La moartea țarinei, în 1796, pe tronul Rusiei s-a urcat Pavel, fiul ei și tatăl lui Alexandru. Peste numai un an de la înscăunarea lui Pavel, Alexandru seria institutorului lui, profesorul elvețian Laharpe: „Cînd s-a urcat pe tron, tatăl meu și-a propus să schimbe radical rîndurile. Primii pași i-au fost scripitori, dar evenimentele care le-au urmat nu s-au ridicat la înălțimea lor. Pe neașteptate, totul s-a întors cu susul în jos. Dezordinea, care și așa se instăpînise în toate compartimentele, s-a accentuat puternic“. Epistola către republicanul Laharpe, un act de acuzare — cum o numește istoricul sovietic N. Eidelman într-un articol din revista *Voprosi istorii* — al marelui duce împotriva tatălui său, conține și un „opis“ al „păcatelor“ de guvernare ale lui Pavel: „armata își pierde timpul numai cu paradele“; în totul „lipsește un plan dinainte gîndit“; astăzi se ordonă ceva și „peste o lună același ceva este anulat“. Moștenitorul critică în continuare „puterea absolută care întreprinde totul anapoda, severitatea lipsită de orice motivație, favoritismul“.

Rusia de la sfîrșitul veacului XVIII era o țară agrară înapoiată, cu un ruginit aparat birocratic și polițienesc. „Speriat de Marea revoluție franceză și de mișcările țărănești, care nu mai conțineau — se menționează în Marea enciclopedie sovietică —, Pavel I a dus o politică extrem de reacționară. A instituit o cenzură aspră, a închis tipografiile particulare (1797), a interzis intrarea în țară a cărților străine (1800), a luat măsuri polițienesci excepționale, de persecutare a gîndirii sociale înaintate. În condițiile ascuțirii crizei sistemului feudal din Rusia, Pavel I a susținut interesele marilor moșieri, proprietari de țărbi, cărora le-a dăruit peste 600 000 țărani. În

lupta împotriva răscobilelor țărănești, Pavel a folosit expedițiile armate de represiune“. În anii 1796-1801, răscobilele au zguduit 32 din cele 50 gubernii ale Rusiei.

Relativ la guvernarea sa, istoricul rus V.O. Kliucevski (citată într-un articol din revista *Voprosi istorii*, nr. 11/1973) spunea că aceasta „a avut un caracter nu atît politic, cit patologic. Domnia lui Pavel I s-a întemeiat mai curînd pe porniri instinctive, de moment, decît pe rațiune și pe acte conștiente“. De asemenea, Marea enciclopedie sovietică menționează: „Caracterul cicălit, insuportabil, instabilitatea de comportament a lui Pavel i-au atras și aversiunea curtenilor, ostilitate ce s-a accentuat odată cu schimbarea orientării politicii externe, prin ruperea legăturilor economice cu Anglia“, în care era interesată îndeosebi nobilimea. Împotriva tiranului, în rîndul ofiterilor de gardă s-a jăscut o conjurație. Cu știrea lui Alexandru, în noaptea de 11 spre 12 martie 1801, Pavel I a fost ucis, în palatul Mihailovski. A doua zi, poporul rus a aflat că avea un nou suveran, pe Alexandru I (1801-1825), cel care trecuse peste cadavrul tatălui său în drumul lui către tron. Pentru a și-l menține, nu se va da în lături de la nimic, depășindu-și tatăl în „cruzime“.

Domnia și sfîrșitul lui Pavel I se inseru în lungul șir de episoade ce dezvăluie putreziciunea regimului țarist, cel mai reacționar regim social-politic din Europa, care, un secol mai tîrziu, va dispărea de pe arena istoriei, sub loviturile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Despre atmosfera de la curtea lui Pavel I, „casă de nebuni“, cum o denumește un istoric rus, despre împrejurările asasinatului și participarea din umbră a moștenitorului tronului la crimă ne relatează cunoscutul scriitor francez de origine rusă Henri Troyat¹, în cartea sa *Alexandre Ier. Le Sphinx du Nord*, apărută la Paris, în 1980, din care am extras fragmentul ce urmează și pe care îl prezentăm într-o formă prescurtată, cu titlul și substituirea revistei noastre.

Florentina DOLGHIN

¹ Pentru principalele sale date biografice, menționate și în *Marea enciclopedie sovietică*, vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1981.

Război împotriva jileticilor

Prăpastia dintre Pavel I și țară, de când a devenit împărat al Rusiei, în 1796, se accentuează pe zi ce trece, căci nepuțința lui de a mulțumi pe toată lumea, nobilime și țărănime, îi face să devină tot mai nervos, mai suspicios și mai autoritar. El nu mai vede în supușii săi decât niște marionete, subordonate bunului său plac. Bănuind pe toată lumea din jur că îi vrea răul, consideră că plină și moda vestimentară are ceva subversiv în ea și interzice, printr-un ucaz din 13 ianuarie 1797, portul pălăriilor rotunde, al cizmelor cu revere, al pantalonilor drepti și al pantofilor cu șireturi. Pe străzile Petersburgului, două sute de dragoni supraveghează ca ucazul să fie respectat și smulge pălăriile, sfășie jileticile, confiscă încălțămintea oricui l-a încălcat.

Controlînd ținuta vestimentară a supușilor săi, Pavel își propune, în mod firesc, să le controleze și lecturile și, printr-un ucaz din 16 februarie 1797, instituie cenzura laică și clericală la Petersburg și la Moscova. Interzice valsul, socotit un dans francez, deci iacobin. Suprimă din vocabular cuvintele „cetățean”, „club”, „societate”. Profesorii n-au voie să pomenească la cursurile lor despre „mișcarea de revoluție a astrelor”. După ora 9 seara, oamenii nu mai au voie să circule pe străzile principale; se face excepție numai pentru medici și moașe.

Comandant suprem al armatei, Pavel hotărăște toate mutările, toate numirile; doar el are dreptul să acorde permisiți excepționale și să autorizeze căsătoriile. Alungă generali iluștri, care îi displac, și-i înlocuiește cu oameni inculti, care n-au alt merit decât că-i aplaudă toate trăsăturile. Degradările au loc în mod public în fața trupeii conșternate. Țarul este foarte sever cînd trece în revistă trupele. Așa că, înainte de a se duce la locul de adunare, gradații obișnuiesc să-și ia rămas bun de la ai lor. Tinerii

nobili din garda imperială sînt plini de minie împotriva „brutelor” din Gâtchina, oameni aspri și mărginiți, care au devenit modele doar datorită voinței țarului, căruia îi place să spună: „Nobil e doar acela căruia îi vorbesc eu” și numai cît timp îi vorbesc eu”. Prințul lui Repnin, care își permite să-i facă o sugestie, îi declară furios: „Domnule feldmareșal, vezi corpul acesta de gardă? E alcătuit din patru sute de oameni. N-am decât să spun un cuvînt și toți sînt mareșali”. Iar fiilor săi, Alexandru și Konstantin, le mărturisește: „Nu vedeți, copii, că oamenii trebuie tratați ca niște cîini?”

Alexandru, ca toți ceilalți, suferă și el din cauza autoritarismului și a toanelor țarului și-și caută un aliat în Aleksei Arakceev, „caporalul din Gâtchina”, cum i se spune, socotind că el va putea fi paratrăsnetul care să-l aperse de fulgerele imperiale. Căci Arakceev este foarte apreciat de țar. Numit colonel, apoi general-maior în regimentul Preobrajenski, el a primit titlul de baron, marele cordon al ordinului „Alexandru Nevski” și moșia din Gruzino, cu două mii de țărani. Actele de brutalitate și de violență ale lui Arakceev față de inferiorii săi nu tulbură deloc conștiința moștenitorului tronului, preocupat doar de liniștea sa personală. El îi spune tot ce are pe suflet, îi cere sfaturi. În același timp, Alexandru se înconjură și de alți prieteni, tineri intelectuali: prințul Adam Czarotorski, Victor Kociubei, fost ambasador la Constantinopol, Nikolai Novosiltov, Pavel Stroganov, toți oameni cu minți deschise, dornici de progres și de schimbare a regimului din Rusia.

Aflînd de numeroasele conciliabile dintre Alexandru și prietenii lui prea inteligenți, țarul începe să devină bănuitor. Simte că în jurul lui se țese un complot, cu un caracter democratic, căci atunci cînd e vorba de revoluție totul începe cu copilării. Acești fleacari trebuie împrăștiți înainte de a trece la acțiune. Așa că împăratul îl expediază pe Czarotorski în Sardinia, însărcinînd-l, chipurile, cu o misiune diplomatică; Kociubei, bănuind de liberalism, cade în

dizgrație, Stroganov e îndepărtat de la curte, iar Novosiltov, simțîndu-se amenințat, pleacă în Anglia.

Toate aceste hotărîri bizare — ca să nu le numim altfel — provoacă consternare în anturajul țarului. În saloanele Olgai Jerebtov, sora lui Platon Zubov, unul dintre favoriții fostei țarine, Ecaterina cea Mare, mama lui

Pavel, se adună un mic grup de conjurați, care caută un mijloc potrivit pentru a-l răsturna pe suveranul smintit și a-l înlocui cu Alexandru. Lordul Charles Whitworth, ambasadorul Angliei și amantul Olgai Jerebtov, dă și el o mîină de ajutor, căci interesul cabinetului britanic este să de-troneze cît mai repede cu putință un monarh care se opune planurilor lui. Dar rolurile dominante în complot le dețin vicecancelarul Nikita Panin, nobil de spiță veche și diplomat abil, frații Zubov și un aventurier napolitan, Ribas, devenit amiral în serviciul Rusiei. Ei nu-și pot duce însă pînă la capăt planurile, căci, în urma rușierii relațiilor diplomatice dintre Rusia și Anglia, Whitworth este obligat să părăsească Pe-

tersburgul, Nikita Panin cade în dizgrație, frații Zubov sînt exilați, Ribas se îmbolnăvește grav, iar Olga Jerebtov consideră că-i prudent să se îndepărteze.

Cînd totul pare compromis, un om apare din umbră și preia conducerea complotului: contele Piotr Alekseevici Pahlen, un om rece, energic, tenace, înzestrat cu un fizic plăcut și

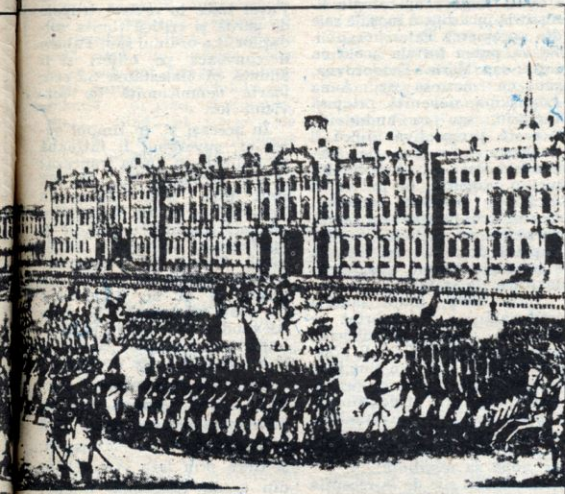
de frică în fața acestui despot, ale cărui capricii sînt imprevizibile. Vexațiunile se succed într-un ritm accelerat. Stăpînit de o neîncredere maldivă, țarul înăsprește cenzura poștală, supunîndu-i pînă și pe membrii familiei sale acestor măsuri. Agenții ai poliției asistă la toate recepțiile și concertele care se dau în palatele aristocrației. Un de-

mai absurde decizii. Evită chiar să-i ceară țarului iertarea fiului său care, în timpul serviciului militar, fusese pedepsit cu arest: „Înălțimea Voastră, ați făcut un act de dreptate care va fi salutar pentru tînră”, declară el monarhului. Trebind de la neîncrederea sa maniacă la o admirație exagerată și nechibzuită, Pavel discută cu noul său consilier cele mai importante treburi ale statului. La 18 februarie 1801, îi încredințează acestuia Direcția poștelor. Peste două zile, Pahlen devine președintele Colegiului afacerilor externe.

Aceste onoruri, care ar fi putut să i se urce la cap, nu fac să-i scape din vedere telul ce și l-a fixat. Profitînd de buna dispoziție a suveranului, el îi sugerează să uluiască lumea prin generozitatea sa, proclamînd amnistia generală și rechemarea tuturor slujbaşilor și ofițerilor destituiți sau exilați de patru ani încoace. Încîntat să arate că știe să fie și mărinimos, nu numai zbir, Pavel îndeplinește dorința confidentului său. Unul după altul, exilații sosesc în Capitală, în calești, în căruțe sau pe jos, după posibilitățile de care dispune fiecare. Țarul crede că se poate bizui pe recunoștința lor. Or, primindu-i, nu face altceva decît să mărească numărul celor care, în jurul lui, doresc să se războve. Dintre acești oameni, Pahlen își recrutează principalii săi complici. În același timp, își asigură, cu multă prudență, sprijinul unor generali care ocupă posturi-cheie în Capitală: Talizin, comandantul regimentului Preobrajenski, Depreradovici, comandantul regimentului Semionovski, Uvarov, comandantul cavaleriștilor din garda țarului.

Nu mai rămîne decît să se obțină consimțămîntul moștenitorului tronului. În timpul primei conspirații¹, Panin, informîndu-l pe Alexandru despre planul său, a primit un

¹ Primul complot împotriva lui Pavel, „complotul mic”, cum i se spune într-un număr recent din revista *Voprosi istorii*, a fost, de fapt, o intrigă de palat, desfășurată în anii 1797-1799, la care au participat mai multe persoane din anturajul țarului, cu buna știință a lui Alexandru, pe care, începînd de atunci, Pavel l-a suspectat de conspirație împotriva sa.

Una dintre plăcerile țarului: trecerea în revistă a trupelor sale

În. p. 57: Pavel I, omul unor hotărîri bizare

cunoscînd lumea de la Curte. Abia înapoiat dintr-o misiune importantă, el își reia postul de guvernator al Petersburgului și se hotărîște să acționeze cît se poate de repede, căci, după părerea sa, Pavel cu politica lui va duce țara la un război dezastruos împotriva Angliei. Chiar de la primele măsuri de represalii împotriva Marii Britanii, marii moșieri se plîng că nu-și pot exporta recolte.

Intrigă și complot

la Petersburg

În cei patru ani de domnie ai lui Pavel, teroarea a crescut de la ultimul șerb pînă la cel mai mare nobil, toți tremurînd

cîret ordonă fiecărui cetățean să coboare din trăsură la trecerea împăratului, de aceea mulți se ascund cînd îl zăresc de departe. Contesa Lieven notează în jurnalul ei: „Fortăreața e plină de deținuți, în ultimele șase săptămîni peste o sută de ofițeri din garda imperială au fost întemnițați”. În această atmosferă apăsătoare, „în care țara întreagă conspiră”, cum spune Adam Czartorski, complotul ce se țese împotriva țarului capătă contururi din ce în ce mai precise. Pahlen, convins că acțiunea sa este aprobată de cei mai mulți, se străduiește, cu subtilitate, să cîștige încrederea celui pe care vrea să-l doboare. În orice împrejurare, el îl aprobă pe împărat și-i îndeplinește cu zel cele

refuz timid. Făcînd paradă de respectul lui filial, marelui duce n-a vrut să știe nimic despre uneltirile necurate ale partizanilor lui. Pahlen, conducătorul celei de-a doua conspirații, cu mult mai bine pregătită decît precedenta, va eșua și el în fața nobilei rezistențe a lui Alexandru? Evenimentele par să-i fie favorabile. La începutul anului 1801, Pavel îl aduce din Germania pe tînărul prinț Eugen von Württemberg, nepotul soției sale, Maria Feodorovna, și-l îndrăgește atît de mult, încît declară cui vrea să-l asculte: „Știi că m-a cucerit caraghiosul ăsta mic?”. Lui Pavel i se atribuie intențiile de a-și mărita fata, pe Ecaterina, cu Eugen, de a-l adopta pe prinț și a-l desemna ca moștenitor al coroanei, în locul lui Alexandru. S-ar fi hotărît chiar să-i închiidă pe toți membrii familiei imperiale într-o fortăreață, spun gurile rele. „Căci, în sfîrșit, sînt stăpîn în casa mea”, ar fi exclamat țarul. Pahlen se grăbește să raporteze aceste cuvinte lui Alexandru, care leșină de frică, dar tot nu se decide. Vrînd parcă să confirme îngrijorarea informatorului lui Alexandru, Pavel intră într-o bună zi, ca o furtună, în camera marelui duce și pune mîna pe o carte deschisă pe masă. E vorba de tragedia lui Voltaire *Bru-tus*. Țarul citește ultimul vers: „Roma este liberă. E de ajuns. Să mulțumim zeilor!”. O strîmbătură de mînie îi încrețește fața de maimuță, menționează contesa Lieven, care relatează acest episod, în memoriile sale. Fără să spună un cuvînt, se urcă în apartamentul său, ia din bibliotecă *Viața lui Petru cel Mare*, o deschide la pagina în care este descrisă moartea în chinuri a țareviciului Aleksei¹, care nu și-a ascultat tatăl, și îl înșărcinează pe Kutaisov să ducă volumul marelui duce și să-l oblige să citească acel pasaj instructiv.

De astă dată, Alexandru este atît de impresionat, încît conjurații vor avea în el un interlocutor comprehensiv. Cu

o subtilitate onctuoasă, Pahlen îi demonstrează moștenitorului tronului că Rusia merge spre pieire, că poporul a ajuns la capătul răbdării, că există amenințarea unui război cu Anglia și că îndepărtîndu-l pe împărat de la putere fiul său ar săvîrși un act patriotic. Țarul lui i se va cere doar să abdice în favoarea marelui duce moștenitor. După care i se va asigura un refugiu liniștit la una dintre moșile sale din apropierea Petersburgului. Se va putea instala acolo cu soția sa, Maria Feodorovna, sau, cu metresa sa, Anna Lopușkina, devenită prințesa Gagarin, sau cu amîndouă. Această perspectivă idilică îl liniștește întrucîtva pe Alexandru. Dacă n-o să se comită nici o violență, el nu va fi decît pe jumătate vinovat. Dealtfel conjurații nu-i cer să participe la acțiune. Se înduplecă deci, dar nu vrea să știe nimic despre pregătirile loviturii de stat.

Între timp, toată familia imperială s-a transportat în sinistrul castel Mihailovski, construit recent. Zidurile acestei vaste locuințe nu sînt încă uscate. Cu toate protestele medicilor, care atrag atenția asupra insalubrității pereților jilavi, mirosind a var, vopsea și lac, Pavel se declară încîntat de noua sa reședință.

La cîteva zile de la recepția de inaugurare a castelului, împăratul îl convoacă pe Pahlen. A fost prevenit că împotriva lui se țese un complot. Străpungîndu-l pe guvernator cu o privire inchiizitorială, Pavel îl întreabă, cu un glas aspru, dacă știe despre o conspirație la care ar participa membri ai familiei imperiale. Fără să-și piardă cumpătul, Pahlen izbucnește în ris și răspunde: „Dar bine, înălțimea Voastră, dacă s-ar conspira, ar însemna ca și eu să fiu amestecat. Țin în mîna mea toate firele și nu-mi scapă nimic. Fiți liniștit, nu poate exista vreo conspirație fără mine. Răspund cu capul meu”.

Drumul e liber

Pahlen își dă seama că a sosit momentul să treacă la acțiune. Conjurații aleg data loviturii de stat. Noaptea de

11 spre 12 martie pare foarte indicată: face de gardă la castel Batalionul 3 al regimentului Semionovski, al căruia comandant e Alexandru. Chiar ma-ele duce i-a făcut această precizare lui Pahlen. Fără să se amestece în complot, îi dorește izbînda. Nu mai sînt decît cîteva zile de așteptare.

Pe 11 martie, ca de obicei, Pavel trece în revistă trupele de gardă și critică ținuta soldaților. La ordinul său, Pahlen îi convoacă pe ofițeri și îi anunță că Maiestatea Sa este foarte nemulțumită de serviciul lor.

În aceeași zi, în timpul supei, suveranul îl întreabă pe fiul său, în limba franceză: „Ce-ai astă-seară?”. „Nu mă simt prea bine, înălțimea Voastră”, se blîndește Alexandru. „Atunci consultă un medic și îngrijește-te, mormăie împăratul. Starea de indispoziție trebuie totdeauna luată din prîpă, ca să nu degenereze în boală serioasă”. Și cum Alexandru strănută în batistă, împăratul adaugă: „Să-ți se îndeplinească toate dorințele”.

La nouă și jumătate, imediat ce se termină supeul, Pavel părăsește sufrageria, fără să-și ia rămas bun de la oaspeți, și trece prin fața santinelor din garda imperială, înțepe-

Alexandru I, autorul din umbră al complotului...

¹ Aleksei a murit la 26 iunie 1718, în bastionul Trubetskoi, după ce a fost supus multor torturi, la unele dintre ele asistînd și Petru cel Mare.

nite, într-o imobilitate de statui, la intrarea apartamentului său. Zărindu-l pe colonelul Sablukov, comandantul detașamentului de gardă, îl apostrofază în franțuzește: „Iacobinilor!”. Zăpăcit, celălalt replică fără să se gîndească: „Da, înălțimea Voastră”. Pavel precizează pe un ton furios: „Nu d-ta, regimentul”. Revenindu-și, Sablukov murmură: „Despre mine, poate, dar cît privește regimentul, vă înșelați!”. Pavel spune, de astă dată, în rușește: „Știu la ce mă pot aștepta. Schimbați oamenii”. Sablukov comandă: „În rînd, la dreapta, marș”. Cînd cei treizeci de oameni din gardă părăsesc locul, făcînd să răsunе parchetul sub bocănitul ghetelor lor, împăratul îl anunță pe Sablukov că s-a hotărît să transfere în provincie regimentul de gardă călare, cu excepția escadronului lui Sablukov, care va fi cantonat la Tarskoe Selo. Apoi, zărind doi lachei ai castelului, îmbrăcați ca husari, le poruncește să treacă în locul sentinelor. „Veți rămîne aici toată noaptea”, le spune el. Intră apoi în dormitor.

În aceeași seară, pe la orele unsprezece, conjurații se duc, în grupuri spațiate, la generalul Taltzin, care locuiește într-un somptuos apartament din cazarma regimentului Preobrajenski, învecinată cu Palatul de Iarnă. În vestibul, servitori în livrele îi ajută pe invitați să-și scoată mantalele și tricornurile, poftindu-i să urce pe scara de onoare. Sus, în saloane, e o adevărată întrecere de uniforme, eșarfe, spade, decorații. Grenadierii, artileriștii, marinarii, cavaleriștii din gardă, toate regimentele din garnizoană sînt reprezentate. Vreo 50 persoane în total.

Chipurile sînt aprinse de alcool și de entuziasm patriotic. Toți beau șampanie și punci și critică, în termeni violenți, pe suveran. Platon Zubov dă tonul. Cei doi frați ai lui, Nikolai și Valerian, îl susțin. Alexandru, spun ei, e gata să se urce pe tron, îndată

ce tatăl său va fi înlăturat. Conjurații trebuie să meargă imediat la împărat și să-i ceară să abdice. După ultimele știri, Arakceev, pe care Pavel l-a rechemat din exil ca să se repună sub protecția sa, a fost arestat la bariera orașului, din ordinul lui Pahlen. Ușile se deschid, lăsîndu-l să treacă chiar pe Pahlen, cu pieptul încins de cordorul albastru al ordinului „Sfîntul Andrei”. Lîngă el, apare scheleticul general Bennigsen. Ofițerii se string respectuoși în jurul celor doi bărbați. Au un aer mîndru și hotărît. „Sîntem între noi, domnilor”, spune Pahlen. Sînteți gata? Să bem o cupă de șampanie în sănătatea noului suveran. Domnia lui Pavel I s-a terminat. Nu spiritul de răzbunare ne călăuzește. Vrem să punem capăt umilîntelor și rușinii patriei. S-au luat toate măsurile de precauție. Ne-am asigurat concursul a două regimente de gardă și al marelui duce Alexandru”.

După aceea, Pahlen îi împarte pe ofițerii prezenți în două grupe, luînd el comanda celei dintîi și punîndu-i pe Bennigsen și Platon Zubov în fruntea celei de-a doua. Noaptea e adîncă. Fulgi mici de zăpadă se aștern peste oraș. Pe strada largă ce duce de la cazarmile Preobrajenski la castelul Mihailovski, două batalioane înaintează, în întuneric, cu pas cadențat. Un batalion al regimentului Semionovski, plecat dinspre Perspectiva Nevski, se grăbește spre aceeași țintă. Coloana regimentului Preobrajenski, condusă de Platon Zubov și Bennigsen, ajunge prima la destinație. Pahlen și oamenii lui înțrzie pe drum. Poate că guvernatorul Petersburgului nu ține să intervină personal în lovitura de stat? Cîștigînd timp, el speră să-și păstreze minile curate. Oricum, nu poate fi așteptat. Trupă încercuiește castelul. Frații Zubov și Bennigsen, urmați de toți ofițerii, se apropie de un pod lateral, care se ridică și se coboară cu lanțuri, și dau parola santinei.

Podul se lasă în jos. Pășind pe nesimțite, conjurații intră în castel, printr-o ușă de serviciu, urcă o scară îngustă în spirală și se strecoară încet într-o bibliotecă, slujind drept anticameră a apartamentului împăratului. În locul gărzii, expediate de Pavel cu cîteva ore înainte, acolo nu se află decît doi lachei pradă somnului. Trezit de zgomot, unul dintre ei scoate un țipăt și se prăbușește, lovit de o sabie. Celălalt fuge, înspăimîntat. Drumul e liber.

„Înălțimea Voastră, sînteți arestat”

Cei mai mulți dintre ofițeri, treziți parcă brusc de ideea sacrilegiului pe care sînt pe cale să-l comită, bat în retragere. Doar vreo zece pătrund în dormitor, în urma fraților Zubov și Bennigsen. Patul e gol. Auzind strigătul lacheului, împăratul a fugit, probabil, pe o altă ușă. Furios, Platon Zubov exclamă: „Pasărea a zburat!” Dar Bennigsen, foarte calm, pipăie cearșaful și con-

...și generalul von Bennigsen, complicle contelui Pahlen, guvernatorul Petersburgului

chide: „Cuibul mai e cald, pasărea nu trebuie să fie prea departe”. Ofițeri scotocesc prin toate colțurile. Deodată, Bennigsen zărește ieșind de sub un paravan spaniol, așezat în fața căminului, picioarele goale ale împăratului. Se repede, cu sabia în mână, îndepărtează micul paravan și-l descoperă pe țar în cămașă albă și cu o scufă de bumbac, cu fața desigurată de spaimă și privirea rătăcită.

Văzînd îmbulzeala aceea de ofițeri cu piepturile acoperite de decorații, el bîguie: „Ce vreți de la mine? Ce căutați aici?” „Înălțimea Voastră, sînteți arestat!”, răspunde Bennigsen. „Arestat? Ce înseamnă asta?” Platon Zubov îl intrerupe: „Venim în numele patriei să rugăm pe Maiestatea Voastră să abdice. Fiul Dumneavoastră și statul vă garantează securitatea persoanei Dumneavoastră și o întreținere convenabilă”. Bennigsen adaugă: „Maiestatea Voastră nu mai poate cîrmui milioane de oameni. Îi nenorociți, trebuie să abdicăți. Ni-meni nu vrea să atenteze la viața Dumneavoastră, eu mă aflu aici spre a vă apăra: semnați actul de abdicare”.

Împăratul e împins spre masă, un ofițer desfășoară în fața lui documentul de renunțare, altul îi întinde o pană. Pavel se împotrivește. Stăpînindu-și spaima, strigă cu glas strident: „Nu, nu voi semna asta!”. Exasperați, Platon Zubov și Bennigsen părăsesc odaia, poate spre a se duce să-l caute pe Pahlen, convinși că numai el l-ar putea scoate pe monarh din încăpătînarea lui. În lipsa lor, un tumult răsună în anticameră. E stîrnit de sosirea unor noi conjurați. Trebuie acționat repede. Ofițerii rămași pe loc insistă ca Pavel să accepte. Îngrămădiți în jurul lui, gesticulează, strigă, amenință. Dar cu cît ridică mai mult tonul, cu atît el rezistă mai tare: grotesc și jalnic în cămașa lui de noapte.

În timpul busculadei, lumina se răstoarnă și se stinge.

Doar flăcăriua de sub o icoană mai luminează slab încăperea. În penumbră, chipurile se disting greu. Nikolai Zubov să fie colosul care ridică mina asupra țarului? O tabacheră de aur masiv atinge timpla lui Pavel. El se prăbușește și conjurații, tremurînd de frică și de ură, se aruncă asupra lui. Cum țarul se zbate urlînd cît îi ține gura, un ofițer ia eșarfa unui ordin, i-o trece în jurul gîtului și stringe. Aproape asfixiat, Pavel zărește printre călăii lui un tînăr purtînd uniforma roșie a cavaleriștilor din garda imperială. Crezînd că-l recunoaște pe fiul său, Konstantin, care e comandantul acestui regiment, îl imploră horcîind: „Iertare, înălțimea Ta! Fie-ți milă, iertare! Aer, dați-mi aer!” Peste cîteva clipe, Bennigsen, înapoiindu-se în cameră, descoperă, la picioarele ofițerilor care formează un cerc, cadavrul hidos al lui Pavel, în cămașa sa albă. Sosește și Pahlen și constată decesul. Totul s-a petrecut așa cum prevăzuse el. Întîrziindu-și apariția, el a evitat să participe la atentat.

O femeie despletită se repede spre camera lui Pavel. E împărăteasa Maria Feodorovna. A auzit ecourile luptei. Vrea să știe ce s-a întîmplat. Exclamă în nemțește: „Paulchen, Paulchen!” Gărzi trimise în grabă de Bennigsen îi opresc calea, cu baionetele încrucișate. Ea se aruncă în genunchi în fața ofițerului care-i comandă și-l imploră s-o lase să-și vadă soțul. El refuză. Acolo, în cameră, conjurații tocmai aranjează corpul pentru a ascunde, pe cît e posibil, urmele violenței. În acest timp, refugiat în apartamentul său de la parter, Alexandru așteaptă, mai mult mort decît viu, evoluția evenimentelor. N-a închis ochii toată noaptea. Pregătit pentru orice eventualitate, nu și-a dezbrăcat nici uniforma. Cu urechea la pîndă, a auzit, deasupra, zgomotele cizmelor, strigătele. Acum, totul s-a liniștit. Ce s-a întîmplat? A semnat actul de abdicare?

A plecat deja la Gatchina sau la vreo altă reședință suburbană? E barem în viață? Alexandru e zdrobot de remușcări. Așa îl găsește Pahlen, cînd vine să-i anunțe groaznică veste. De la primele cuvinte, Alexandru, cuprins de oroare, izbucnește în plîns. El n-a voit asta. Și totuși, se simte vinovat. Căci, ceea ce alții au săvîrșit el a sperat. E un criminal nevinovat. Un paricid curat. De cea mai groaznică speță. În timp ce plînge, Pahlen îl privește cu răceală, întrebîndu-se dacă n-a greșit mizînd pe acest suflet slab. În sfîrșit, cu un fel de compătimire disprețuitoare, de severitate profesorală, guvernatorul Petersburgului spune în franceză: „Ajunge, nu te mai copilări! Du-te să-ți iei în primire domnia: Vino să te arăți gărzilor”.

Alexandru se ridică cu greu în picioare și, condus de Pahlen, se îndreaptă spre curtea interioară a castelului Mihailovski, unde s-au adunat trupele care au asigurat, în noaptea aceea, paza locuinței imperiale. Livid și clătîindu-se, el ia o atitudine mîndră, la vederea soldaților înșiruiți, care îi dau onorul. Pahlen, Bennigsen, frații Zubov îl încadrează. Complicii lui. Și mai trebuie să le și mulțumească. Luptînd împotriva dezgustului, durerii, oboselii, exclamă cu un glas răgușit de lacrimi: „Tatăl meu a murit din cauza unui atac de apoplexie. În timpul domniei mele, totul va fi ca pe timpul bunicii mele mult iubite, împărăteasa Ecaterina”. Un tunet de urale îi răspunde. „Poate că-i mai bine așa”, se gîndește Alexandru, în timp ce ofițerii care i-au ucis tatăl îl felicită. Puțin mai tîrziu, primește urările lui Konstantin, om aspru și coleric, foarte fericit de ascensiunea fratelui său mai mare la tron. Doar împărăteasa Maria Feodorovna varsă lacrimi sincere pentru moartea unui monarh detestat de toți.

În românește de
Paul B. MARIAN

POSTA MAGAZIN ISTORIC

APĂRĂTORILOR ORĂȘULUI GALAȚI

Sînt un statornic și devotat cititor al revistei Magazin Istoric încă de la primul număr de apariție, ne scrie căpitanul **P. PANAIT A. POPESCU**, din Brăila. Totdeauna articolele din revistă, și în special cele despre istoria navigației și tot ce se leagă de acest subiect, mi-au plăcut și le-am apreciat ca atare, fiind o sursă de informații și de documentare.

Pasionat de filatelic și numismatică, posed în colecția mea o plachetă din anul 1918, ce a fost dedicată apărătorilor orașului Galați împotriva cotoptorilor din primul război mondial.

Reproducem în imaginea de mai sus placheta trimisă de corespondentul nostru brăilean, precizînd că ea a fost executată din metal argintat cu dimensiunile de 82x52 mm. Este înfățișat un vultur în zbor deasupra Dunării, cu o cruce și o ancoră în gheare. Placheta are inscripția 3 ianuarie 1918. Apărătorilor orașului Galați. Din partea cetățenilor.

PRIMIREA FRAȚILOR

Am citit la Poșta Magazin Istoric, nr. 6/1983, despre felul în care a fost primită armata română în Transilvania în 1919, ne scrie **LIVIU VOSTINARU**, din Lugoj. În legătură cu aceasta, vă trimit și eu o relatare privind manifestația de simpatie și bucuria cu care au fost primiți oștenii români în com. Căvărnan (azi Constantin Daicoviciu) jud. Caraș-Severin (relatare extrasă din monografia satului Tîncova, ce aparține de această comună). „Personul găzduit este neîncăpător multimii de bărbăți, femei și copii care au venit să întîmpine armata română... La vederea multimii de oameni, la strigătele și orațiile lor, comandantul unității militare (trenului militar) dă dispoziții de oprire și coborîre. În sunetul muzilelor, al cîntecelor interpretate de elevii școlilor și în uralele pentru dezrobitori, din tren coboară generalul Jiteanu care, împreună cu sulta sa și cu soldații, se iau de mîna cu cei de pe peron și se întinde o mare Horă a Unirii. Un ofițer seria atunci acasă. Nu vă puteți imagina ce stare de fericire, de plîns, cînt și joc s-a produs prin manifestarea ce ne-au făcut-o frații hănățeni pe tot parcursul, dar mai ales aici în gară Căvărnan.

PROFESORUL N. COCULESCU

Pe marginea articolului Un român în Senegal (nr. 9/1982) în care era evocat astronomul român Nicolae Coculescu, **VASILICA PENESCU**, din Rîmnicu Vilcea, ne scrie: L-am cunoscut pe N. Coculescu din anul 1933. A fost un om cu inima de aur. Si-a iubit meseria, școala și țara. A avut o proprietate în com. Mălăești, jud. Dolj, unde eu și soțul meu eram cadre didactice. În fiecare an ne trimitea cărți pentru premii la clasele I-VII. După al doilea război mondial, soțul meu a organizat un comitet pentru ridicarea unui monument închinat eroilor din cele două războaie. Profesorul, N. Coculescu a donat suma de 2.000 lei. Numele lui este înscris pe acest monument.

UN PRAHOVEAN ÎN DEALUL SPIRII

Prof. CONSTANTIN DOBRESCU, din Ploiești: Cu 136 ani în urmă, Dealul Spiritului a fost scena unor crîncene lupte între trupele otomane venite să înăbușe revoluția și oștenii companiei de pompieri conduse de căpitanul Pavel Zăgănescu (nr. 9/1981). Printre luptătorii lui Zăgănescu, după cum indică documente de arhivă prahovene, s-a aflat și Nicolae Licu, din com. Tîrgșorul Vechi, jud. Prahova. În 1866, cînd Al. I. Cuza a instituit medalia „Pro virtute militari”, pentru a răsplăti eroismul ostașilor români, printre cei propuși a fi decorați cu această înaltă distincție militară românească, s-a aflat și acest „fost ostaș care a luat parte în luptele din 13 septembrie 1848”.

Raportul subprefecturii plășii Tîrgșor adresat Prefecturii Prahova menționează „declarația făcută de acel fost ostaș, că acum fiind timpul agriculturii nu se înlesnește și nu are mijloace a merge în Capitală, decît să i se trimită la locuința sa acea medalie”.

MONUMENT

GRIGORE D. DUMITRU, din București, subinginer la I.M.U.A. București, ne trimite fotografia Monumentului eroilor din primul război mondial, ridicat în comuna sa natală, Polenari Burchii, jud. Prahova.

La imaginea primită de la cititorul nostru — mare iubitor de istorie și al revistei noastre, după cum ne mărturisește — adăugăm cîteva informații privind acest monument (cf. colonel dr. Florian Tucă, Mireasa Coelului, Monumente ale anilor de luptă și jertfă, Editura militară, București, 1983). Monumentul, inaugurat în aprilie 1922, este creația sculptorului Themistocle Vidali. Are înălțimea de 4,70 m. Pe cele patru laturi ale sale sînt încrustate mai multe inscripții. Pe fațada principală se află următoarea: „Vouă eroilor care jertfindu-vă viața ați îndeplinit visul de aur al românilor de pretutindeni; Celor ce și-au jertfit viața pentru mărirea țării și întregirea neamului românesc, locuitorii comunei Polenari Burchii, jud. Prahova”.

CONTENTS (Romanian History) 23 AUGUST 1944-23 AUGUST 1984: D. Ghișe Science-History-Peace; I. Ceaușescu The Romanian Army Command Opposes Nazi Germany; E. Preda June 1944. Public Opinion Welcomes the Victories of the anti-Hitler Coalition • S. Olteanu Mediaeval Itinerant Courts • G.D. Palade Political Notes from the Late 19th Century (IV) • M. Ionescu 1861-1862: Italian Sources about the Struggle for the Union of Transylvania with Romania • The XV-th ICHS: Claude Gaier (Belgium) • C. Nolea, C. Tzurkas The St. Sava Academy: A Centre of Culture for South-East Europe (17th-18th Centuries) • V. Lipatti Juan Miró Paints in the Hues of the Romanian Tricolour Flag

SOMMAIRE (Histoire roumaine) 23 AOÛT 1944-23 AOÛT 1984: D. Ghișe Science-histoire-paix; I. Ceaușescu Le commandement de l'armée roumaine contre l'Allemagne nazie; E. Preda Juin 1944. L'opinion publique salue les victoires de la coalition contre Hitler • St. Olteanu Cours itinérants médiévaux • Gh.D. Palade Notes politiques de la fin du XIXe siècle (IV) • M. Ionescu 1861-1862. La lutte pour l'union de la Transylvanie à la Roumanie (sources italiennes) • Le XV-e CISH: Claude Gaier (Belgique) • C. Nolea, C. Tzurkas L'Académie Saint Sava — un foyer de culture pour le Sud-Est européen (XVIIe-XVIIIe s.) • V. Lipatti Les trois couleurs roumaines inspirent Juan Miró

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) 23 АВГУСТА 1944 г.-23 АВГУСТА 1984 г.: Д. Гише Наука-история-мир; И. Чаушеску Командующий состав румынской армии против нацистской Германии; Е. Предэ Июнь 1944 г. Общественное мнение приветствует победы антигитлеровской коалиции • Ш. Олтану Средневековые перемещающиеся дворы • Г.Д. Паладе Политические заметки конца XIX-го века (IV) • М. Ионеску 1861-1862. Борьба за воссоединение Трансильвании с Румынией в итальянских источниках • XV-й МКИИ: Клод Гейер (Бельгия) • К. Нойка, К. Тзуркас Академия Св. Саввы — очаг культуры для юго-восточной Европы (XVII-XVIII века) • В. Липатти Трёхцветный флаг Румынии в живописи Хуана Миро

INHALT (Rumänische Geschichte) 23. AUGUST 1944-23. AUGUST 1984: D. Ghișe Wissenschaft-Geschichte-Frieden; I. Ceaușescu Das Kommandocorps der rumänischen Armee gegen Nazideutschland; E. Preda Juni 1944. Die Öffentlichkeit begrüßt die Siege der Antihitlerkoalition • St. Olteanu Mittelalterliche reisende Höfe • Gh.D. Palade Politische Aufzeichnungen vom Ende des 19. Jahrhunderts (IV) • M. Ionescu 1861-1862. Der Kampf für die Vereinigung Transsilvaniens mit Rumänien in italienischen Quellen • Der XV. IKGW: Claude Gaier (Belgien) • C. Nolea, C. Tzurkas Die Akademie Sfintu Sava — ein Kulturherd für Südosteuropa (17. und 18. Jahrhundert) • V. Lipatti Juan Miró malt in den Farben der Rumänischen Trikolore

SUMARIO (Historia rumana) El 23 DE AGOSTO DE 1944-EL 23 DE AGOSTO DE 1984: D. Ghișe Ciencia-historia-paz; I. Ceaușescu El cuerpo de mando del ejército rumano contra Alemania nazi; E. Preda Junio de 1944. La opinión pública saluda las victorias de la coalición antihitleriana • St. Olteanu Cortes medievales itinerantes • Gh.D. Palade Apuntes políticos desde fines del siglo XIX (IV) • M. Ionescu 1861-1862. La lucha por la unión de Transilvania a Rumania reflejada en fuentes italianas • El XV° CICH: Claude Gaier (Bélgica) • C. Nolea, C. Tzurkas La Academia Sf. Sava — foco de cultura para el sur-este europeo (siglos XVII-XVIII) • V. Lipatti Juan Miró pinta con los colores de la bandera tricolor rumana

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex: 10376 prsfir.

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Casa poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACȚIA: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

TEHNOREDACTOR: Anton Tănase

CORECTURA: Georgeta Apreotesei,

Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Școlii” — București

